

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधाअनुरूपताका
आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन

गोपाल मल्ल

परीक्षा क्रमाङ्क : २८७१०३६५

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-६६८-१९-२००८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत

नेपाली भाषा शिक्षा स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र

नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता

पूरा गर्न प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७५/२०१८

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोधकार्य भित्रका सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोधकार्य नितान्त मौलिक किसिमको भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति :

.....

Date :

गोपाल मल्ल

शोधार्थी

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी गोपाल मल्लले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म यस शोधकार्यसँग पूर्णतः सन्तुष्ट रहेको छु । उहाँले कडा परिश्रम र लगनशीलताका साथ तयार गर्नु भएको प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति:

.....

सहप्रा. रविकिरण अधिकारी

(शोध निर्देशक)

शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्र गोपाल मल्लले नेपाली विषय विशिष्टिकरणको पाठ्यांश ५४४ को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तह उपाधिका लागि उचित भएकोले यसको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२. (शोध विशेषज्ञ)
३.	सहप्रा. रविकिरण अधिकारी (शोध निर्देशक)

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तावना लेखनदेखि शोधपत्र तयारीसम्म सहयोग, सल्लाह, सुभावा एवम् कुशल मार्ग निर्देशन प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा शोधनिर्देशक सहप्रा. रविकिरण अधिकारीज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयारीको क्रममा शोध प्रस्तावलाई विभागीय स्वकृति प्रदान गरी अनुसन्धानको मार्ग प्रशस्त गर्नेदेखि लिएर शोधपत्र तयार गर्न आवश्यक वातावरण मिलाई महत्वपूर्ण सुभावा प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी मेरो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग सुभावा तथा सहानुभूति दिने आदरणीय गुरुहरू प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी, डा. बुद्धराज खनिया, सह-प्रा.डा. कुशिमला आचार्यज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि आवश्यक पर्ने विविध सूचना, जानकारी तथा तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराउनुका साथै प्रश्नावली, प्रतिक्रिया तथा अन्तवार्ता र छलफलमा सहभागी भई अमूल्य सुभावा तथा सहयोग गर्नु हुने सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, महिला शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी तथा अन्य शिक्षकहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

त्यसैगरी स्नातकोत्तर तहको अध्ययन थालनीदेखि शोधपत्र सम्पन्न गर्नका लागि उपयुक्त वातावरण मिलाई भरपुर सहयोग गर्नु हुने बुवा श्री पूर्णबहादुर मल्ल र आमा प्रेमकुमारी मल्लप्रति सदैव ऋणी रहने छु । शोधपत्र लेखनको क्रममा मलाई आवश्यक सहयोग, प्रोत्साहन तथा भाषा सम्पादन गरी सहयोग गरिदिनु हुने श्रीमती धनकुमारी चन्दलाई धन्यवाद दिदै शोधकार्यलाई मिहिनेतका साथ कम्प्युटर सेटिङ्ग गरी सहयोग पुर्याउनु हुने के.एम. कम्प्युटरका कृष्णगोपाल महर्जनलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

गोपाल मल्ल

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन शीर्षकमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूरा गर्न तयार गरिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रको पहिलो अध्यायमा शोध परिचय रहेको छ । यसमा पृष्ठभूमि, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, अध्ययनको महत्व, शोधकार्यको सिमाङ्कन प्रस्तुत गरिएको छ । अध्याय दुईमा प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्नका लागि गरिएका महत्वपूर्ण अध्ययन पूर्वकार्यको समीक्षालाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । पुस्तक समीक्षा र शोधपत्र समीक्षा । अध्याय तीनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया रहेको छ । प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक परेका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यक्रमलाई लिईएको छ भने द्वितीय सामग्रीअन्तर्गत शोध शीर्षकसँग सम्बन्धित विभिन्न शोधपत्रहरू, शोधपत्रसँग सम्बन्धित पुस्तकहरू व्याकरणसँग सम्बन्धित पुस्तकहरू शब्दकोश आदिलाई लिईएको छ । अध्ययन चारमा प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययनका लागि चयन गरिएको पहिलो उद्देश्य अनुरूप कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा विधा अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको पहिचान गरिएको छ । विश्लेषण गर्ने क्रममा कुनै पाठमा विधाअनुरूप नै नमुना अभ्यास तयार पारिएका छन् भने कुनै पाठमा नमुना अभ्यास निर्माण गर्ने क्रममा पाठ्यक्रमलाई ख्याल नगरी नमुना अभ्यास निर्माण गरिएको छ । अध्याय पाँचमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन गरिएको छ । विश्लेषण गर्ने क्रममा नमुना अभ्यासहरू कुनै पाठमा २३ वटासम्म दिइएको छ भने कुनै पाठमा १७ वटासम्म दिइएको छ । धेरैजसो पाठहरूमा विद्यार्थीको मौलिक रचनाहरूको उजागर हुने किसिमका प्रश्नहरूको निर्माण गरिएको छैन । अध्याय छ मा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषणको अध्ययन गरिएको छ । यसको विश्लेषण गर्ने क्रममा भाषिक सिपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइलाई आधार मानेर नमुना अभ्यासहरूलाई व्याख्या गरिएको छ । सुनाइ र बोलाइ, बोलाइ र लेखाइ, लेखाइ र सुनाइ, सुनाइ र पढाइ, पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी नमुना अभ्यासहरू राखिएको छ कि छैन भनेर विश्लेषण गरिएको छ । अध्याय सातमा निष्कर्ष र उपयोगिता जस्ता शीर्षकहरू छुट्टाछुट्टै रूपमा वर्णन गरी प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा विधा अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको निर्माण शीर्षकमा तयार पारिएको छ । कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तक अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासलाई पाठ्यपुस्तकमा रहेका भाषिक सिप र सक्षमताका आधारमा उल्लेख गरिएको छ । पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासलाई छुट्टाछुट्टै पाठानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । भाषिक सिपका दृष्टिले कथा विधामा नमुना अभ्याससँग अन्य विधाका तुलनामा सन्तुलन मिलेको देखिन्छ । सुनाइ र बोलाइसम्बन्धी नमुना अभ्यासहरू प्रशस्तै रहेको पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासहरू कमै रहेको पाइयो । अभ्यासको प्रकृतिका आधारमा बोधात्मक प्रश्नसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास अत्यधिक रहेका छन् । वस्तुगत प्रश्नमा क्रमशः जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, ठिक बेठीक छुट्याउने प्रश्नहरू रहेका छन् । पढाइ सिपअन्तर्गत लिखित सामग्रीलाई गति, यति मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वरवाचन गर्न सक्ने खालको नमुना अभ्यास रहेको विधा सम्बद्ध सस्वरवाचन गर्ने लयवाचन गर्ने जस्ता अभ्यासहरू समाविष्ट देखिन्छन् । कविता विधामा सबैभन्दा कम भाषातत्व सम्बन्धी अभ्यास समावेश गरिएको देखिन्छ ।

विषय सूची

	पृष्ठ
प्रतिबद्धता पत्र	i
सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृतिपत्र	iii
कृतज्ञता ज्ञापन	iv
शोधसार	v
विषयसूची	vi
तालिका सूची	x
अध्याय एक : परिचय	१-५
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.४ अध्ययनको महत्त्व	३
१.५ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.६ शोधपत्रको रूपरेखा	४
अध्याय दुई : पूर्व कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा	६-२५
२.१ पूर्वकार्यको पुनरावलोकन	६
२.१.१ पुस्तक पुनरावलोकन	६
२.१.२ शोधकार्यसम्बन्धी पुनरावलोकन	८
२.२ पूर्व अध्ययनको महत्त्व	१३
२.३ नमुना अभ्यासको सैद्धान्तिक अवधारणा	१४
२.३.१ नमुना अभ्यासको परिचय	१५
२.३.२ नमुना अभ्यासको महत्त्व	१६
२.३.३ भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय	१७
२.३.४ भाषा, पाठ्यपुस्तक र नमुना अभ्यासकोसम्बन्ध	१८
२.३.५ नमुना अभ्यासको स्वरूप र प्रकृति	२१
२.३.६ कार्यमूलक व्याकरण	२४

अध्याय तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया	२६-२७
३.१ अध्ययन विधि	२६
३.२ तथ्याङ्क स्रोत	२६
३.२.१ प्राथमिक स्रोत	२६
३.२.२ द्वितीयक सामग्री	२६
३.३ व्याख्या विश्लेषण	२६
अध्याय चार : व्याख्या विश्लेषण	२८-४२
४.१ पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको व्याख्या विश्लेषण	२८
४.१.१ पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन	२८
४.१.१.१ सुनाइ र बोलाइ	२९
४.१.१.२ पढाइ	३२
४.१.१.३ लेखाइ	३४
४.१.१.४ कार्यमूलक व्याकरणमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	३८
अध्याय पाँच : पाठगत आधारमा अध्ययन विश्लेषण	४३-६९
५.१ पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन	४३
५.१.१ पाठ एकसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	४३
५.१.२ पाठ दुईसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	४४
५.१.३ पाठ चारसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	४६
५.१.४ पाठ पाँचसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	४७
५.१.५ पाठ छसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	४८
५.१.६ पाठ सातसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	४९
५.१.७ पाठ आठसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५०
५.१.८ पाठ नौसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५२
५.१.९ पाठ दससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५३
५.१.१० पाठ एघारसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५४
५.१.११ पाठ बाह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५६
५.१.१२ पाठ तेह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५७
५.१.१३ पाठ चौधसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	५८

५.१.१४	पाठ पन्ध्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	६०
५.१.१५	पाठ सोह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	६१
५.१.१६	पाठ सत्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यासको अध्ययन	६२
५.१.१७	पाठ अठारमा समाविष्ट नमुना अभ्यासको अध्ययन	६३
५.१.१८	पाठ उन्नाइससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	६५
५.१.१९	पाठ बीससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	६६
५.१.२०	पाठ एक्काइससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन	६८
अध्याय छ : भाषिक सिपका आधारमा अध्ययन विश्लेषण		७०-८५
६.१	भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७०
६.१.१	सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७०
६.१.२	बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७१
६.१.३	पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७४
६.१.४	लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७५
६.१.५	सुनाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७८
६.१.६	बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	७९
६.१.७	बोलाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	८०
६.१.८	पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	८१
६.१.९	सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	८२
६.१.१०	पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण	८३
६.२	सुभावरू	८४
अध्याय सात : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता		८६-९१
७.१	सारांश	८६
७.२	निष्कर्ष	८७
७.३	अध्ययनको उपयोगिता	९०
७.३.१	नीतिगत तह	९१
७.३.२	प्रयोगात्मक तह	९१
सन्दर्भसूची		९२-९४

तालिका सूची

		पृष्ठ
तालिका ४.१	पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित कक्षा आठको पाठहरूको विवरण	३७
तालिका ५.१	पाठ एकमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	४३
तालिका ५.२	पाठ ३ मा समाविष्ट नमुना अभ्यास	४४
तालिका ५.३	पाठ: आन्तरिक पर्यटन पाठ चारमा समावेश नमुना अभ्यास	४६
तालिका ५.४	पाठ पाँचमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	४७
तालिका ५.५	पाठ छ मा समाविष्ट नमुना अभ्यास	४८
तालिका ५.६	पाठ सातमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	४९
तालिका ५.७	पाठ आठमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	५१
तालिका ५.८	पाठ नौमा सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५२
तालिका ५.९	पाठ दसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	५३
तालिका ५.१०	पाठ एघारमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	५५
तालिका ५.११	पाठ बाह्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	५६
तालिका ५.१२	पाठ तेह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५७
तालिका ५.१३	पाठ चौधमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	५९
तालिका ५.१४	पाठ पन्ध्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६०
तालिका ५.१५	पाठ सोह्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६१
तालिका ५.१६	पाठ सत्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६२
तालिका ५.१७	पाठ अठारमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६४
तालिका ५.१८	पाठ उन्नाइसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६५
तालिका ५.१९	पाठ बीसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६७
तालिका ५.२०	पाठ एक्काइसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास	६८
तालिका ६.१	सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	७०
तालिका ६.२	बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	७१
तालिका ६.३	पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	७४
तालिका ६.४	लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	७५
तालिका ६.५	सुनाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	७८

तालिका ६.६	बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	७९
तालिका ६.७	बोलाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	८०
तालिका ६.८	पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	८१
तालिका ६.९	सुनाइ र लेखाइ सिपसाग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	८२
तालिका ६.१०	पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	८४

अध्याय एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

सामान्यतया भाषा पाठ्यक्रमका निर्धारित उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको क्रमबद्ध पाठहरूको प्रस्तुति राखिएको बृहत् शैक्षिक दस्तावेज भन्ने बुझिन्छ । यो भाषा पाठ्यक्रमलाई आधार बनाएर विषय विज्ञद्वारा उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई तयार गरिन्छ । पाठ्यक्रमको निर्देशन अनुसार पाठ्यपुस्तकले विद्यार्थीलाई विभिन्न ज्ञानमूलक कुरा सिकाइ विद्यार्थीको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउँछ । पाठ्यक्रम सैद्धान्तिक किसिमको हुन्छ भने पाठ्यपुस्तक व्यावहारिक हुन्छ । पाठ्यक्रमले हरेक स्तर/तहका विद्यार्थीको सिप अवधारणाको मापन गर्न भाषा पाठ्यपुस्तकका हरेक पाठको अन्त्यमा दिइएका सिकाइसँग सम्बन्धित अभ्यासलाई नमुना अभ्यास भनिन्छ । पाठ्यपुस्तक लेखकले पाठ्यक्रमका निर्दिष्ट उद्देश्यहरूलाई पूरा गर्न भाषा पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यासहरूलाई प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । अभ्यास शब्द संस्कृतबाट आएको तत्सम शब्द हो । अभि+आस अभ्यास शब्दको निर्माण भएको हो । जसको अर्थ कुनै पाठ्य-विषयमा निरन्तर रूपमा दोहोर्याई-तेह्र्याई गरेर पुरा ज्ञान प्राप्त गर्नु वा कुनै कार्यको व्यावहारिक पक्षतिर विशेष रूपमा दोहोरिने मिहिनेत अर्थात् गरिएको हुन्छ । (ने.बृ.श. २०४० :६९) पाठ्यवस्तु शिक्षण पश्चात् विद्यार्थीले के कति सिके सिकेनन् भन्ने कुराको जानकारीका लागि मूल्याङ्कनको साधनका रूपमा अभ्यासलाई लिइएको पाइन्छ । अभ्यासले मानिसलाई भाषिक सिपमा निपुण बनाउँछ भनेभै पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यासले विद्यार्थीलाई भाषिक सिपमा निपुण बनाउँछ (अधिकारी २०६९ :३५) । अभ्यासले विद्यार्थीको सिजनशिलताको विकास गर्दछ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गरेर उत्तीर्ण गर्ने विद्यार्थीको मानसिकतालाई हटाई सिर्जनात्मक क्षमताको प्रयोग गर्ने तर्फ अभिप्रेरित गर्दछ । पाठ्यक्रममा समेटिएका उद्देश्यलाई परिपूर्ति गर्नका निम्ति पाठ्यपुस्तकमा विभिन्न विषयवस्तुलाई समेट्ने गरी क्रियाकलापमुखी र अभ्यासमुखी बनाउँछ । यसले शिक्षक केन्द्रित विधिभन्दा विद्यार्थी केन्द्रित विधिलाई प्राथमिकता दिँदै विषयवस्तुको स्वरूप तयार पारिएको पाइन्छ । यसको मद्दतले सिकाइमा अभ्यासात्मक क्रियाकलापलाई प्रोत्साहित गर्न भाषिक सिपको परिमार्जित गर्न अभ्यास केन्द्रित ढङ्गले विषयवस्तु शिक्षण गर्न,

प्रकार्यात्मक वा सम्प्रेषणात्मक सान्दर्भिक शिक्षण गर्न, व्यावहारिक ज्ञान र सिपको कुशलता प्राप्त गर्न सिकाउँछ ।

भाषा पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यास अन्तर्गत आदानात्मक र प्रदानात्मक सिपलाई मूल्याङ्कन गर्ने एवम् त्यस्ता सिपलाई स्थायित्व प्रदान गर्ने प्रश्नहरू समावेश गरिन्छ । वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, ठिक/बेठिक छुट्याउने बोधात्मक प्रश्न र बहु-वैकल्पिक प्रश्नहरू पर्दछन् भने विषयगत प्रश्न अन्तर्गत छोटो उत्तरात्मक र लामो उत्तरात्मक प्रश्नहरू पर्दछन् । यिनीहरूको समष्टिबाट नै एउटा पूर्ण नमुना अभ्यासले आकार ग्रहण गरेको हुन्छ । प्रस्तावित अध्ययन कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययनलाई विषयवस्तु बनाई तयार गरिएको हुन्छ । यस अन्तर्गत पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त विधागत अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासले पहिचान गर्ने पाठ्यपुस्तकमा पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन गर्ने पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको समस्या तथा उद्देश्यमा केन्द्रित भएर विश्लेषण गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

१.२ समस्या कथन

हरेक विषयमा विभिन्न क्षेत्रहरू हुन्छन् र ती क्षेत्रसँग सम्बन्धित समस्याहरू पनि रहेका हुन्छन् । कुनै पनि क्षेत्रसँग सम्बन्धित समस्याको पहिचान गरि उक्त समस्यालाई समाधान गर्नुपर्छ । शोध शीर्षकभित्र रहेका प्रश्न वा समस्या र सम्भावित समाधानलाई समस्या कथन भनिन्छ अथवा अनुसन्धानका निम्ति शीर्षक छनोट गरिएको हुन्छ । यो नै वास्तवमा समस्याले भरिपूर्ण हुन्छ । शोधको जिज्ञासा नै वास्तवमा समस्या हो । शोधकार्यलाई सहज रूपमा अगाडि बढाउन नसकिने हुँदा शोध समस्याको पहिचान गर्नु महत्वपूर्ण कार्य हो । शोध कार्य गर्नु भनेको कसैले नगरेको तर कुनै विषयमा आधारित भएर त्यसको तथ्यपूर्ण अभिव्यक्ति पत्ता लगाउनु हो । प्रस्तावित शोधकार्यको मुख्य समस्या कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त विधा अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययनसँग सम्बन्धित रहेको छ । ती नमुना अभ्यासहरू विधागत अनुसार छन् कि छैनन् ? पाठगत आधारमा के कस्ता नमुना अभ्यासहरू समेटिएका छन् ? भाषिक सिपका दृष्टिले के कस्ता नमुना अभ्यास राखिएका छन् ? भनी यिनै समस्यामा केन्द्रित भएर शोधपत्र तयार गरिएको छ । जुन निम्न अनुसार रहेका छन् :

- क) विधा अनुरूपताका आधारमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास के कस्तो रहेको छ ?
- ख) कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठगत आधारमा नमुना अभ्यास के कस्तो रहेको छ ?
- ग) भाषिक सिपका दृष्टिले कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यास के कस्तो रहेको छ ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

यस अध्ययनका उद्देश्य निम्नलिखित रहेका छन् :

- क) कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको स्वरूप पत्ता लगाउनु,
- ख) कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन गर्नु,
- ग) कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ अध्ययनको महत्त्व

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा निम्न माध्यमिक तहका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रमका आधारमा निर्माण गरिएको छ ।

नमुना अभ्यासले विद्यार्थीलाई के-कस्ता उपलब्धि हासिल गराएर उक्त अभ्यास अनुसार भयो भएन, आदि प्रश्नहरूको उत्तर खोज्न नमुना अभ्यासको अध्ययन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । पाठ्यपुस्तकमा राखिएका नमुना अभ्यासहरू के-कस्ता भाषिक सिपमा आधारित छन् पाठ्यक्रम अनुरूप अभ्यासको निर्माण गरिएको छ कि छैन ? विद्यार्थीको सिर्जनात्मक क्षमताको विकासका साथै आन्तरिक र बाह्य पक्षको उजागर हुने किसिमका पाठवस्तुको समावेश गरिएको छ कि छैन भन्ने कुरालाई पहिचान गरी दुविधापूर्ण कुरालाई हटाई आवश्यक थपघट गरी पाठ्यपुस्तकहरूलाई गुणस्तरीय बनाउन यो अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने छ । शिक्षक तथा विद्यार्थीका बिच अर्न्तक्रिया बनाउन आवश्यक क्रियाकलापहरू

गर्न समेत मद्दत मिल्नेछ । साथै सम्बन्धित पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको सुधारमा समेत महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउन सक्ने हुनाले प्रस्तुत शोधकार्य महत्वपूर्ण र औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

१.५ शोधकार्यको सीमाङ्कन

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विद्याअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासलाई पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा र भाषिक सिपगत आधारमा अध्ययनलाई सीमाङ्कन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यका सीमालाई निम्न बुँदामा समेटिएको छ ।

- क) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा सातको नेपाली पाठ्यक्रममा मात्र सीमित रहेको छ ।
- ख) प्रस्तुत अध्ययन पाठगत आधारमा र भाषिक सिपगत आधारमा अध्ययन सीमित रहेको छ ।
- ग) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा सातको नेपाली किताबमा समाविष्ट अभ्यासमा मात्र सीमित रहेको छ ।
- घ) प्रस्तुत अध्ययनमा नमुना अभ्यास पाठमा प्रयुक्त प्रश्नको स्वरूपका आधारमा भाषिक सिपका आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

१.६ शोधपत्रको रूपरेखा

यस शोधपत्रको रूपरेखा निम्नानुसार रहेको छ :

अध्याय एक : शोध परिचय

प्रस्तुत शोधपत्रको पहिलो अध्यायमा शोध परिचय रहेको छ । यसमा पृष्ठभूमि, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, अध्ययनको महत्व र शोधकार्यको सिमाङ्कन प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय दुई : सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय दुईमा शोधपत्र तयार गर्नका लागि गरिएका महत्वपूर्ण अध्ययन पूर्वकार्यको समीक्षालाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ पुस्तक समीक्षा र शोधपत्र समीक्षा ।

अध्ययन तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

शोधपत्रको अध्ययन तीनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया रहेको छ । यस विधि शोधपत्र तयार गर्दा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिलाई लिइएको छ यसमा प्राथमिक स्रोत र द्वितीय स्रोतका सामग्री रहेका छन् ।

अध्ययन चार : व्याख्या विश्लेषण

शोधपत्रको अध्याय चारमा प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययनका लागि चयन गरिएको पहिलो उद्देश्य अनुरूप कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन पहिचान गरिएको छ ।

अध्याय पाँच : पाठगत आधारमा अध्ययन विश्लेषण

शोधपत्रको अध्याय पाँचमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन गरिएको छ ।

अध्याय छ : भाषिक सिपका आधारमा व्याख्या विश्लेषण

शोधपत्रको अध्याय छमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय सात : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

कुनै पनि कार्य आफैमा नौलो नहुने भएकाले यस कार्यसँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरू र त्यसभन्दा अगाडि भएका कार्यकलापहरूको खोजी गर्नु तथा लेखाजोखा गर्नु एक महत्वपूर्ण कार्य रहेको छ । मानिसले कुनै पनि कार्यको थालनी गर्नुभन्दा पहिले त्यस कार्यक्षेत्रसँगै सम्बन्धित कार्यहरू अगाडि भएका छन् कि छैनन् भनी खोजी गर्नु नितान्त आवश्यक मानिन्छ । पूर्वकार्यको समिक्षाबाट शोधार्थीलाई पनि सैद्धान्तिक आधार प्राप्त हुने, पुनरावृत्तिको प्रभावबाट जोगिने विश्लेषणको आधार प्राप्त हुने आदि कार्यमा सहयोग पुग्ने हुनाले पूर्वकार्यको अध्ययन गरिएको छ ।

२.१.१ पुस्तक पुनरावलोकन

ढकाल (२०६८) द्वारा 'नेपाली भाषा शिक्षण' नामक पाठ्यपुस्तक लेखिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमको अर्थ भाषा पाठ्यक्रमको निर्माणका सिद्धान्त पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी परिभाषाहरू पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको सम्बन्ध भाषाका चारवटै सिपको व्याख्या विश्लेषणको कुराहरू उल्लेख गरिएको पाइन्छ । प्रस्तुत अध्ययन पत्र निर्माण गर्ने क्रममा सैद्धान्तिक आधारमा पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम, भाषा पाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तकका बारेमा लेखनुपर्ने भएकाले यो पाठ्यपुस्तक उपयोगी रहेको छ ।

खनिया, अधिकारी र दाहाल (२०६८) द्वारा 'नेपाली भाषा शिक्षण' नामक पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा भाषा शिक्षणका सामान्य सिद्धान्तहरूमा अभ्यास तथा पुनरावृत्तिको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा अभ्यास भन्नाले एउटै काम भिन्न-भिन्न सन्दर्भमा पटक-पटक दोहोर्‍याउने भन्ने चर्चा गरिएको छ । यसमा पाठ्यक्रम अनुसार सिकाउनु पर्ने भाषिक सिप विद्यार्थीहरूमा हासिल गराउन त्यस्ता सिपको अभ्यास पटक-पटक गराउनुपर्ने सिप अनुसारको क्रियाकलाप पटक-पटक गराउनुपर्ने विद्यार्थीमा गरेर सिकने प्रवृत्तिको विकास गराउने एक पटक प्राप्त गरेको भाषिक सिपलाई पूर्णता प्रदान गर्ने भाषा शिक्षणलाई सार्थक र जीवनउपयोगी बनाउने कुरा उल्लेख गरिएको

छ । यो पाठ्यपुस्तकमा अभ्यास सम्बन्धी सैद्धान्तिक पक्षहरूको पनि उल्लेख गरिएको र पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने गुणहरूको बारेमा पनि उल्लेख गरिएको हुनाले यो पाठ्यपुस्तक शोधपत्र अध्ययनमा सान्दर्भिकता रहेको छ ।

शर्मा र पौडेल (२०६८) द्वारा 'नेपाली भाषा साहित्य शिक्षण' नामक पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा भाषा शिक्षणका आधारभूत सिद्धान्तान्तर्गत तेह्रवटा सिद्धान्तहरूको उल्लेख गरिएको पाइन्छ । त्यसमध्ये पहिलो सिद्धान्त अभ्यास तथा पुनरावृत्ति रहेको छ । यसमा भाषिक सिप भन्ने कुरा अभ्यास जति गन्यो त्यति बढ्दै र परिष्कृत हुँदै जान्छ । यदि अभ्यास गर्न छोडियो भने त्यो कुण्ठित हुँदै सीमित भई हराएर जाने बारे चर्चा गरिएको छ । अपरिमार्जित सिपलाई परिमार्जित तुल्याउन अभ्यासकै निरन्तरता चाहिने अभ्यास नभए सिपले परिमार्जित नपाउने पुनरावृत्ति नभए त्यसले परिष्कृत नपाउने भाषाका ग्रहण र अभिव्यक्ति सिपमा उपयुक्त आदत निर्मा गर्न र परिमार्जन ल्याउन बारम्बार अभ्यासका क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । भाषा पाठ्यपुस्तकको निर्माण गर्ने क्रममा योजनाबद्ध रूपमा पाठ्यक्रममा आधारित रहेर अभ्यासको निर्माण गर्नुपर्ने र अभ्यास निर्माणको क्रममा सरलताबाट जटिलता तर्फ लैजानुपर्ने कुराको पनि उल्लेख गरिएकोले यो पाठ्यपुस्तक सान्दर्भिक र उपयोगी रहेको छ ।

पौडेल (२०६९) द्वारा 'प्रायोगिक भाषा विज्ञानका आयामहरू' नामक पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा विद्यालय तहका पुराना र वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषणमा आन्तरिक विशेषताको स्तरगत उपयुक्ततामा नमुना अभ्यासको वर्णन गरिएको पाइन्छ । सुरुसुरुका पाठ्यपुस्तकमा भाषाका चार सिपको सन्तुलनमा कम ध्यान दिइएको स्वतन्त्र रचना सिर्जनात्मक अभ्यास अभिनय तथा प्रश्नगत विभिधतालाई कम ध्यान दिइएको बारे चर्चा गरिएको छ । पछिल्ला संस्करणका नमुना अभ्यासहरूमा सकेसम्म प्रश्नमा विविधता र सिप सन्तुलनमा ल्याउने प्रयास गरिएको मौखिक लिखित र प्रयोगात्मक सबै प्रकारका अभ्यासहरू मिलाइएको निर्मानात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारका मूल्याङ्कनमा उपयोगी र पाठको प्रयोजन प्रकृति ख्याल गरी अभ्यासहरू निर्माण गरिएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । उक्त अध्ययनपत्र निर्माण गर्ने क्रममा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकका बिचमा के-कस्तो अन्तर रहेको छ, पाठ्यपुस्तक

अध्ययनका आधारहरू पढाइ, लेखाइ, बोलाइ र सुनाइ को पनि उल्लेख गर्नुपर्ने भएकाले यो पाठ्यपुस्तक शोधपत्र तयार पार्नका लागि उपयुक्त रहेको छ ।

अधिकारी र शर्मा (२०६२) द्वारा 'प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण' नामक पाठ्यपुस्तक तयार गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा व्याकरणका सम्पूर्ण पक्षहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, वर्तमानकाल, भूतकाल, भविष्यतकाल, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात, अभ्यस्त, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ, कारक, विभक्ति जस्ता सम्पूर्ण व्याकरणिय पक्षहरू उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तावित शोधकार्य निर्माण गर्ने क्रममा व्याकरणका यी सम्पूर्ण पक्षहरू अध्ययन गर्ने भएकाले यो पाठ्यपुस्तक उपयोगी रहेको छ ।

अधिकारी (२०६५) द्वारा 'नेपाली भाषा शिक्षण पुस्तकमा भाषाको पाठ्यपुस्तकको र यसको उपयोगिता' शीर्षकमा पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने गुणहरूको बारेमा पनि उल्लेख गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा भाषा शिक्षणमा पाठ्यपुस्तकको स्थान भाषाका पाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तक भाषाका पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधाहरूको उपयोगिता र पाठ्यपुस्तकका मूल अंश र नमुना अभ्यास, भाषाका पाठ्यपुस्तकका केहि सीमा, भाषाका पाठ्यपुस्तकमा हुनैपर्ने विशेषताका बारेमा सैद्धान्तिक रूपमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तक भाषाशिक्षणको महत्वपूर्ण सामग्री भएकाले भाषिक सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) प्राप्तिका लागि विभिन्न विधाको उपयोग गरी पाठहरू समावेश गर्नुपर्ने भएकाले यो अध्ययन सामग्री उपयुक्त देखिन्छ ।

ढुङ्गेल र ढकाल (२०७२) द्वारा 'नेपाली भाषा शिक्षण' नामक पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा भिन्नता भाषा पाठ्यपुस्तक छनोटका आधारहरू चारवटै सिपको व्याख्या विश्लेषणका कुराहरू उल्लेख गरिएको पाइन्छ । प्रस्तावित शोधकार्य गर्ने क्रममा सैद्धान्तिक आधारमा पाठ्यपुस्तक, भाषा पाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तकका बारेमा लेख्नुपर्ने भएकाले यो पाठ्यपुस्तक उपयोगी रहेको छ ।

२.१.२ शोधकार्यसम्बन्धी पुनरावलोकन

न्यौपाने (२०५६) द्वारा 'कक्षा नौ र दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त व्याकरणका अभ्यासको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य कक्षा नौ र दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त व्याकरणको अध्ययन गर्नु पाठ्यक्रम अनुरूपका दृष्टिले

ती अभ्यासहरूको समीक्षा गर्नु र उक्त पाठ्यपुस्तकमा भएका व्याकरणात्मक अभ्यासहरूको कमजोरी पहिल्याई आवश्यक सुधार दिनु रहेको छ । उक्त शोधकार्यमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू पूरा गर्न अभ्यासहरू केहि मात्रामा सक्षम रहेका व्याकरण शिक्षाका लागि उदाहरण प्रशस्त भएकाले अभ्यासहरू पाठ्यक्रम अनुरूप रहेका शिक्षक विद्यार्थीका लागि ठाउँ-ठाउँमा निर्देशन नहुनुले असुविधा भएको पाठ्यक्रम अनुरूप प्रस्तुतिक्रम नमिलेको र व्याकरणलाई अन्य पाठसँग समायोजन गरिएकोले शिक्षण पाठ्यभार असन्तुलित रहेको जस्ता निष्कर्ष निकालेका छन् । उक्त शोधपत्रमा पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा अभ्यासहरूको समीक्षा गर्नुपर्ने भन्ने उद्देश्य राखिएकोले यो शोध कार्यसँग सम्बन्धित रहेर विश्लेषण गरिएको छ ।

ज्ञवाली (२०५८) द्वारा 'कक्षा पाँचको मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त अभ्यासको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य पाठ अनुरूपताको दृष्टिले अभ्यासको अध्ययन गर्नु, नमुना अभ्यासमा रहेका प्रश्नका प्रकारको अध्ययन गर्नु जस्ता उद्देश्य राखिएको छ । उक्त शोधकार्यमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा पाठ्यपुस्तकमा स्तर अनुरूप शब्दहरू नदिइएको बोध क्षमताका लागि प्रशस्त मात्रामा नमुना अभ्यास दिएपनि पर्यायवाची शब्दको उदाहरण नदिएको कमजोरीलाई निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त शोधकार्यमा नमुना अभ्यासका सैद्धान्तिक पक्षहरूको पनि उल्लेख गरी उक्त शोधकार्यको व्याख्या गरिएको छ ।

अर्याल (२०५९) द्वारा कक्षा 'नौको नेपाली भाषाको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य नमुना अभ्यासको अध्ययन गर्नु, नमुना अभ्यासको वर्गीकरण गर्नु, कमी कमजोरी पत्ता लगाई आवश्यक सुझावहरू दिनु रहेको छ । उक्त शोधमा मुख्यतः पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा नमुना अभ्यासहरू शिक्षक र विद्यार्थीका लागि उपयुक्त देखिने चारवटै सिपलाई महत्त्व दिई नमुना अभ्यासमा समावेश गरिएको, बोधात्मक अभ्यासहरू सन्तुलित रहेका प्रयोगात्मक सिर्जनात्मक देखिने कण्ठ गर्ने प्रश्नहरूको सङ्ख्या कम रहेको, एकाङ्कीमा सिर्जनात्मक अभ्यासको कमजोरी रहेको, शब्दभण्डार अन्तर्गतका सिर्जनात्मक अभ्यासहरूमा प्रयोगात्मक र पहिचानात्मक अभ्यास कम रहेका निष्कर्ष

निकालिएको छ । उक्त शोधकार्यमा भाषिक सिप अन्तर्गत पर्ने चारवटै सिपको महत्व दिई नमुना अभ्यास समावेश गरिएकोले उक्त शोधकार्य उपयुक्त रहेको छ ।

खड्का (२०५९) द्वारा 'कक्षा आठको हाम्रो नेपाली किताब र सजिलो नेपाली मालामा समाविष्ट नमुना अभ्यासहरूको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य कक्षा आठको हाम्रो नेपाली किताब र सजिलो नेपाली मालामा नमुना अभ्यासहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु, दुवै पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यास हरूका सवल र दुर्बल पक्षको पहिचान गर्नु, तुलनात्मक अध्ययन गर्न अभ्यासहरूको सुधारका लागि सुझाव दिनु रहेका छन् । उक्त अध्ययनमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा विधागत अभ्यासलाई विधासँगै प्रस्तुत गरिएको यस अध्ययनमा समाविष्ट अभ्यासमध्ये लेखाइलाई सबै भन्दा बढी र पढाइलाई सबैभन्दा कम महत्व दिइएको सजिलो नेपाली मालामा सुनाइ भन्दा बोलाइमा, बोलाइ भन्दा पढाइमा र पढाइ भन्दा लेखाइमा अभ्यासको संयोजन बढी गरिएकोले सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा अनुकूल रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त शोधकार्यमा पाठ्यपुस्तक र पाठ्यक्रमको सम्बन्ध भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययनका आधारहरूसँग उक्त शोधकार्यको व्याख्या गरिएको छ ।

तिवारी (२०६८) द्वारा 'कक्षा एघारको सबैको नेपालीमा रहेका व्याकरणात्मक अभ्यासहरूको विश्लेषण' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधको उद्देश्य कक्षा एघारको सबैको नेपालीमा रहेको व्याकरणात्मक अभ्यासहरूलाई पाठ्यक्रमको आधारमा विश्लेषण गर्नु, पाठ्यपुस्तकमा रहेका व्याकरणात्मक अभ्यासहरूलाई विधा अनुरूपता स्तरीयता र विविधताको आधारमा विश्लेषण गर्नु रहेको छ । उक्त शोधमा पुस्तकालयीय विधि र क्षेत्रिय विधि अन्तर्गत प्रश्नावली, सिर्जना सङ्कलनमा केन्द्रित रहेको छ । उक्त शोधको निष्कर्षमा व्याकरणको पाठ्यपुस्तकको स्तरण हेर्दा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा निकै हदसम्म तालमेल मिलाउन खोजेको पाइन्छ । पाठ्यक्रमको अपेक्षा पुरा गर्न व्याकरण पछि हरेक ठाउँमा अभ्यासको व्यवस्था समेत गरिएको सैद्धान्तिक ज्ञान थप्नुपर्ने कार्यमूलक व्याकरणको अवधारणा अनुरूप पाठ्यपुस्तक निर्माताहरूको ध्यान पुगेको देखिन्छ । उक्त शोधकार्यमा व्याकरणात्मक त्यससँग सम्बन्धित रहेर विश्लेषण गरिएको छ ।

कोइराला (२०६९) द्वारा 'कक्षा पाँचाको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधको उद्देश्य वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको पाठ्यक्रम अनुरूपको आधारमा अध्ययन गर्नु, नमुना अभ्यासको सबल र दुर्बल पक्ष केलाउनु, विधि तथा सिपगत विवरणको आधारमा नमुना अभ्यासको वर्गीकरण गर्नु रहेको छ । उक्त अध्ययनमा शब्दवर्गमा ध्यान नदिएको सुनाइ र पढाइको तुलनामा लेखाइ सिपमा जोड दिइएको वस्तुगत प्रश्नलाई समानुपातिक रूपमा गरिएको पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुरूपका अभ्यासहरू राखिनुपर्ने विद्यार्थीको उमेर, स्तर, रूचीलाई ख्याल गरी नमुना अभ्यास निर्माण गर्नुपर्ने व्याकरण अभ्यासमा क्रमबद्धमा मिलाउनु पर्ने जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त शोधकार्यमा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकका बारेमा परिभाषा दिइएकोले नमुना अभ्यासको सबल र दुर्बल पक्षको पनि व्याख्या गरिएको छ ।

कंडेल (२०७०) द्वारा 'कक्षा चार र पाँचको पाठ्यपुस्तकमा उपयुक्त अभ्यासको विश्लेषण' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधको उद्देश्य कक्षा चार र पाँचको पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासहरूको भाषि सिपका आधारमा स्वरूप पहिल्याउनु, विधाअनुरूप नमुना अभ्यास रहे नरहेको औल्याउनु, तहगत दृष्टिले नमुना अभ्यासहरू के कस्ता छन् निक्यौल गर्नु रहेको छ । उक्त शोधकार्य पुस्तकालयीय विधिमा आधारित रही प्राथमिक र द्वितीय स्रोतलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ । उक्त शोधकार्यको निष्कर्षको रूपमा सिप सम्बन्धी अभ्यासमा बोलाइ सिप कम प्रयोग भएको र लेखाइ सिपलाई बढी प्राथमिकता दिइएको, विधाअनुरूपताको प्रश्नमा जोड नदिइएको व्याकरणात्मक अभ्यासमा दुवै कक्षामा व्याकरणात्मक कोटीहरूको परिचयात्मक अभ्यास नभएको पाइन्छ । पाठ्यक्रमले तोकेको शैक्षणिक उद्देश्य पुरा गर्ने उद्देश्यले अभ्यास निर्माण गर्नुपर्ने, व्याकरणका अभ्यासहरूलाई क्रमबद्ध रूपमा राखिनुपर्ने, दुवैकक्षामा सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू बनाउनुपर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त शोधकार्यमा भाषिक सिपका आधारहरू र तहगत दृष्टिले नमुना अभ्यासहरूसँग सम्बन्धित रहि उक्त शोधकार्यको व्याख्या गरिएको छ ।

खड्का (२०७०) द्वारा 'कक्षा छ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट अभ्यासको अध्ययन' शीर्षकमा शाधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य पाठ्यपुस्तकमा अभ्यासहरू पाठ अनुरूप छन् छैनन्, अभ्यासहरू भाषिक सिपका आधारमा समाविष्ट गरिएका छन् छैनन् त्यसको बारेमा अध्ययन गर्नु रहेको छ । उक्त शोधकार्यमा पुस्तकालयीय

विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको शीर्षकको रूपमा समानुपातिक रूपमा चारवटै सिपलाई अभ्यासमा समावेश गर्न नसक्नु, विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरूमा एकरूपता नहुनु, दुर्बल पक्ष रहेका छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका विशिष्ट उद्देश्य प्राप्त गर्न सक्ने हेतुले अभ्यासको निर्माण गर्नुपर्ने विषयगत र वस्तुगत प्रश्नका प्रचलित सबै स्वरूपलाई अभ्यासमा समावेश गरिनुपर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य पाठ्यपुस्तकमा अभ्यासहरू पाठ्यक्रम अनुरूप छन् छैनन्, अभ्यासहरू भाषिक सिपका आधारमा समाविष्ट उद्देश्य पूरा गर्न कतिको सहयोगी छन् छैनन् भनी उक्त शोधकार्यको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

बस्नेत (२०७०) द्वारा 'माध्यमिक तहका नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त अभ्यासहरूको विश्लेषण' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य सैद्धान्तिक दृष्टिले नमुना अभ्यासहरूको विश्लेषण गर्नु, विधाअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासहरूको अध्ययन गर्नु, विधाअनुरूपताका आधारमा अभ्यासहरूको विश्लेषण के-कस्तो छ ठम्याउनु, नमुना अभ्यासको सुधारका सुझाव दिनु रहेको छ । उक्त अनुसन्धानमा पुस्तकालयीय विधिमा केन्द्रित रहेर प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरेको छ । यस अनुसन्धानबाट नमुना अभ्यास विद्यार्थी तथा शिक्षकका लागि प्रयुक्त देखिने सिर्जनात्मक प्रश्नहरू विषयवस्तुमा कम समावेश भएको, विद्यार्थीको बौद्धिकता परीक्षण गर्ने खालका प्रश्नहरू कम मात्रामा समावेश गरिएको व्याकरणात्मक अभ्यासहरू प्रयुक्त शीर्षकहरू दिएर समावेश गरिएका शुद्ध लेखन शब्दार्थ लेखन सबै विधामा समावेश गरिएको कुरा अध्ययनको निष्कर्षका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । उक्त शोधकार्यमा पाठ्यपुस्तकका बारेमा सैद्धान्तिक खण्ड स्पष्ट रूपमा दिइएको सैद्धान्तिक दृष्टिले नमुना अभ्यासहरूसँग सम्बन्धित रहेर उक्त शोधकार्यको विश्लेषण गरिएको छ ।

श्रेष्ठ (२०७२) द्वारा 'कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरणको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधको उद्देश्य कक्षा आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरणात्मक अभ्यासहरूको विश्लेषण गर्नु, उक्त पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरणलाई पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा लेखाजोखा गर्नु, उक्त पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरणलाई पाठगत आधारमा विश्लेषण गर्नु, भाषिक सिप विकासका दृष्टिले व्याकरणको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । उक्त शोधकार्य पुस्तकालयीय

विधिमा आधारित रही प्राथमिक र द्वितीय स्रोतलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ । समानुपातिक रूपमा भाषाका चारवटै सिपलाई अभ्यासमा समावेश गर्न नसक्नु पाठ्यपुस्तकको कार्यमूलक व्याकरण खण्डमा प्रस्तुत गरिएका व्याकरणिक विषयवस्तु संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी प्रस्तुत गर्दा विद्यार्थीहरूमा व्याकरणात्मक धारणा बसाल्न गाह्रो हुने हुँदा विषय क्षेत्र व्यापक बनाउनु पर्ने देखिन्छ । एउटै व्याकरणीक विषयवस्तुलाई संक्षिप्त रूपमा धेरै पाठहरूमा पुनरावृत्ति गराइएको छ । यसरी टुक्रे रूपमा नदिई कुनै-कुनै पाठमा विस्तृत रूपमा दिनुपर्ने देखिन्छ । व्याकरणीक अभ्यासहरू बढीभन्दा बढी समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ । सङ्गति अन्तर्गत पर्ने लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर सम्बन्धी कम जानकारी दिइएकोले यसलाई अनुच्छेद विस्तृत गर्नुपर्ने जस्ता निष्कर्षहरू निकालिएको छ उक्त अध्ययनमा व्याकरणको सैद्धान्तिक आधारहरूको बारेमा उक्त शोधकार्यको समीक्षाको व्याख्या गरिएको छ ।

२.२ पूर्व अध्ययनको महत्त्व

पूर्वकार्यको आधारशिलाले एउटै विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अनुसन्धान पटक-पटक नदोहोरिने सम्भावना कम हुनुका साथै शोधार्थीलाई विगतको कार्यले वर्तमानमा अनुसन्धान गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा पूर्व अध्ययनको अत्यन्तै महत्त्व रहने गर्दछ । शोधार्थीले शोधकार्य प्रारम्भ गर्दा वा शोधपत्र तयार पार्दा आफुले जुन विषयमा शोधपत्र तयार गर्न चाहेको हो त्यस विषयमा के कति अध्ययन, अनुसन्धान, खोज तथा प्रकाशन भएका छन् भन्ने कुराको यस अनुसन्धानबाट जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ भने त्यसलाई पूर्व अध्ययनको महत्त्व भनिन्छ । व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको आवश्यकता जनचाहना र परिस्थिति अनुसार पाठ्यक्रम निर्माण गरिन्छ । पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा व्यापक सहभागिताका साथ बौद्धिक वर्ग, शिक्षण वर्ग, अभिभावक वर्ग, विषय विशेषज्ञ, सल्लाहकार आदिको सल्लाह तथा सुझावलाई विश्लेषण गरेर तयार पारिन्छ । भाषिक सिपमा दक्षता प्राप्त गर्ने अभ्यास र पुनरावृत्तिलाई निरन्तर रूपमा अगाडि बढाउन जोड दिने र भाषिक सिपमा सही मूल्याङ्कन गर्ने नमुना अभ्यास बढी महत्त्वपूर्ण र उपयोगी हुन्छ । पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका पाठहरू पाठको प्रकृति अनुरूप समावेश गरिएका नमुना अभ्यास सिकाइ प्रदान गर्न दुवै कार्यको अध्ययनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । सिकारूको व्यवहारिक परिवर्तनले मूल्याङ्कनका लागि समावेश गरिएका नमुना अभ्यासहरू सरल देखि जटिलताको क्रममा हुनुपर्ने नमुना अभ्यासहरू पाठ्यक्रम अनुरूप नै पाठ्यपुस्तकमा समावेश गर्नुपर्दछ । साथै पूर्वकार्यको अध्ययनले

अनुसन्धानकर्तालाई विभिन्न किसिमका पुस्तकहरूको अध्ययन गर्न र शोधपत्रसँग सम्बन्धित विषयमा ज्ञान प्राप्त गर्न समेत यसको महत्व हुन्छ ।

२.३ नमुना अभ्यासको सैद्धान्तिक अवधारणा

भाषा पाठ्यक्रममा भाषा सिकाइ सम्बन्धी निर्दिष्ट लक्ष्य सम्म पुग्ने एउटा गोरेटो हो (अधिकारी र शर्मा २०७१ :२९) । शिक्षण सिकाइलाई व्यवस्थित एवम् सोद्देश्यपूर्ण बनाउनको लागि पाठ्यक्रमको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ । पाठ्यक्रमले सम्पूर्ण शैक्षिक कार्यकलापलाई निश्चित दिशा निर्देशित गरी लक्ष्यसम्म पुऱ्याउन मद्दत गर्दछ । पाठ्यक्रम शिक्षण तथा सिकाइका लागि बनाइएको व्यवस्थित वैज्ञानिक व्यवहारिक र विस्तृत योजना हो । भने भाषा पाठ्यक्रम भाषिक सिप आर्जनका लागि लक्षित प्राप्तिका लागि तयार गरिएको अभिलेख हो । तहगत रूपमा सिकारूले गर्नुपर्ने भाषिक सिप आर्जनका निम्ति गरिने क्रियाकलापलाई भाषा पाठ्यक्रम भित्र राखिएको हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमले भाषा सिकाइका सन्दर्भमा आवश्यक योजना अनुसार सिकारूलाई लक्षित विन्दुमा पुऱ्याउन शिक्षकलाई निर्देशन दिन्छ । भाषा सिकाइका निम्ति निर्धारित गरिएका उद्देश्यहरूको उपलब्धि तहसम्म पुग्नका लागि बनाइएको भाषा सिकाइसम्बन्धी गोरेटो वा कार्यक्रमका रूपमा भाषा पाठ्यक्रमलाई परिभाषित गर्न सकिन्छ (पौडेल, २०६७ :५) । भाषा पाठ्यक्रममा भाषासँग सम्बन्धित सिपहरू सिकाइ क्रियाकलाप जस्ता पक्षहरू निर्धारण गरिएको हुन्छ । भाषिक सिप (सुनाइ र बोलाइ र पढाइ लेखाइ) हरूको प्राप्तिको उद्देश्य राखी बनाइएको शैक्षिक योजनालाई भाषा पाठ्यक्रम भनिन्छ । भाषाको पाठ्यक्रमले सिकाएको बोध (विषयजन्य ज्ञान सुनेर र पढेर बुझ्ने क्षमता) र अभिव्यक्ति (देखेर, जानेर, पढेर सुनेर बुझ्ने कुरा बोलेर र लेखेर प्रकट गर्न सक्ने क्षमता) को विकासका निम्ति गर्नुपर्ने सम्पूर्ण क्रियाकलापलाई मार्गदर्शन नियन्त्रण र निर्देशन गर्छ । (ढकाल २०६७/०६८ :५५) अन्य विषयका पाठ्यक्रमले विषयवस्तुको ज्ञानलाई प्राप्त गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ भने भाषा पाठ्यक्रममा भाषिक सिप हासिल गराउने उद्देश्य राखिएको हुन्छ । भाषिक सिपसँग सम्बन्धित बोध तथा अभिव्यक्ति क्षेत्रका विविध पक्षहरू आर्जन गर्नका निम्ति गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू भाषा पाठ्यक्रम अन्तर्गत समावेश गरिएको हुन्छ । अतः भाषा पाठ्यक्रम भनेको भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ जस्ता आधाभूत सिप र कलासँग सम्बद्ध भाषिक क्रियाकलापलाई आधारित गराएर तयार गरिएको भाषा शिक्षण प्रशिक्षणको संक्षिप्त स्वरूप हो । यसमा भाषिक उद्देश्य

भाषि विषयवस्तु भाषिक प्रक्रिया भाषिक स्रोत र भाषिक मूल्याङ्कनका लागि साधन आदि स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ ।

२.३.१ नमुना अभ्यासको परिचय

भाषा विचार विनियमको माध्यम हो । भाषा ग्रहण गर्नु भन्नाले भाषाका चारवटै सिप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइको प्रयोग गर्नु भन्ने बुझिन्छ । भाषाका सिप हासिल अभ्यासको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विषयगत र विधागत प्रकृति अनुसार अभ्यासहरूको योजना गरिनु जरूरी हुन्छ (ढकाल २०६८ :१५७) ।

भाषा पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यासहरू राखिनुको मूल अभिप्राय शिक्षण सिकाइलाई गतिशील एवम् प्रभावकारी बनाई सक्षम बनाउनु हो । भाषिक सिप विकासका लागि विषयवस्तु सम्बद्ध विधामा मात्र शिक्षण सामग्रीको पर्याप्त हुँदैन । भाषिक सिप विकासमा स्थायित्व ल्याउन नमुना अभ्यास महत्त्वपूर्ण सामग्रीको रूपमा रहन्छ । पाठ्यविषय सबलीकरण बोध र सिर्जनात्मक सिप विकास गर्ने कार्य असल अभ्यासका विशेषताहरू हुन् । पाठ्यक्रमले हरेक स्तर वा तहका विद्यार्थीको सिप अवधारणाको मापन गर्न भाषा पाठ्यपुस्तकका हरेक पाठको अन्त्यमा दिइएका सिकाइसँग सम्बन्धित अभ्यासहरूलाई नमुना अभ्यास भनिन्छ (अधिकारी र शर्मा २०६२ :२६) । अभ्यासलाई सिकाइको मेरूदण्डको रूपमा पनि लिइन्छ । यसले विद्यार्थीको भाषिक सिप तथा दक्षता प्राप्तिको लेखाजोखा गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ, नेपाली शब्दकोशमा (अधिकारी र भट्टराई, २०७१) । अभ्यास शब्दलाई कुनै पाठ्यविषयमा निरन्तर दोहोर्याई- तेह्र्याई पूर्ण ज्ञान प्राप्त गर्नु वा कुनै कार्यको व्यावहारिक पक्षतिर विशेष रूपमा बारम्बार गरिने मिहेनत भनेर अर्थ्याइएको पाइन्छ । पाठ्यवस्तु शिक्षण पश्चात् विद्यार्थीहरूले के-कति सिके सिकेनन भन्ने कुराको जानकारीका लागि मूल्याङ्कनको साधनको रूपमा नमुना अभ्यासलाई लिइएको पाइन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा फरक-फरक विषयवस्तुको समावेश गर्नाले सिकाइमा अझ सहयोग गर्दछ । अलग-अलग विषयवस्तुको अलग-अलग भाषिक सिपमा जोड दिइएका हुन्छन् ।

अभ्यासले मानिसलाई पूर्ण बनाउँछ भनेभै पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासले विद्यार्थीलाई भाषिक सिपमा विषयवस्तु कण्ठ गरेर उत्तिर्ण गर्ने विद्यार्थीको मानसिकतालाई हटाई सिर्जनात्मक क्षमताको प्रयोग गर्ने तिर अभिप्रेरित गर्न पाठ्यक्रममा समेटिएका

विषयवस्तुलाई क्रियाकलापमुखी र अभ्यासमुखी बनाइएको हुन्छ । यसले शिक्षक केन्द्रित विधिलाई भन्दा विद्यार्थी केन्द्रित विधिलाई प्रधानता दिँदै विषयवस्तुको स्वरूप तयार पारेको पाइन्छ (अधिकारी २०६९/०७० :३५) ।

अभ्यासले विद्यार्थीमा सिर्जनशिलताको विकास गर्दछ । त्यसैले लिखित, मौखिक र प्रयोगात्मक गरी तिनै प्रकारका सन्तुलन ल्याउने खालका अभ्यासहरू पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिनुपर्छ । सिसप भन्ने कुरा जति अभ्यास गऱ्यो त्यति बढ्दै र परिष्कृत हुँदै जान्छ । अपरिमार्जित सिकाइलाई परिमार्जित तुल्याउन अभ्यासकै निरन्तरता चाहिन्छ । प्राप्त सिसपलाई परिपोषण र परिमार्जन गर्न निरन्तर अभ्यासकै पुनरावृत्ति गर्ने वा दाहोऱ्याउने अवसरको आवश्यकता पर्दछ । अभ्यास नभए सिसपले परिमार्जन पाउदैन र पुनरावृत्ति नभए त्यसले परिष्कृत पाउदैन (शर्मा र पौडेल २०६८ :९) ।

अभ्यासले स्तर कक्षा विद्यार्थी क्षमता रूची र सिकाइ प्रकृतिअनुरूप तय गर्नु पर्दछ । शब्द भण्डारगत अभ्यास सिर्जनात्मक अभ्यासको पनि आवश्यक तर्जुमा र व्यवस्था मिलाई विशेष क्षेत्रसँग सम्बन्धित शैली र प्रयोगका विविध पक्षलाई समेटी आवश्यक अभ्यासात्मक व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ (पौडेल २०६९ :२७३) । अभ्यासको संयोजनमा विशेष ध्यान दिएमा सिकाइलाई स्थायित्व र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । नमुना अभ्यास पाठ्यक्रमले तोकेका शैक्षणिक उद्देश्य मापन गर्न सकिने ढङ्गबाट तयार गर्नुपर्दछ । पाठको प्रकृति, प्रस्तुति र ढाँचा मिल्दो जुल्दो किसिमले अभ्यासमा लिखित मौखिक प्रयोगात्मक तथा व्याकरणात्मक अभ्यासको संरचना व्यवस्थित गरिनुपर्दछ । नमुना अभ्यासलाई विद्यार्थीको रूची क्षमता र स्तर सुहाउँदो विधाको क्षेत्र र क्रमलाई ध्यान दिएर भाषिक पुनरावृत्ति पक्षलाई जोड दिनुपर्दछ । विद्यार्थीको स्तर अनुसार के कति शब्दभण्डारको विकास गराउने तथा वाक्य र रचनागत सिसप विकास गराउने उमेर स्तरगत परिपक्वता कस्तो रहेको छ ? सो कुरालाई विशेष ध्यान दिनु पर्दछ ।

२.३.२ नमुना अभ्यासको महत्त्व

भाषा शिक्षण भाषिक सिसपको शिक्षण हो । यसमा साहित्यका विविध विधाका माध्यामबाट ती सिसपहरूलाई प्राप्त गर्ने उद्देश्य राखिन्छ । भाषा शिक्षणमा विधागत ज्ञान गौण र भाषिक सिसपको ज्ञान प्रवल वा महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस्ता भाषिक सिसपको विकासमा

निरन्तर पुनरावृत्ति तथा निरन्तर मूल्याङ्कन गर्नु आवश्यक हुन्छ । पुनरावृत्ति र मूल्याङ्कनका लागि नमुना अभ्यास निकै उपयोगी मानिन्छ । भाषा शिक्षणमा उच्चारण शब्द भण्डारण वाक्यरचना पठनबोध लेख रचनात्मक सिप भाषिक ज्ञान जस्ता समग्र पक्षको क्रमशः अभ्यास गराई मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ । विद्यार्थीको स्तररूची जस्ता समग्र पक्षको दक्षतालाई मध्यनजर गरी पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यासको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । पाठको सन्देश पात्रगत चित्रण आदिसँग सम्बन्धित ज्ञान बोध व्यावहारिक सिप तथा उच्च दक्षताको विकास गर्ने किसिमका नमुना अभ्यासहरूको समावेश गर्नुआवश्यक हुन्छ । विद्यालय स्तरका पाठ्यपुस्तकमा सम्बन्धित पाठभित्र प्रयोग भएको भाषिक सापेक्षतामा व्याकरणको प्रयोग सन्दर्भ दिई त्यसबाट उदाहरण खोज्ने नियम बनाउने र व्याकरण प्रयोग गर्ने गरी नमुना अभ्यासलाई संयोजन गर्नुपर्दछ (ढुङ्गेल र दाहाल २०५६ :८७) । वर्णविन्यास र शब्दभण्डार उखान टुक्का जस्ता पक्षहरूमा पनि पाठको प्रकृति अनुरूप अभ्यासको संयोजन गरी भाषिक सिपमा जोड दिनुपर्दछ । पाठ्यपुस्तकमा राखिएका विधा एवम् उपविधा भन्दा त्यसका आधारमा गराइने भाषिक अभ्यासको महत्वपूर्ण स्तम्भ भाषिक नमुना अभ्यास हुन आउँछ । भाषिक नमुना अभ्यासले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैका लागि निर्देशनको काम गर्दछ (अधिकारी २०५३ :७४) । त्यसैले अभ्यासको निर्देशन पनि सही र स्तर अनुकूल हुनुपर्दछ ।

अतः पाठ्यक्रमको उद्देश्य र नमुना अभ्यासको प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ । विषयवस्तुविना भाषाको सिकाइ सम्भव हुँदैन । साथै विषयवस्तुको शिक्षण मात्रै भाषा शिक्षण होइन यो त आधार सामग्री मात्रै हो । जसका माध्यमबाट विभिन्न सिपको अभ्यास गराइन्छ । पठनबोध, उच्चारण, शब्दभण्डार, सस्वरपठन, मौखिक अभिव्यक्ति जस्ता विभिन्न पक्षहरूको अभ्यास गराउने प्रावधान हुनुपर्दछ । जुनसुकै तहमा पनि भाषिक व्यवस्थाको खोजी गर्ने प्रयोग गर्ने तिनैबाट नियम बनाई नमुना अभ्यास गराउनु आवश्यक हुन्छ । कण्ठस्थीकरण भन्दा उपयोगी र जीवनोपयोगीलाई अत्यधिक जोड दिन यस्ता नमुना अभ्यासहरूको महत्व रहन्छ ।

२.३.३ भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय

भाषा पाठ्यपुस्तक भनेको भाषा पाठ्यक्रमका सैद्धान्तिक कुराहरूलाई व्यावहारिक कार्यकलाप तथा प्रक्रियामा ढालेर उद्देश्य पूर्ति गर्न सहयोग भरपर्दो सामग्री हो । भाषा

पाठ्यपुस्तक खास तह र कक्षाका निम्ति पाठ्यक्रमका भाषिक अपेक्षाहरू परिपूर्ति गर्ने गरी विषय विशेषज्ञद्वारा सङ्कलन सम्पादन वा लेखन गरिएका पाठ्यवस्तु छनौट र स्तरण गरी प्रस्तावित र अनुमोदित महत्त्वपूर्ण शिक्षण सामग्री हो (ढकाल २०६८ :१२१) ।

भाषा पाठ्यपुस्तक विशेष गरेर विद्यार्थीको मानसिक, सम्वेगात्मक, बौद्धिक पक्षका साथै उनिहरूको रूची आवश्यकता तथा सिकाइ प्रवृत्ति आदिलाई ख्याल गरेर मनोवैज्ञानिक सिकाइ अनुक्रममा राखी तयार गरिएको हुन्छ । यसले विद्यार्थीलाई अभ्यास गर्ने, गृहकार्य गर्ने कक्षा कार्यकलापलाई प्रभावकारी बनाउन तथा स्वाध्यान गरेर सिक्न समेत महत्त्वपूर्ण सघाउ पुऱ्याउँछ । अन्य विषयका पाठ्यपुस्तक भन्ने भाषा पाठ्यपुस्तक पनि सम्बन्धित तह र कक्षाको भाषा पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुरूप तयार गरिने हुन्छ । यसको सहयोगले विद्यार्थीहरू सम्बन्धित तह र कक्षाको भाषा पाठ्यक्रम अनुरूप भाषिक अपेक्षाहरू हासिल गर्दछन् । यसमा भाषा पाठ्यक्रमका अपेक्षा अनुरूपका भाषिक पाठ्यांशहरूलाई विद्यार्थीको स्तर अनुभव र सिकाइ आवश्यकताहरू ख्याल गरेर संगठित गरिएको हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमको उद्देश्य पूर्ति गर्ने के पढ्ने कति पढ्ने कस्तो अभ्यास गरेर पढ्ने कुन अनुरूपमा पढ्ने आदि कुरालाई आत्मसाथ गरेर भाषा पाठ्यपुस्तक तयार गरिएको हुन्छ (पौडेल २०६७: १२६) । भाषा पाठ्यपुस्तकका सहयोगले शिक्षकलाई योजनाबद्ध भाषा शिक्षण गर्ने विद्यार्थीलाई उपयुक्त अभ्यास गराउन शिक्षण सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्न महत्त्वपूर्ण मद्दत प्राप्त हुन्छ । त्यस्तै विद्यार्थीहरूलाई पनि भाषा पाठ्यपुस्तककै सहयोगले भाषिक सिपहरू सिक्न अभ्यास गर्न दोहोऱ्याएर पढ्न गृहकार्य गर्न र भाषिक सबलता हासिल गर्न ठूलो मद्दत मिल्दछ । तसर्थ भाषा पाठ्यपुस्तक भाषा शिक्षण सिकाइको भरपर्दो पाठ्यसामग्री हो भन्न सकिन्छ ।

२.३.४ भाषा, पाठ्यपुस्तक र नमुना अभ्यासकोसम्बन्ध

हरेक देशको शिक्षाको विकासका निम्ति राष्ट्रिय आवश्यकतालाई हेरेर शिक्षाको नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिन्छ । पाठ्यक्रमको निर्माण गर्दा त्यस देशको भाषा नितियानुरूप निर्माण गरिनु जरूरी छ । भाषा पाठ्यक्रम मातृभाषाका लागि मात्रै तयार गरिँदछ वा विमातृभाषी विद्यार्थीहरू पनि यसैमा सङ्लग्न हुन्छन् भन्ने कुरालाई विर्सनु हुँदैन (अधिकारी, हेमाङ्गराज २०७१: २५) । त्यसै गरी राष्ट्रभाषा राष्ट्रिय भाषा तथा सञ्चार एवम् सम्पर्कको माध्यम भाषालाई पनि ख्याल गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले राष्ट्रिय आवश्यकताको अन्वेषण गरी

भाषापाठ्यक्रमको योजना तर्जुमा गरिनुपर्दछ । शिक्षाको स्वरूप निरन्तर रूपमा परिवर्तन भइरहने र गतिशील हुने भएकाले पाठ्यक्रम पनि देश, काल, परिस्थिति, सामाजिक आवश्यकता र प्रविधिको प्रभाव तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश आदि कारणले परिवर्तन हुने गर्दछ (आचार्य टंकप्रसाद र बस्नेत होमबहादुर २०६८: १५) । भाषा पाठ्यक्रम निर्माणका लागि सैद्धान्तिक धारणालाई पृष्ठ आधारका निम्ति निर्माणका रूपमा लिइन्छन् । त्यस्तै शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य तहगत उद्देश्य कक्षागत र विषयगत उद्देश्यहरूको निर्धारण राष्ट्रिय आवश्यकता र शैक्षिक कार्यक्रमको लक्ष्यअनुरूप गरिन्छ । ती उद्देश्यहरू परिपूर्तिका लागि के कस्ता भाषिक सिपगत उद्देश्य पुरा गर्नु पर्ने हो भनी सिपगत उद्देश्यहरूको निर्धारण भाषापाठ्यक्रम मा गरिन्छ । यसरी निर्धारित उद्देश्यहरूको परिपूर्तिका लागि उपयुक्त हुने गरि भाषा पाठ्यवस्तुको छनोट गरिन्छ । भाषिक विषयवस्तु वा पाठ्यवस्तुका असिमित स्रोतहरू हुन्छन् र ती विभिन्न विधामा आधारित हुन्छन् ती असिमित स्रोतहरूबाट उद्देश्यअनुकूल विद्यार्थी अनुकूल हुनेगरी पाठ्यवस्तुको छनोट र निर्धारण गर्नुपर्ने भएकाले यो त्यति सजिलो छैन (पौडेल २०६९: २३२) । भाषा पाठ्यक्रमले पाठ्यपुस्तक शिक्षणका विधि तथा कार्यकलापका बारेमा निर्देश गरिएको हुन्छ । त्यसै अनुरूप मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था पाठ्यक्रममा निर्धारण गरिएको हुन्छ । कुन विधा र पाठबाट के कस्ता प्रश्नहरू शोधने, तीनका लागि कति अंक दिने भन्ने कुरा पनि पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको हुन्छ । यसरी पाठ्यक्रमले निश्चित समयावधि भित्र उक्त विषयका लागि प्राप्त हुने गरि पाठ्यभारका आधारमा विधागत समय र प्रत्येकका लागि अंकभार समेत छुट्याइएको हुन्छ । अतः यसले शैक्षिक कार्यकलापमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ ।

पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट जम्मा समयावधि पाठ्यभार र पूर्णाङ्कका आधारमा निर्धारित लक्ष्य हासिल गर्नका लागि पाठ्यवस्तुहरूको एकिकृत स्वरूपमा पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकलाई दुई आधारमा अध्ययन गर्नुपर्दछ । ती हुन आन्तरिक र बाह्य आधार (अधिकारी र शर्मा २०७१:१५) । पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमले निर्देश गरेको पाठ्यवस्तुलाई उपयुक्त किसिमले छनोट गरिन्छ र स्तर सापेक्ष स्तरीय रूपमा स्तरण गरिन्छ । यसरी पाठ्यवस्तुको छनोट गर्दा विद्यार्थीको आवश्यकता र क्षमतालाई ख्याल गर्नुपर्दछ भने स्तरणका क्रममा सरल देखि जटिलताको क्रमलाई ख्याल गरिनुपर्छ । उपयुक्त किसिमका पाठ्यपुस्तकको छनोट विधागत रूपमा गरिएको हुन्छ । विधाशिक्षणको उद्देश्य अनुरूप

कार्यकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकलाई कार्ययोजना तयार गर्न पनि यसले सहयोग गर्दछ । यो सरल सहज र भरपर्दो साधन हो (ढकाल २०६८:१२१) ।

भाषा अभ्यास तथा पुनरावृत्तिबाट सिक्किन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यासले विद्यार्थीले बढीभन्दा बढी अभ्यास गर्न सघाउ पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट पाठहरू पाठ्यक्रमानुरूप हुनुपर्दछ, भने पाठभित्र समावेश अभ्यासहरू पाठ अनुरूप हुनुपर्छ । अतः भाषा पाठ्यक्रम पाठ्यवस्तु र अभ्यासको अनुरूपात्मक सम्बन्ध रहेको हुन्छ । नमुना अभ्यास भाषा पाठ्यपुस्तकको अभिन्न अङ्ग हो । यसमा दिइने निर्देशन स्पष्ट हुनुपर्छ । नमुना अभ्यास विद्यार्थीको कठिनाइ क्षेत्र पत्ता लगाउन सहायक हुनुपर्छ (अधिकारी र शर्मा २०७१:२७) । नमुना अभ्यासलाई प्रभावकारी गराउन त्यसमा समावेश गरिने प्रश्नहरूको विविधिकरणमा ध्यान दिनुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तक नमुना अभ्यासमा मुख्यतः पहिचानात्मक मूल्याङ्कनात्मक र उत्पादनात्मक (अभ्यासात्मक) प्रश्नहरू समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तै विषयवस्तुमा आधारित प्रश्नहरूलाई पनि स्तरसापेक्ष रूपमा क्रमशः समावेश गर्दै लैजानुपर्ने हुन्छ । विषयवस्तुमा आधारित प्रश्नहरू अर्थबोध तर्कपूर्ण अभिव्यक्ति व्याख्या तथा भाषि सिप सम्बद्धउपलब्धि को सबलीकरण गर्ने किसिमले राखिनुपर्छ । सकेसम्म विभिन्न तरिकाले भाषिक पाठ्यवस्तुको सबलीकरण होस भन्ने विचार गरी प्राप्तसङ्ख्यामा प्रश्नहरू दिइनुसपर्छ । यस्ता प्रश्नहरू भाषिक सिप विकासका लागि उपयोगी र भाषा सिकाइमा रूचि जगाउने खालका हुनुपर्छ (अधिकारी र शर्मा २०७१ :२७) । त्यस्तै अभ्यासका परिचयात्मक, धारणात्मक, प्रयोगात्मक, पहिचानात्मक, सिर्जनात्मक गरी विविध किसिमका प्रश्नहरू समावेश गरिनुपर्छ । यस अन्तर्गत विषयगत वस्तुगत तथा सन्दर्भपरक वस्तु चित्रण वर्णन अभ्यासहरूलाई एकीकृत गरिनु आवश्यक हुन्छ ।

नमुना अभ्यास पाठ्यक्रमको अनुरूपात्मक सम्बन्ध हुने कुरा मननीय छ । विद्यार्थीले गर्ने अभ्यास कार्यकलाप नै पाठ्यक्रमको उद्देश्यमा निर्भर रहन्छ । नमुना अभ्यासले एकातिर विद्यार्थीलाई क्रियाकलापोन्मुख गराउँछ, भने अर्कातिर मूल्याङ्कनात्मक पनि हुन्छ । अभ्यासमा समावेश गरिने प्रश्नहरू विशिष्टकरण तरिकासँग पनि मेल खाने हुनुपर्दछ । नेपाली विषयको विशिष्टकरण तालिकामा जम्मा चार तहका प्रश्नहरूबाट मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । जस अन्तर्गत ज्ञान, बोध, व्यवहारिक सिप र उच्च दक्षताको मापन गर्ने प्रश्नहरू समावेश गरिन्छ । ज्ञान अन्तर्गत पढेर जानिने किसिमका प्रश्नहरू सोधिन्छन् । यस

अन्तर्गत शब्दार्थ र संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरू पर्दछन् बोध अन्तर्गत सिकेका पढेका कुराहरू बुझ्ने र वर्णन गर्ने क्षमताको मापन गरिने किसिमका प्रश्नहरू समावेश गरिन्छ । वाक्य रचना पदसंगती, शब्दनिर्माण, वर्णविन्यास, कारक र विभक्ति आदि व्याकरणसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू पनि व्यवहारिक सिप अन्तर्गत समावेश गरिएका हुन्छन् । उच्च दक्षतामा विश्लेषणात्मक, सश्लेषणात्मक र मूल्याङ्कनात्मक प्रश्नहरू रहन्छन् । यसमा विवेचनात्मक, संक्षिप्त उत्तरात्मक, सारांशलेखन, व्याख्या र स्वतन्त्र रचना क्षेत्रलाई समेटिएको हुन्छ । यसरी विशिष्टीकरण तालिकामा सोधिने प्रश्नहरूका प्रकारलाई नमुना अभ्यासमा समावेश गरी विद्यार्थीलाई बढी भन्दा बढी अभ्यास गराउन सकिनेमा परीक्षाफलमा पनि प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने देखिन्छ । अतः भाषा पाठ्यपुस्तकलाई आधार मानी अभ्यासात्मक कार्यकलाप गराउनु जरुरी हुन्छ र त्यसै प्रक्रियाबाट पाठ्यक्रमका निर्दिष्ट लक्ष्यहरू हासिल गर्न सकिन्छ । सैद्धान्तिक ज्ञानबाट मात्र भाषिक सिप प्राप्त हुनै सक्दैन । नमुना अभ्यासमा विद्यार्थीको सिर्जनात्मक क्षमतालाई उजागर गर्न सक्ने अभ्यासहरू पनि समावेश गरिनुपर्ने आवश्यक हुन्छ (ढकाल २०६८ :१५६) । नमुना अभ्यासले विद्यार्थीलाई क्रियाशील गराउन मद्दत गर्छ ।

२.३.५ नमुना अभ्यासको स्वरूप र प्रकृति

विषयवस्तुसँग सम्बन्धित विविध प्रश्नहरूका प्रकारहरूको सिङ्गो स्वरूपलाई नमुना अभ्यास भनिन्छ । यसकै आधारमा विद्यार्थीहरूको भाषिक क्षमता विकासको अपेक्षा राखिन्छ । त्यसैले नमुना अभ्यासलाई भाषा सिकाइमा शिक्षण क्रियाकलापको आधार स्तम्भका रूपमा हेरिन्छ । भाषा शिक्षणको साध्य बनेको भाषिक सिपहरू हुन् (ढकाल २०६८:१३६) । अभ्यास निर्माण गर्नुको प्रमुख उद्देश्य नै शिक्षण प्रक्रियालाई गतिशील, स्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु हो । यसले सिकारूलाई आत्ममूल्याङ्कन गर्ने हौसला प्रदान गर्दछ । विषयगत र तहगत गरी प्रश्नहरू दुई किसिमका हुन्छन् । विषयगत प्रश्न अन्तर्गत (लामो उत्तरात्मक र संक्षिप्त उत्तरात्मक) प्रश्नहरू का साथै प्रसङ्ग सहित व्याख्या गर्ने प्रश्नहरू पर्दछन् । वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत मुख्यतः खाली ठाउँ भर्ने प्रश्न, जोडा मिलाउने प्रश्न, ठिक बेठिक छुट्याउने प्रश्न, वहु वैकल्पिक प्रश्नहरू पर्दछन् । प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासको अध्ययनसँग सम्बन्धित रहेकाले उक्त पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त अभ्यासहरूसँग सम्बन्धित प्रश्नहरूको चर्चा गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

- क) लिखित अभिव्यक्ति परीक्षणको लागि तयार पारिने प्रश्नहरूलाई लामो उत्तरात्मक प्रश्न भनिन्छ । चिठी, दैनिकी, प्रतिवेदन, टिप्पणी, समिक्षा, विवेचना आदि लेखनसँगै सम्बन्धित प्रश्नहरू लामो उत्तरात्मक प्रश्नहरू हुन् (ढकाल २०६८:३७८) । लामो उत्तरात्मक प्रश्नहरू वाक्य रचना, उपयुक्त शब्द प्रयोगगत वैचारिक सिलसिला बद्धता अनुच्छेद गठन वर्णविन्यास, विराम चिह्न प्रयोग विद्यार्थीको लेखन सिप अभिवृद्धि तथा अभिव्यक्ति क्षमताको लागि निबन्ध संरचना व्याख्या लेख रचनात्मक प्रश्न समावेश गर्न सकिन्छ । यस्ता किसिमका प्रश्नले विद्यार्थीमा वर्णविन्यास विराम चिह्न प्रयोग वाक्य ढाँचाको ज्ञान अनुच्छेद गठन वाक्यको सिलसिलेबार प्रस्तुतिको ज्ञान लेखन शैली जस्ता पक्षको मापन गर्न प्रयोग गरिन्छ । यस्ता प्रश्नहरूको निर्माण गर्दा तह र स्तरमा ख्याल गर्नुपर्छ ।
- ख) लिखित युक्तिका साथै मौखिक युक्तिका लागि पनि उपयोग हुने छोटो छरितो ढङ्गले कम समयमा विद्यार्थीको दक्षता मापन गर्ने प्रश्नलाई छोटो उत्तरात्मक प्रश्न भनिन्छ । यस्ता प्रश्नको निर्माण गर्दा कक्षाको तह स्तरका आधारमा प्रश्नको निर्माण गर्नुपर्छ । साना कक्षामा प्रत्यक्षर सतही खालका प्रश्न उपयोगी हुन्छन् भने ठूला कक्षामा निचोडमूलक सम्भावनामूलक समिक्षात्मक प्रकृतिका हुन सक्ने भएपनि मूलतः यसको आकार संक्षिप्त हुनु आवश्यक हुन्छ (ढकाल २०६८ :३७९) । विद्यार्थीको स्तर हेरी प्रश्नको उत्तर एक शब्द देखि लिएर एक वाक्य र एक/दुई अनुच्छेद सम्म पनि हुन सक्ने प्रश्न नै संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न हुन् । शब्दार्थ, शब्द प्रयोग, वाक्य निर्माण, वर्णविन्यास संक्षेपीकरण भाव विस्तार गर्ने जस्ता सिपको परीक्षण गर्नका लागि यस्ता किसिमका अभ्यासको प्रयोग गरिन्छ । यस्ता खालका प्रश्न विश्वसनीय र वैद्य हुन्छन् ।
- ग) वस्तुगत प्रश्न :- एक पटकमा एउटा कुराको मात्र परीक्षण गर्न सकिने मुख्य विशेषता भएका यस्ता प्रश्नहरू मूलतः बोध, उच्चारण शब्दार्थ प्रयोग, वर्णविन्यास र व्याकरण तत्वहरूको पहिचानात्मक परीक्षण गर्न वस्तुगत प्रश्नको उपयोग गर्न सकिन्छ । विद्यार्थीको अभिव्यक्ति क्षमताको जानकारी लिन यो उपाय उपयोगी हुँदैन । यसमा व्यक्तिले आफ्नो स्वतन्त्र विवेक र समयलाई प्रयोग गर्न नपाइने भएको हुँदा वस्तुगत भनिएको हो (ढकाल २०६८ :३८०) । वस्तुगत प्रश्नबाट एक

पाठमा एउटा कुनै खास कुराको धेरै समयमा प्रश्नपत्रहरू जाँच सकिने पूर्वाग्रही नहुने विद्यार्थीको सिप दक्षता, स्मरण र शक्तिको धेरै पटक मापन गर्न सकिने भएकाले यस्ता प्रश्न तल्लोतहमा उपयोगी मानिन्छन् ।

- घ) विद्यार्थीको शब्द प्रयोग पहिचानका लागि खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नको प्रयोग गरिन्छ । यस्ता प्रश्नहरू खुल्ला प्रकृतिका प्रश्नमा प्रश्नभिन्न कुनै सुईको वा सुराक नदिई परीक्षार्थीले आफुले पढेका आधारमा स्मरण गरेर उत्तर दिन मिल्ने भएकाले स्मरण शक्ति पत्ता लगाउन, वाक्य सङ्गति मिलाउन, चिह्नको प्रयोग गर्ने क्षमताको पहिचान गर्ने क्षमताको मापन गर्न सकिन्छ । यस्ता प्रकृतिका प्रश्नहरू स्वतन्त्र विकल्पयुक्त हुन्छन् यसबाट पनि विद्यार्थीको भाषिक सिप भाषा तत्व विषयजन्य ज्ञानको स्तरमापन हुन सक्छ (ढकाल २०६८:३८२) ।
- ङ) प्रश्न र स्तरका बिच सम्बन्ध देखाउने वा धर्को तानेर सम्बन्ध देखाउने किसिमका प्रश्नलाई जोडा मिलाउने प्रश्न भनिन्छ (ढकाल २०६८ :३८२) । शब्दको प्रयोग पहिचान सम्बन्ध पत्ता लगाउने क्षमताको जोडा मिलाउने प्रश्नबाट गर्न सकिन्छ । जोडा मिलाउने प्रश्नलाई दुई समूहमा राखिन्छ । अधिल्लो समूहमा एकथरी शब्दहरू दिने र पछिल्लो समूहमा अर्थहरू छ्यास/म्यास पारेर अधिल्लो समूहमा दिइएका शब्दहरूको अर्थ दिइएको हुन्छ । जोडा मिलाउने प्रश्नमा धर्को तान्ने तरिका पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- च) ठिक बेठिक छुट्टयाउने प्रश्न : पचास प्रतिशत ठिक पचास प्रतिशत जति गलत प्रश्नका रूपमा ठिक-बेठिक कुरा दिइएको हुन्छ । यस्ता कुरालाई सत्य वा असत्य ठहर गर्ने कुरालाई ठिक-बेठिक छुट्टयाउने प्रश्न भनिन्छ (२०६८:३८४) । निम्न माध्यामिक तहका विद्यार्थीमा विषयवस्तुको ज्ञान पढाइप्रतिको ध्यानाकर्षण पढाइप्रतिको रुचि र उत्सुकता के-कस्तो छ भनेर मापन गर्ने ठिक बेठिक छुट्टयाउने प्रश्नको प्रयोग गरिन्छ । ठिक बेठिक वा सही गलत आदि सङ्केतद्वारा छुट्टयाउन लगाउने प्रकृतिका प्रश्नहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।
- छ) बहुवैकल्पिक प्रश्न : प्रश्नमै चारवटा उत्तरहरूको व्यवस्था गरी त्यसैबाट सही उत्तर पत्ता लगाएर घेरा () वा रेजा ✓ चिनो लगाउन लगाउने प्रश्नलाई बहुवैकल्पिक

प्रश्न भनिन्छ । भाषिक परीक्षणका क्रममा यस्ता प्रश्नहरूलाई खासगरी श्रुतिबोध र पठनबोधको परीक्षण गर्न तथा व्याकरण, वर्णविन्यास, शब्दार्थ, शब्द निर्माण र वाक्यगठन आदि कुराहरूको धारणात्मक ज्ञानका साथै प्रयोगात्मक सुझ ठम्याउन पनि बहुवैकल्पिक प्रश्नको उपयोग गर्न सकिन्छ ।

२.३.६ कार्यमूलक व्याकरण

व्याकरण भन्नाले त्यसको व्यवस्था हो, जुन मूलतः रूपगत वाक्यगत हुन्छन् । शरीरमा नसाको महत्व भएभैं भाषाका लागि व्याकरणको महत्व हुन्छ । व्याकरणीक सुझ व्यवहार तथा विशुद्ध प्रयोग अभ्यासबाट व्याकरणसम्बन्धित शुद्ध भाषाको प्रयोग गर्न सकिन्छ । परम्परागत व्याकरणका दृष्टिमा व्याकरणको औपचारिक शिक्षानीति भाषालाई शुद्धरूपमा बोल्न र लेख्न असम्भव छ र कुनै पनि भाषाका प्रयोक्ता वा वक्ताहरूले शुद्ध भाषा सिक्नुछ भन्ने व्याकरण सिक्नु आवश्यक छ । यस प्रसङ्गमा आफ्नो मातृभाषामा बोल्न सानैदेखि जानेका भएपनि विद्यार्थीले व्याकरण जानेका हुँदैनन् भन्ने कुरा समेत परम्परागत व्याकरणको उपयुक्त कथनले सङ्केत गरेको देखिन्छ । उक्त किसिमको व्याकरण समग्र रूपमा पढिसक्दा पनि शुद्ध लेख्न र बोल्न नजान्ने विद्यार्थीहरू फेला पार्न सकिन्छ । यो व्याकरण सम्बन्धी परिभाषालाई ध्यान राख्दा यसलाई विद्यार्थीको भाषिक शुद्धताको विकास गर्न उपयोगमा ल्याउने साधनका रूपमा नमानी सपना साध्यका रूपमा मानेको पाइन्छ ।

व्याकरण कुनै पनि भाषाको रूपगत तथा वाक्यगत संरचनाको वर्णन वा विश्लेषणसँग सम्बन्धित छ, भाषामा भएका उक्त संरचनात्मक विशेषताहरूको वर्णन व्याकरण भएकाले व्याकरण भन्ने भाषाका तत्वहरूसँग सम्बन्धित छ र त्यसैले भाषासँग यसको अभिन्नता रहन्छ भन्ने भनाई स्वतः स्पष्ट हुन्छ । नियम र सिद्धान्त रटाउन वा घोकाउने तर्फ नलागी व्याकरणात्मक संरचना प्रयोग गर्ने सुझ र अवधारणा बसाल्ने कोसिस गर्नु उचित हुन्छ (शर्मा र पौडेल २०६८ : २१९) । आगमनात्मक पद्धतिबाट व्याकरण शिक्षण गर्न सकेमा विद्यार्थीले सजिलो तवरले व्याकरण बुझ्न सक्छन् । अतः व्याकरणलाई नियमहरूमा केन्द्रित गरी परिभाषा, उदाहरण र प्रयोगका आधारमा सम्बद्ध पाठ भित्रैबाट नियमको खोजी गर्ने उत्सुकता जगाइदिनु उपयुक्त हुन्छ । यसका अतिरिक्त विद्यार्थीहरूको आफ्नो भाषा प्रयोगमा अन्तर्निहित व्याकरणको व्यवस्था खोज्न लगाउनु र त्यसमा परिस्कार ल्याउन व्याकरणात्मक सुझको उपयोग गर्नु पनि वाञ्छनीय छ । व्याकरणलाई रचनामुखी

बनाउन लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव आदि विभिन्न वाक्य कोटी अनुसार छोट्टा वर्णनहरू गर्न लगाउनुपर्ने आवश्यक छ । त्यसैले प्रारम्भिक तह पार भएपछि क्रमशः सैद्धान्तिक जटिलतालाई हावी हुन नदिएर प्रयोगपरक कुशलताकै अवधारणा व्याकरणात्मक र प्रयोग सामर्थ्य विकास गर्नेतर्फ व्याकरण शिक्षण प्रोत्साहित हुनुपर्छ । व्याकरण सिकाउनुको अर्थ व्याकरणका नियम सुत्र र उदाहरणहरू भन्न र लेख्न सक्ने तुल्याउन नभएर भाषिक प्रयोगमा व्याकरणात्मक सचेतना अङ्गालेर विशुद्ध उपयुक्तता र सर्वस्वीकार्य सम्प्रेषण गर्न समेत सामर्थ्य दिलाउनु हो । त्यसैले निम्न माध्यामिक तहको व्याकरण शिक्षण पनि प्रयोग सचेतना तर्फ नै मूलतः केन्द्रित हुनुपर्छ । उच्च तहमा पनि भाषाको अध्ययन गर्न चाहने र अनुसन्धान गर्न चाहनेका लागि सैद्धान्तिक ज्ञान अपेक्षित हुन सक्छ । नियम एकातिर र प्रयोग अर्कोतिर हुने खालको अ प्रसाङ्गिक व्याकरण शिक्षण एक जटिल र निरस कुरा भएपनि यसलाई सचेतनापूर्वक विद्यार्थीको स्तर पूर्वानुमानसँगै सम्बन्धित बनाइ प्रयोग प्रसङ्ग र अभ्यासका माध्यमले शिक्षण गरिनु उपयुक्त हुन्छ । साथै सैद्धान्तिक ज्ञानतर्फ भन्दा बढी उपयुक्त प्रयोग सचेतताको विकास तर्फ व्याकरण शिक्षण जोडिनुपर्छ ।

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि

प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकका प्रयुक्त विधा अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन गरिदै छ भनि स्पष्ट गर्ने क्रममा अध्ययन विधि महत्वपूर्ण मानिन्छ। प्रस्तुत शोधकार्य पुस्तकालयीय विधिद्वारा सम्पन्न गरिएको छ। जसमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा प्राथमिक र द्वितीय स्रोतका सामग्रीको उपयोग गरिएको छ।

३.२ तथ्याङ्क स्रोत

प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त विधा अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन शीर्षक शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि निम्न लिखित दुई किसिमबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ।

३.२.१ प्राथमिक स्रोत

प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा प्राथमिक स्रोत सामग्री सङ्कलन गर्न पुस्तकालयीय अध्ययन विधिलाई प्रयोग गरिएको छ। जसअन्तर्गत कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यक्रमलाई प्राथमिक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ।

३.२.२ द्वितीयक सामग्री

यस स्रोत अन्तर्गत शोधकार्य गर्नुभन्दा पहिले नै अनुसन्धानकर्ताले सङ्कलन गरेका सामग्रीहरू पर्दछन्। यस अनुसन्धानमा द्वितीय सामग्रीका रूपमा सम्बन्धित विषयका शोधपत्रहरू, व्याकरणसँग सम्बन्धित पुस्तकहरू पाठ्यपुस्तकहरू शब्दकोश आदिलाई लिइएको छ।

३.३ व्याख्या विश्लेषण

औपचारिक शिक्षामा पाठ्यपुस्तकभित्र नमुना अभ्यासलाई क्रमबद्ध रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ। नमुना अभ्यासले विद्यार्थीलाई भाषिक सिप हासिल गर्न मद्दत पुग्दछ।

पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासलाई समावेश गर्नुपर्दछ, यस पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासलाई पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा राखिएको छ कि छैन भनेर व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । पाठगत आधारमा विधागत नमुना अभ्यासहरू पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुरूप छन् कि छैनन्, प्रत्येक पाठअनुसार नमुना अभ्यासलाई राखिएको छ कि छैन नमुना अभ्यासको आकार कस्तो छ, भनी तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै भाषाका चारवटा सिपलाई क्रमबद्ध रूपमा र स्वीकृत रूपमा नमुना अभ्यासमा समावेश गरिएको छ कि छैन, चार सिपलाई पाठ्यक्रममा निर्धारण गरिए बमोजिम नमुना अभ्यासमा समावेश गरिएको छ कि छैन सिपगत आधारमा नमुना अभ्यास एकीकृत गरी तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार

व्याख्या विश्लेषण

४.१ पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको व्याख्या विश्लेषण

कुनै पनि तहको पाठ्यपुस्तकलाई पाठ्यक्रम कार्यन्वयनको मुख्य शैक्षिक सामग्री मानिन्छ । शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्यलाई आधार मानेर तयार पारिएको कक्षा सातको पाठ्यक्रमको अपेक्षित उद्देश्य हासिल गर्न पाठ्यपुस्तक कति सफल छ र त्यसका पछाडी अभ्यास निर्माण प्रक्रियाका क्रममा के कस्ता अभ्यासहरूलाई पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ । ती अभ्यासहरूको विद्यार्थीको आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कन गर्न सहयोग पुर्याएका छन् कि छैनन् ? प्रत्येक पाठानुसार अभ्यासलाई क्रमबद्ध रूपमा राखिएको कि छैन ? भनि अध्ययन विश्लेषण यस अध्यायमा प्रस्तुत गरिन्छ । भाषा पाठ्यक्रम अन्य विषयको पाठ्यक्रम भन्दा भिन्न किसिमको हुन्छ भाषा पाठ्यक्रममा भाषिक सिप पक्षलाई महत्व दिएर निर्माण गरिएको हुन्छ । भाषिक सिपहरू भाषिक अभ्यासबाट नै शब्द भण्डार वाक्य रचना लिखित तथा मौखिक अभिव्यक्ति शुद्ध उच्चारण व्याकरणको ठिक ढङ्गबाट प्रयोग गरेर सुनेर पढेर बुझ्ने क्षमताको विकास गराउने उद्देश्य राखिन्छ । यी उद्देश्य पाठ्यपुस्तकमा प्रस्तुत भएको हुन्छ । कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्य अनुरूप अभ्यासहरूको छनोट गरिएको छ कि छैन भनी हेर्ने प्रयास गरिएको छ । नमुना अभ्यासमा विद्यार्थीका लागि गर्ने प्रशस्त अवसर दिइएको हुनुपर्छ । उक्त अभ्यास पाठ्यक्रमको उद्देश्य प्राप्तमा सहयोग पुर्याउने खालको हुनुपर्छ । अभ्यासले शिक्षक तथा विद्यार्थी दुवैका लागि तथ क्रियाकलाप गर्ने मार्गदर्शन गर्नुपर्दछ । त्यसबाट नै पाठ्यक्रमको निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्त सम्भव छ । पाठ्यक्रमका उद्देश्यलाई यहाँ तहगत आधारमा वर्गीकरण गरी सोहिबमोजिम अभ्यास योजनाको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१.१ पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन

कुनै पनि तहको पाठ्यपुस्तकलाई पाठ्यक्रम कार्यन्वयनको मुख्य शैक्षिक सामग्री मानिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकले भाषिक सिपमा दक्ष बनाउने उद्देश्य राखेको हुन्छ । भाषा

पाठ्यपुस्तक भाषिक सिपमा दक्ष बनाउने उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने किसिमका विषयवस्तुलाई समावेश गरेर अभ्यासहरूको निर्माण गर्नुपर्दछ । कुन तहका बालबालिकाका लागि के कस्ता अभ्यासहरू निर्माण गर्नुपर्ने हो भन्ने पक्षमा भाषाविद्हरूले ख्याल गर्नुपर्दछ । अभ्यासले नै विद्यार्थीहरूमा निरन्तरता ल्याउने भएकै कारणले नै सबै वर्ग जातजाति समुदायका विद्यार्थीलाई मिल्दो जुल्दो किसिमको अभ्यासको निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । भाषिक सिपका उद्देश्यहरू पूरा गर्ने अभ्यास तयार भएको छ वा छैन भनी अध्ययन गर्नुपर्दछ । कक्षा सातको पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासलाई व्याख्या विश्लेषण गर्ने क्रममा पाठ्यक्रममा रहेका भाषिक सिप र सक्षमतालाई आधार मानिएको छ ।

४.१.१.१ सुनाइ र बोलाइ

सुनाइ र बोलाइ भाषाका मौखिक पक्ष हुन् । जव बालकले सुनाइको केहि अनुभव प्राप्त गरेको हुन्छ । तव उ बोलाइतिर अग्रसर हुन सक्छ । सुनाइ बालकको भाषा सिकाइको पहिलो चरण हो । बोलाइ दोस्रो चरण हो (ढकाल २०६६:१७४) बालकलाई भाषा सिकाइका क्रममा सुनेर बुझ्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने क्रियाकलाप आवश्यक हुन्छ । भाषा चारवटा सिप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ मध्य बालकले सर्वप्रथम सुनाइ र बोलाइमा सक्रियता देखाएको हुन्छ र सुनेर आफ्ना विचार व्यक्त गर्न खोज्ने, बालकका लागि त्यहि नै सिकाइ हो । यस पाठ्यक्रममा सुनाइ र बोलाइका उद्देश्यहरू उएटै ठाउँमा राखिएका छन् । कुनै व्यक्तिले बोलेको पढेको पाठ्यसामग्रीलाई मौखिक रूपमा सस्वरवाचन गरेको आदि सुनेर बुझ्नुलाई सुनाइ भनिन्छ । यसमा भाषा सुन्नु र त्यसमा व्यक्त भएका विचार बुझ्नु र ग्रहण गर्नु सुनाइ हो (पौडेल र शर्मा २०६० :९५) यसरी विद्यार्थीहरूबाट भाषाका सुनाइ र बोलाइ सिपमा सक्षम भएपछि मात्रै भाषाका अन्य दुईवटा सिप पढाइ र लेखाइमा दक्ष बनाउन सकिन्छ ।

कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा भाषाका सुनाइ र बोलाइ सिपलाई एकै ठाउँमा राखिएको छ । सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित सक्षमता र अभ्यासहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ ।

सुनाइ र बोलाइ

- शब्दहरूमा प्रयुक्त उच्चार्य वर्णहरूको भिन्नता पहिल्याइ शब्द उच्चारण गर्न

- सुनेका शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न
- अरूले वर्णन गरेका कुराहरू सुनी आफ्नो शब्दमा व्यक्त गर्न
- सञ्चार माध्यमका सूचनाहरू सुन्न र भन्न
- सामान्य मौखिक वर्णनहरू सुनी मुख्य-मुख्य कुरा बताउन
- साहित्यिक विधाका पाठहरू सुनेर सो सम्बन्धी प्रतिक्रिया जनाउन
- स्तर अनुसारका मौखिक अभिव्यक्तिहरू (कुराकानी, प्रश्नोत्तर, संवाद, वादविवाद, छलफल ध्यानपूर्वक सुनी तिनमा भाग लिन
- आफुले देखेसुनेका अनुभव गरेका घटना वस्तु तथा वातावरणका विषयमा सिलसिला मिलाइ मौखिक वर्णन गर्न
- हाउभाउ मिलाइ उपयुक्त ढङ्गले बोल्न
- माखिक अभिव्यक्तिहरू सुन्ने क्रममा प्रयुक्त हाउभाउ र अभिनयमा ध्यान दिन
- वक्ताको अभिव्यक्ति सुनी भाषिक मौलिकता पहिचान गर्न

पाठ्यक्रममा सुनाइ र बोलाइ सिप अन्तर्गत एघार वटा सक्षमता राखिएका छन् । यी सक्षमताहरू परिपूर्ति गर्न पाठ्यपुस्तकमा विभिन्न विधाका पाठहरू समावेश गरिएका छन् । शब्दहरूमा प्रयुक्त उच्चार्य वर्णहरूको भिन्नता पहिल्याइ शब्द उच्चारण गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । पाठ १ को अभ्यास १५ (पृष्ठ ४, पाठ २ को अभ्यास १२ पृष्ठ १२, पाठ ३ को अभ्यास १५, पाठ ४ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ३२, पाठ ५ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ४२, पाठ ६ को अभ्यास ७ (पृष्ठ ४६, पाठ ७ को अभ्यास ११, पाठ ८ को अभ्यास १४ (पृष्ठ ६२, पाठ ९ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ६९, पाठ १० को अभ्यास १२ (पृष्ठ ७६, पाठ ११को अभ्यास १४ (पृष्ठ ८८, पाठ १२ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ९४, पाठ १३ को अभ्यास १७, पाठ १४ को अभ्यास १५ (पृष्ठ १०८, पाठ १५ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ११५, पाठ १६ को अभ्यास १५, पाठ १७ को अभ्यास ५ (पृष्ठ १२५, पाठ १८ को अभ्यास ८ (पृष्ठ १३२, पाठ १९ को अभ्यास ६ (पृष्ठ १३६, पाठ २० को अभ्यास ६ (पृष्ठ १४३, पाठ २१ को अभ्यास १२ (पृष्ठ १५५३)

- सुनेका शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्य पुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू रहेका छन् । पाठ १ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ४, पाठ २ को अभ्यास १२ (पृष्ठ १२, पाठ ३ को अभ्यास १४ (पृष्ठ २२, पाठ

४ को अभ्यास १२, पाठ ५ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ४२, पाठ ६ को अभ्यास १०, पाठ ७ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ५४, पाठ ८ को अभ्यास १३, पाठ ९को अभ्यास ११, पाठ १० को अभ्यास ११ (पृष्ठ ७६, पाठ १२ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ८८, पाठ १३ को अभ्यास १२, पाठ १४ को अभ्यास १२ (पृष्ठ १०८, पाठ १५ को अभ्यास १२, पाठ १६ को अभ्यास १० (पृष्ठ १२२, पाठ १७ को अभ्यास ८, पाठ १८ को अभ्यास १२, पाठ १९ को अभ्यास १२ (पृष्ठ १३६, पाठ २० को अभ्यास १३ (पृष्ठ, पाठ २१ को अभ्यास १३ (पृष्ठ १५४०)

- अरूले वर्णन गरेका कुराहरू सुनी आफ्नो शब्दमा व्यक्त गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू रहेका छन् । पाठ १६ को अभ्यास ४ (पृष्ठ १२१)
- सञ्चार माध्यमका सूचनाहरू सुन्न र भन्न भन्ने सक्षमताकालागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ ९ को अभ्यास १७ (पृष्ठ ७०)
- सामान्य मौखिक वर्णनहरू सुनी मुख्य-मुख्य बताउन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ ९ को अभ्यास ५ (पृष्ठ ६८, पाठ ४ को अभ्यास १९ (पृष्ठ ३४)
- साहित्यिक विधाहरूको पाठ सुनेर सो सम्बन्धी प्रतिक्रिया जनाउन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ १ को अभ्यास २ (पृष्ठ २, पाठ १ को अभ्यास ५ (पृष्ठ ३०)
- स्तरअनुसारका मौखिक अभिव्यक्तिहरू (कुराकानी, प्रश्नोत्तर, संवाद, वादविवाद, छलफल) सुनी तिनमा भाग लिन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ २ को अभ्यास १४ (पृष्ठ १२, पाठ ४ को अभ्यास २० (पृष्ठ ३४)
- आफुले देखे सुनेका अनुभव गरेका घटनावस्तु तथा वातावरणका विषयमा सिलसिला मिलाई मौखिक वर्णन गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ ९ को अभ्यास ४ (पृष्ठ ६८, पाठ १५ को अभ्यास (पृष्ठ ११४)

- हाउभाउ मीलाइ उपयुक्त ढङ्गले बोल्ल भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ ११ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ८८)
- मौखिक अभिव्यक्तिहरू सुन्ने क्रममा प्रयुक्त हाउभाउ र अभिनयमा ध्यान दिन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ २० को अभ्यास ११ (पृष्ठ १४४)
- वक्ताको अभिव्यक्ति सुनी भाषिक मौलिकताको पहिचान गर्न पाठ ९ को अभ्यास २ (पृष्ठ ६८)

यी सुनाइ र बोलाइ शिक्षणका कार्यकलापहरूलाई पाठमा समावेश गरेर सुनाइ र बोलाइ सिपका माध्यमबाट भाषाका अन्य सिपहरूको पनि विकास गर्न सकिन्छ । सुनाइ शिक्षणका केही क्रियाकलापहरूलाई नमुनाको रूपमा मात्र लिएको पाइन्छ । त्यस्तै पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका अभ्यासहरूका अतिरिक्त बोलाइ सिप विकासका लागि कुराकानी चित्र तथा वस्तुवर्णन, नाटकीकरण तथा भूमिका निर्वाह, सारांश भन्ने, कथा भन्ने, प्रश्नोत्तर भन्ने जस्त अभ्यासहरू समावेश गर्नु उपयुक्त हुन्छ । पाठ्यपुस्तकमा बोलाइ सिप विकासका लागि केही अभ्यासहरू समावेश त छन् तर ती प्रयाप्त देखिदैनन् ।

४.१.१.२ पढाइ

भाषाका चारवटै सिप मध्य सबैभन्दा प्रभावकारी र पहिलो सिप पढाइ सिप हो । भाषाका चार सिप मध्ये पढाइ सिप आदानात्मक सिप हो । व्यक्तिको साक्षरताको पहिलो खुड्किलो लेख्य भाषा पढ्न जान्नु हो । पढ्न जानेमा उसले आफ्नो आवश्यकता अनुसार ज्ञान आर्जन गर्ने एउटा माध्यमको उपयोग गर्ने अपसर प्राप्त गर्दछ । बालकले भाषा पढ्न जान्नु भनेको उसले ज्ञानको अर्को ज्योतिको ढोका खोल्नु हो (पौडेल र शर्मा २०७०:१२१) । पढाइ विभिन्न किसिमका हुन्छन्, सस्वर पढाइ, मौन पढाइ र द्रुत पढाइ । पाठ्यक्रमले राखेको पढाइ सिप सम्बन्धी क्षमता र अभ्यास निम्न छन् :

- १ लिखित सामग्रीलाई गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न
- २ विभिन्न पाठहरू पढी तिनका मुख्य-मुख्य कुराहरू बताउन
- ३ विभिन्न प्रयोजनका लागि कथा, कविता, प्रबन्ध, निबन्ध, जीवनीका पाठहरू पढ्न

- ४ विभिन्न स्रोतका सामग्रीबाट शब्दभण्डारको विकास गर्न
- ५ पढेका पाठका शब्दहरूको उपयुक्त प्रयोग गर्न
- ६ पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरूको अर्थ बुझी वाक्यमा प्रयोग गर्न
- ७ विभिन्न मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्री रूचिपूर्वक पढ्न ।
- ८ विभिन्न प्रयोजनका लागि लिखित सामग्रीको मौन वाचन गर्न ।
- कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमले पढाइ सिपसँगै सम्बन्धित आठवटा सक्षमताहरू राखिएको पाइन्छ । पाठ्यपुस्तकमा पढाइ सिप विकास गराउने किसिमका अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ्यक्रमले राखिएका सक्षमताहरू परिपूर्ति गर्न पाठ्यपुस्तकमा विभिन्न विधाका पाठहरू समावेश गरिएका छन् ।
 - लिखित सामग्रीलाई गति, यति मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् ।
पाठ १ को अभ्यास १ (पृष्ठ २, पाठ ६ को अभ्यास १ (पृष्ठ ४६, पाठ १२ को अभ्यास १ (पृष्ठ ९२ ।
 - विभिन्न पाठहरू पढी तिनका मुख्य-मुख्य कुरा बताउन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ २ को अभ्यास १७ (पृष्ठ १२, पाठ ४ को अभ्यास १७ (पृष्ठ ३३, पाठ ६ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ४७ ।
 - विभिन्न प्रयोजनका लागि निबन्ध, कथा, प्रबन्ध, जीवनी पढ्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ २ को अभ्यास ११ (पृष्ठ १२, पाठ ५ को अभ्यास ११ (पृष्ठ ४२)
 - विभिन्न स्रोतका सामग्रीबाट शब्दभण्डारको विकास गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ १ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ४, पाठ २ को अभ्यास १२ (पृष्ठ १२, पाठ ३ को अभ्यास १४ (पृष्ठ २२, पाठ ४ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ३२ ।
 - विभिन्न प्रयोजनका लागि कथा, कविता, निबन्ध, प्रबन्ध जीवनीका पाठहरू पढ्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ १ को अभ्यास १७ (पृष्ठ ५, पाठ २ को अभ्यास १७ (पृष्ठ १२, पाठ ३ को अभ्यास २० (पृष्ठ २३, पाठ ५ को अभ्यास १८ (पृष्ठ ४३, पाठ ७ को अभ्यास

- १७ (पृष्ठ ५४, पाठ ९ को अभ्यास १५ (पृष्ठ ७०, पाठ १२ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ९४, पाठ ५ को अभ्यास १८ (पृष्ठ ४३ ।
- विभिन्न सामग्रीबाट शब्दभण्डार वृद्धि गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ ६ को अभ्यास ६ (पृष्ठ ४६, पाठ ७ को अभ्यास ८, पाठ ८ को अभ्यास ६ (पृष्ठ ६२, पाठ १० को अभ्यास ६ (पृष्ठ, पाठ ११ को अभ्यास ६ (पृष्ठ ८७ ।
 - पढेका पाठका शब्दहरूको अर्थ भन्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ ११ को अभ्यास १३ (पृष्ठ ८८, पाठ १२ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ९४, पाठ १७ को अभ्यास १० (पृष्ठ १३२ ।
 - पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरूको अर्थ बुझी वाक्यमा प्रयोग गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् । पाठ १ को अभ्यास १८ (पृष्ठ ५, पाठ १० को अभ्यास १८ (पृष्ठ ७४ ।

पाठ्यपुस्तकमा पढाइ सिप विकासका लागि विभिन्न अभ्यासहरू राखिए पनि विभिन्न प्रयोजनका लागि लिखित सामग्री हरूको मौनवाचन गर्न, प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी विभिन्न विधाका पाठहरू सस्वर वाचन गर्न र उखान टुक्काहरूको अर्थ बुझी उपयुक्त ढङ्गले प्रयोग गर्न साहित्यिक विधाका पाठहरू आनन्द लिने गरी पढ्न र प्रतिक्रिया जनाउन भन्ने अभ्यासहरू कमै राखिएको पाइन्छ ।

४.१.१.३ लेखाइ

सुनाइ, बोलाइ, पढाइपछि अर्को महत्वपूर्ण सिप लेखाइ हो । लेखाइ सिप आफ्ना मनमस्तिष्कमा रहेका भाव एवम् विचारलाई लिपि चिह्नको प्रयोगद्वारा सिलसिला मिलाइ चिह्नको प्रयोग गरिन्छ (पौडेल र शर्मा २०७०:१४४) । लेखाइले मौखिक अभिव्यक्तिको सिमित दायरालाई फराकिलो पार्दछ । सबै परिस्थितिमा श्रोताले विचार ग्रहण गर्ने अनुकूल अवसर पाउदैनन् भन्ने वक्तालाई पनि आफुले देखे, जाने, बुझे, पढे र अनुभव गरेका कुरा भन्ने अनुकूलता हुँदैन यस्तो अवस्थामा लेखाइ अनिवार्य आधार बन्दछ । लेखाइलाई अभिव्यक्ति पक्षको रूप पनि चिनिन्छ । पाठ्यक्रमले राखेका लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित सक्षमता निम्नानुसार छन् :

- हिज्जे र वाक्य गठन मिलाई सफा र शुद्धसँग लेख्न,
- लेखन चिह्नहरूको उपयुक्त प्रयोग गर्न,
- सफा र स्पष्टसँग लेख्न र लेखेका कुरा दोहोर्‍याई सच्याउन,
- शब्द, वाक्य, पाठका अंशहरू सुनेर लेख्न,
- अनुच्छेद, चिठी, निवेदन, कथा, प्रवन्ध, जीवनी, वादविवाद सिलसिला मिलाइ लेख्न,
- आफ्नो रूचि अनुसारका विषयमा मौलिक रचना गर्न,
- शब्दहरूलाई लिखित रूपमा उपयुक्त ढङ्गले प्रयोग गर्न,
- विशिष्ट अङ्गहरूको भाव विस्तार गर्न, व्याख्या गर्न, व्याकरण सम्बन्धित वाक्य रचना गर्न,
- पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरूको अर्थ बुझी वाक्यमा प्रयोग गर्न,
- परियोजना कार्यको माध्यमले भाषिक समस्या समाधान गर्न ।

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा लेखाइ सिप विकासका लागि पाठ्यक्रमले १३ वटा सक्षमताहरू राखेका छन् । लेखाइ सिप विकासका लागि आवश्यक विधाहरूमा प्रवन्ध, कथा, निवेदन, कविता आदि पर्दछन् । यो विधा अन्तर्गत विभिन्न पाठहरूको माध्यमबाट लेखाइ सिप विकास गर्न सकिन्छ ।

१. हिज्जे र वाक्य मिलाई सफा र शुद्धसँग लेख्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ ४ को अभ्यास १४ (पृष्ठ ३२, पाठ १० को अभ्यास १२ (पृष्ठ ७६, पाठ १४ को अभ्यास १४ (पृष्ठ १७८, पाठ ९ को अभ्यास ८ (पृष्ठ ६९, पाठ १० को अभ्यास ७६ (पृष्ठ ७६, पाठ १२ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ९४)
- लेख्य चिह्नहरूको उपयुक्त प्रयोग गर भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ ११ को अभ्यास २१ (पृष्ठ ९०, पाठ १४ को अभ्यास २१ (पृष्ठ ११०, पाठ १८ को अभ्यास ३ (पृष्ठ १३१)
- आफुले देखे सुनेका अनुभव गरेका विषयवस्तु घटना तथा वातावरणका विषयमा लिखित वर्णन गर्न भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ १ को अभ्यास ५ (पृष्ठ ३, पाठ २ को अभ्यास २४

- (पृष्ठ १४, पाठ ३ को अभ्यास २३ (पृष्ठ २४, पाठ ४ को अभ्यास २० (पृष्ठ ३४, पाठ ५ को अभ्यास १९ (पृष्ठ ४४, पाठ ७ को अभ्यास (पृष्ठ ५६) ।
- सफा र स्पष्टसँग लेखन र लेखेका कुरा दोहोर्थाई सच्याउन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ १ को अभ्यास १३, पाठ २ को अभ्यास २० (पृष्ठ १३, पाठ १२ को अभ्यास १२ (पृष्ठ ९४, पाठ १८ को अभ्यास १६ (पृष्ठ १३३) ।
 - शब्द वाक्य र पाठका अंशहरू सुनेर लेखन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ ३ को अभ्यास १६ (पृष्ठ २२, पाठ ४ को अभ्यास १६ (पृष्ठ ३३, पाठ ४ को अभ्यास १६ (पृष्ठ ३३, पाठ ५ को अभ्यास १४ (पृष्ठ ४२, पाठ ८ को अभ्यास १९ (पृष्ठ ६४, पाठ ९ को अभ्यास ४ (पृष्ठ ६८) ।
 - सुनेका र पढेका विषयवस्तुको सार लेखन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ २ को अभ्यास ११ (पृष्ठ १२, पाठ १० को अभ्यास १९,२० (पृष्ठ ८२) ।
 - आफ्नो रूचिअनुसारका विषयमा मौलिक रचना गर्न खन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ ८ को अभ्यास १९ (पृष्ठ ६४, पाठ १० को अभ्यास २१ (पृष्ठ ७८, पाठ १३ को अभ्यास १९ (पृष्ठ १०२, पाठ १५ को अभ्यास १९ (पृष्ठ ११६) ।
 - शब्दहरूलाई लिखित रूपमा उपयुक्त ढङ्गले प्रयोग गर्न खन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ १० को अभ्यास १० (पृष्ठ ८८, पाठ १७ को अभ्यास २ (पृष्ठ १२४, पाठ १८ को अभ्यास १७ (पृष्ठ १३४, पाठ १९ को अभ्यास १७ (पृष्ठ १३७) ।
 - विशिष्ट अंशहरूको भाव विस्तार र व्याख्या खन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ १ को अभ्यास ५ (पृष्ठ ३, पाठ ३ को अभ्यास ६ (पृष्ठ २१, पाठ १४ को अभ्यास ३ (पृष्ठ १०७) ।
 - व्याकरण सम्मत वाक्य रचना गर्न खन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् :

ज) पाठ १ को अभ्यास ५, पाठ २ को ऋभ्यास ५ (पृष्ठ ३, पाठ २ को अभ्यास २१ (पृष्ठ १३, पाठ ३ को अभ्यास १९ (पृष्ठ २३, पाठ ६ को अभ्यास ४ (पृष्ठ ४६) ।

- पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्काहरूको अर्थ बुझी वाक्यमा प्रयोग गर्न खन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ ८ को अभ्यास ११ (पृष्ठ ६३, पाठ १० को अभ्यास ४ (पृष्ठ ७६, पाठ ११ को अभ्यास ११ (पृष्ठ ८८) ।
- परियोजना कार्यको माध्यमले भाषिक समस्या समाधान गर्न खन भन्ने सक्षमताका लागि पाठ्यपुस्तकमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरू राखिएका छन् : पाठ ३ को अभ्यास २३ (पृष्ठ २४, पाठ ४ को अभ्यास १९ (पृष्ठ ३४) ।

यसरी यी अभ्यासहरू हेर्दा पाठ्यक्रमले निर्देश गरेका लेखाइसम्बन्धी उद्देश्यहरू केही हदसम्म पुरा हुन सक्ने देखिन्छ । यसरी पाठगत सिकाइ उपलब्धिहरूका लागि भाषाका चार सिपलाई महत्वपूर्ण रूपमा लिइन्छ ।

- सामान्य तथा निम्नलिखित विधामा कक्षागत रूपमा निम्नानुसार पाठहरूको वितरण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ४.१

पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित कक्षा आठको पाठहरूको विवरण

विधा	पाठ सङ्ख्या
कविता	२
कथा	६
जीवनी	३
प्रबन्ध	४
चिठी	१
रूपक	
जम्मा	१६

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५ ।

४.१.१.४ कार्यमूलक व्याकरणमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

कार्यमूलक व्याकरण भन्नाले व्याकरणका नियम छुट्टै रूपमा नपढाइ पाठसंगसंगै व्याकरण शिक्षण गर्नु हो । बालबालिकालाई व्याकरण सिकाउनुको प्रयोजन भाषाको नियमहरूका बारेमा जानकारी नभएर उनिहरूको भाषा प्रयोगलाई शुद्ध, परिष्कृत र उपयुक्त बनाउनु हो (अधिकारी र शर्मा २०५६:१२१) । यसरी व्याकरणका नियमहरू कण्ठ गर्न लगाउने नभई भाषाको प्रयोग पक्षमा बढी महत्व दिएर भाषालाई प्रयोगकै माध्यमबाट स्तरीय बनाउनु हो भन्ने बुझिन्छ । परम्परागत व्याकरण शिक्षण प्रक्रियालाई कार्यमूलक मान्न सकिदैन । व्याकरण सिकाउन भाषाको संरचना, ढाँचा र नियमहरूको महत्व रहन्छ । यसलाई परिभाषा, नियममा नबाँधिइ भाषा गर्न लगाएर व्याकरण सिकाउने उद्देश्यले कार्यमूलक व्याकरण राखिएको हुन्छ ।

नेपाली भाषामा कार्यमूलक व्याकरण हालसम्म लेखिएका छैनन् । उक्त स्थितिमा शिक्षकहरूले नै भाषाका कार्यहरू पहिल्याई तिनमा उपयोगी हुने व्याकरणात्मक संरचना र नियमहरूलाई ध्यान दिई भाषाको प्रयोग सिकाउनु आवश्यक छ । व्याकरणलाई भाषा भन्दा अलग गरेर सिक्न सिकाउन सकिदैन, व्याकरण सिक्नु भनेको विभिन्न पक्षको परिभाषा र उद्धरण भन्नु मात्र नभई आफ्ना प्रयोगलाई शुद्ध उपयुक्त र स्तरीय बनाउनु हो । कार्यमूलक व्याकरण शिक्षण अन्तर्गत व्याकरणलाई यसरी सिकाउन सकिन्छ । पदसंगती, काल, पक्ष, अर्थ वा भाव, वाक्य परिवर्तन, शब्दवर्ग, कारक र विभक्ति उच्चारण, लेख्य चिह्न, वर्णविन्यास, शब्दभण्डार र उखान टुक्का, नाम, सर्वनाम आदि । विद्यार्थीलाई भाषा प्रयोग गर्न र प्रयोगकै माध्यमबाट व्याकरण विभिन्न पक्षसँग परिचित हुन सक्दछन् ।

पदसङ्गति

नि.मा.वि. तहको पाठ्यक्रमले मौखिक तथा लिखित रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष आदरको मेल गरी अभिव्यक्ति गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य राखेको पाइन्छ । पदसँग सङ्गति सम्बन्धी अभ्यासहरूलाई हेर्दा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयाप्त रूपमा राखिएको पाइँदैन । यस उद्देश्य परिपूर्तिको लागि पाठ १५ पृष्ठ ११६ अभ्यास १७ मा कोष्ठमा दिइएको सङ्केतको आधारमा पुरुष र आदर परिवर्तन गरेर पुनर्लेखन गर भनी दिइएको छ । पाठमा सर्वनाम सम्बन्धी उद्धरणहरू प्रयाप्त मात्रामा नदिएको हुनाले पाठ्यक्रमको सर्वनाम सम्बन्धी

उद्देश्य पुरा हुन नसकेको देखिन्छ । यसलाई पाठ्यक्रम अनुरूपताका दृष्टिले उपयुक्त मान्न सकिदैन ।

काल

पाठ्यक्रम अनुसार कक्षा सातको वर्तमान काल, भूतकाल र भविष्यत कालको परिभाषा दिन र प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य रहेको छ । यो उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि पाठ १६ (पृष्ठ १२२ मा तलका वाक्यहरूलाई अज्ञात र अभ्यस्त पक्षमा परिवर्तन गर भनी दिइएको छ । अभ्यस्त र अज्ञातसम्बन्धी स्पष्ट रूपमा परिभाषा र अभ्यास दिइएको पाइँदैन ।

पक्ष

नि.मा.वि. तहको पाठ्यक्रमअनुसार कक्षा सातमा अपूर्ण पक्ष, पूर्ण पक्ष, अज्ञात र अभ्यस्त पक्षको परिभाषा दिन र प्रयोग गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य रहेको छ । यो उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि पाठ १६ को अभ्यास १६ (पृष्ठ १२२ मा तलका वाक्यलाई भविष्यत कालमा बदल भनी दिइएको छ । काल सम्बन्धी स्पष्ट रूपमा परिभाषा अभ्यास दिइएको पाइँदैन ।

अर्थ वा भाव

कक्षा सातमा पाठ्यक्रम अनुसार हुँदैन, छुँदैन, नभन अकरण क्रियापद हुन् । तलका क्रियापदलाई अकरणमा परिवर्तन गरी वाक्यमा प्रयोग गर उद्देश्य रहेको छ । यो उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि पाठ ६ पृष्ठ ४८ अभ्यास १६ मा तलका क्रियालाई वाक्यमा प्रयोग गर भनी दिइएको छ । अकरणसम्बन्धी परिभाषा र अभ्यास पाठ्यपुस्तकमा दिइएको पाइँदैन ।

वाक्य परिवर्तन

पाठ्यक्रम अनुसार लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, करण, अकरण काल र पक्षका आधारमा प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य रहेको छ । उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि पाठ १३ को अभ्यास १७ पृष्ठ १०१ मा कोष्ठमा दिइएको शब्द राखेर उदाहरणमा दिए जस्तै गरी आदर र पुरुष परिवर्तन गर भनी दिइएको छ । तर तिनिहरूका बारेमा परिभाषा दिइएको पाइँदैन ।

मौखिक तथा लिखित रूपमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, निपात, विस्मयादिबोधक, शब्दहरूको प्रयोग गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य नि.मा.वि. तह कक्षा सातको नेपाली पाठ्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ । यस उद्देश्य परिपूर्ति गर्न ना शब्दको लागि पाठ १५ अभ्यास १६ पृष्ठ ११६ मा कोष्ठमा दिइएको सर्वनाम प्रयोग गरी पुरुष र आदरमा परिवर्तन गरेर पुनर्लेखन गर भनी दिइएको छ । तर तिनीहरूका बारेमा परिभाषा दिइएको पाइँदैन ।

वाच्य परिवर्तन

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा वाच्य परिवर्तन उद्देश्य परिपूर्तिका लागि पाठ १६ अभ्यास १६ पृष्ठ १२२ मा म, को स्थानमा तपाईं राखी वाक्य परिवर्तन गर भनी दिइएको छ र कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाव वाच्यका सम्बन्धमा परिभाषा दिइएको पाइँदैन ।

कारक विभक्ति

नेपाली भाषा पाठ्यक्रमले मौखिक तथा लिखित रूपमा कारक र विभक्तिको प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य राखेको छ । यो उद्देश्य पूरा गर्न कक्षा सातको पाठ ७ को अभ्यास १८ पृष्ठ ५५ मा विभक्ति राखी खाली ठाउँ भर भनी दिइएको छ । विभक्तिका सम्बन्धमा परिभाषा दिइएको पाइँदैन ।

उच्चारण

पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्य पुरा गर्नका लागि पाठ एकदेखि पाठ एकाइसम्मका अभ्यास १३ मा तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर भनी दिइएको पाइन्छ ।

लेख्य चिह्न

नि.मा.वि. तहको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका लेख्य चिह्न अन्तर्गत पूर्णविराम प्रश्न, अल्पविराम, अर्धविराम, उद्गार योजक चिह्न, कोष्ठक चिह्न, उद्घरण चिह्न दिर्नेश चिह्नको प्रयोग र परिभाषा गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य राखेको पाइन्छ । यस उद्देश्य परिपूर्तिका लागि पाठ ५ अभ्यास ८ पृष्ठ ४२ मा पढ र बुझ भनी क, ख, ग, घ गरी उद्घरण दिइएको पाइन्छ । (।) यो पूर्णविराम हो, (?) यो प्रश्न चिह्न हो, (,) यो अल्पविराम

हो, () यो कोष्ठक चिह्न हो, (-) यो योजक चिह्न हो, (!) यो उद्गार चिह्न हो, (“ ”), (‘ ’) यो उद्गारण चिह्न हो, (:) यो निर्देशक चिह्न हो भनी विभिन्न चिह्नको प्रयोग गरि दिइएको छ । यसरी पाठ्यपुस्तकमा प्रयाप्त मात्रामा पाठ्यक्रमले तोकेअनुसारका लेख्य चिह्नको प्रयोगले उद्देश्यपूर्ण रूपमा पुरा हुने देखिन्छ ।

वर्णविन्यास

कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमले लिखित रूपमा पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूमा वर्णविन्यासको उपयुक्त प्रयोग ह्रस्व, दीर्घ (इ,ई उ,उ : य,ए श,ष सग्यै,ज्ञ रि,ऋ छ,क्ष ज्ञीण नप शिरविन्दु, चन्द्रविन्दु विसर्ग, पदयोग र पदवियोगको प्रयोग प्रयोग र परिभाषा गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य राखेको छ यस उद्देश्य परिपूर्तिका लागि पाठ सातको (पृष्ठ ५४ अभ्यास १५ श र ष व र व भएका शब्दहरू खोजेर लेख भनी दिइएको छ । पाठ चौध पृष्ठ १०८ अभ्यास १४ मा ऋ लागेका पाँचवटा शब्दखोज भनी दिइएको छ । चौधकै अभ्यास १३ मा ण, श, ष, स, ज, ज्ञ लागेका शब्द खोज भनी दिइएको छ । तर पाठ्यपुस्तकमा शिरविन्दु र चन्द्रविन्दुको र विसर्गको उद्देश्य गर्नका लागि अभ्यासका रूपमा दिइएको पाइँदैन ।

उखान टुक्का

नि.मा.वि. तहको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमले मौखिक तथा लिखित रूपमा प्रसङ्ग मिल्नेगरी उखान टुक्का प्रयोग गर्ने सक्ने बताउने उद्देश्य राखेको छ । यस उद्देश्य पूर्तिका लागि पाठ पृष्ठ ४७ अभ्यास १३ तलका शब्द पढ र बुझ र माथिका जस्तै १० वटा क्रियापद लेख अभ्यास १५ मा तलका भनाइलाई पाँच वटा वाक्यमा भन भनी दिइएको छ । यसरी खान टुक्का सम्बन्धी प्रशस्त अभ्यास दिइएको पाइन्छ । नि.मा.वि. तहको पाठ्यक्रम (२०६९) र कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तक २०७२ ले कार्यमूलक व्याकरण भनी व्याकरणलाई कार्यमूलक ढङ्गले सिकाउने अपेक्षा गरेको छ । पाठ्यक्रममा पनि कार्यमूलक व्याकरणसम्बन्धी राम्रो जानकारी लिइएको पाइन्छ । यस तहमा व्याकरण सिकाइ गर्नुको उद्देश्य बालबालिकाहरूलाई भाषाको शुद्ध प्रयोगप्रति अभिप्रेरित गर्नु हो । पाठ्यपुस्तकमा पनि प्रत्येक पाठको अन्त्यमा कार्यमूलक व्याकरणलाई अभ्यासको रूपमा समावेश गरेको हुनाले विद्यार्थीहरूलाई व्याकरणसम्बन्धी जानकारी लिन सजिलो पारेको पाइन्छ । अतः व्याकरणलाई नियमहरूमा केन्द्रित गरी परिभाषा र उदाहरणद्वारा पुष्ट्याई गर्ने परम्परालाई त्यागी

विद्यार्थीमा उदाहरण र प्रयोगका आधारमा सम्बन्ध पाठभित्रबाटै खोजी गर्ने उपयुक्तता जगाइदिनु उपयुक्त हुन्छ ।

शब्दभण्डार

कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई केन्द्रविन्दु मानी विभिन्न विषय क्षेत्रका शब्दभण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । प्रत्येक पाठमा शब्दभण्डारसम्बन्धी अभ्यास राखिएका छन् यस उद्देश्य परिपूर्तिका लागि पर्यायवाची, विपरीतार्थी, अनेकार्थी, समावेशक, प्राविधिक, अनुकरणात्मक शब्दहरू पाठ्यक्रमले राखेको पाइन्छ । पाठ १ को अभ्यास २२ पृष्ठ १३ मा विशेषण शब्दको तल्लो हरफका शब्दसँग जोडा मिलाउ भनी दिइएको छ । पाठ ५ पृष्ठ ४१ अभ्यास ६ तलका शब्दको अर्थ भन भनी दिइएको छ । पाठ ७ को अभ्यास ८ पृष्ठ ५३ मा मिल्ने शब्दसँग जोडा मिलाउ भनी दिइएको छ । पाठ २१ को अभ्यास ८ पृष्ठ १५३ मा कोष्ठको क्रियामूलकबाट शब्द बनाई खाली ठाउँ भर भनी दिइएको छ । पाठ ११ को अभ्यास ६ पृष्ठ ८७ मा तलका शब्दको अर्थ भन भनी दिइएको छ । पाठ १३ को अभ्यास ६ पृष्ठ १०१ मा तलका शब्दको विपरितार्थक अर्थ भन भनी दिइएको छ । त्यसै गरी शब्दको अर्थ भन र जोडा मिलाउ भनी प्रत्येक पाठमा दिइएको छ । यस पाठ्यपुस्तकमा विभिन्न अभ्यास नमुनालाई हेर्दा पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार नै दिइएको पाइन्छ । निर्दिष्ट पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री प्रयुक्त विभिन्न किसिमका शब्द तथा उखान टुक्काको सिकाइ गर्नाले भाषिक बोध तथा अभिव्यक्ति सामर्थ्य बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

व्यावहारिक लेखन

पाठ्यक्रममा व्यावहारिक लेखनअन्तर्गत दैनिक दिनचर्यामा आइपर्ने निवेदन, निमन्त्रणा, संवेदना आदि जस्ता पाठको उद्देश्य पुरा हुने गरि राखिएको पाइन्छ । उक्त उद्देश्य परिपूर्तिका लागि पाठ १५ अभ्यास १९ पृष्ठ ११६ मा तोकिएका शीर्षकमा निबन्ध लेख भनी दिइएको छ । पाठ १३ को अभ्यास १०२ पृष्ठ १०२ मा आफुले नाम सुनेका वैज्ञानिकको जीवनी लेख भनी दिइएको छ । पाठ १२ को अभ्यास ९४ मा सिर्जनात्मक अभ्यासमा भविष्यमा के हुने विचार छ भनी दिइएको पाइन्छ ।

अध्याय पाँच
पाठगत आधारमा अध्ययन विश्लेषण

५.१ पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा जम्मा एक्काईस वटा पाठहरूलाई समावेश गरिएको छ, यी मध्ये यस पुस्तकमा ४ वटा कविता ६ वटा चिठी १ वटा वादविवाद १ वटा ४ वटा प्रबन्ध ४ वटा जीवनी १ वटा निवेदन १ वटा एकाङ्की रहेका छन्, यी प्रत्येक पाठको अन्त्यमा रहेका नमुना अभ्यासलाई पाठगत आधारमा छुट्टाछुट्टै तालिका बनाएर व्याख्या विश्लेषण ।

५.१.१ पाठ एकसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठ मध्ये पहिलो पाठमा सिद्धिचरण श्रेष्ठको परिचय कवितालाई समावेश गरिएको छ । यस कवितामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ नं. परिचय कविता

तालिका ५.१

पाठ एकमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठगत	
लयवाचन	माथिको कविता लय हालेर गाउ । (ने. पृ २)
वस्तुगत	मिल्ने शब्द छानेर खाली ठाउँ भर । (ने. पृ २)
कवितांश पुरा गर	तल दिइएको वितांश पुरा गर । (ने. पृ २)
प्रश्नोत्तर	तलका प्रश्नको उत्तर देऊँ ।
मुख्य भाव	माथ ताक्नु भनेको के हो । (ने. पृ २)
व्याख्या	गिरी, प्रलय, अमर, पुञ्ज, देशद्रोही । (ने. पृ ३)
उस्तै अर्थ दिने शब्द र	दीन, दुखी, देह, वेदना, आकाश, माथि, हित, भनाई,

उल्टो अर्थ दिने शब्द	रातो, तातो, वैरी, भित्र, दयालु, शीक । (ने. पृ ३)
वाक्यमा प्रयोग	गिरी, प्रलय, अमर, पुञ्ज, देशद्रोही । (ने. पृ ४)
शुद्ध उच्चारण	हर्दम, सदैव, दीक्षा, श्वास, ज्वाला, मृत्यु । (ने. पृ ४)
सुन र लेख	भतभत, दनदन, ड्याडड्याड । (ने. पृ ४)
पढ र बुझ	खुकुरी, जगत, ज्वाला, गगन, मेघ, देह
व्याकरण	विपरितार्थी शब्दसँग जोडा मिलाउ : : वैरि, मृत्यु, उदय, पाउ, हर्ष, निर्दयी, दयालु, शोक, माथ, अस्त, जन्म, भित्र
सिर्जनात्मक अभ्यास	खाली ठाउँमा उपर्युक्त शब्द भरी तलको कविता पुरा गर : नेपालीहरूको आत्मा.....छ । (अमर,अस्त) (ने. पृ ५)

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबमा जम्मा २१ वटा पाठ रहेका छन् । ती मध्ये पहिलो पाठ परिचय कविता रहेको छ । यस कवितांशमा लयवाचन, खाली ठाउँ भर, कवितांश पुरा गर प्रश्नोत्तर, मुख्य भाव, व्याख्या, उस्तै अर्थ दिने शब्द र उल्टो अर्थ दिने शब्द, वाक्यमा प्रयोग, शुद्ध उच्चारण, सुन र लेख, पढ र बुझ, सिर्जनात्मक नमुना अभ्यासलाई समावेश गरिएको छ । वस्तुगतअन्तर्गत जोडा मिलाउने र खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१.२ पाठ दुईसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठमध्ये दोस्रो पाठमा मामालाई सुधार्ने भान्जो कथा समावेश गरिएको छ । यस कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका ५.२

पाठ ३ मा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठवस्तु	
पालैपालो पढ र सुन	पाठ पालैपालो पढ र साथीले पढेको सुन । (ने.पृ ९)
प्रश्नोत्तर भन	एक वाक्यमा उत्तर भन : छठ कसले मनाउने पर्व हो (ने.पृ १७)
जोडा मिलाऊ	मिल्ने शब्दमा जोडा मिलाऊ । (ने.पृ ९)

वस्तुगत	ठिक उत्तरमा ठिक चिह्न लगाऊ छठको विशेषता कुन होइन ? १) पारिवारिक मिलन २) छिमेकी र आफन्तसँग शुभकाना आदान-प्रदान ३) जेष्ठ महिला सदस्यको नेतृत्वमा व्रत र पुजा ४) सबै धर्म मान्नेहरूको सामान आस्था
खाली ठाउँ भर	मिले शब्द छानेर खाली ठाउँ भरी वाक्य पुरा गर । (ने.पृ ९)
प्रश्नोत्तर लेख	छठका दिन गरिने क्रियाकलाप कुन-कुन हुन् ? (ने.पृ १०)
चर्चा गर	छठले विभिन्न जातिका बिचमा कस्तो प्रभाव पारेको छ ? (ने.पृ १०)
सारांश	पाठ दोस्रो अनुच्छेद पढी चारवटा बुँदाहरू टिपेर सारांश लेख । (ने.पृ १०)
शब्द भण्डार	विपरितार्थी शब्द मिले गरी जोडा मिलाऊ । शब्दको अर्थ भन । अर्थ खुल्ने गरि वाक्यमा प्रयोग गर । (ने.पृ १०)
उच्चारण र हिज्जे	शुद्ध उच्चारण गर : ल्होसार, धर्मावलम्बी (ने.पृ १०) ठिक हिज्जे भएका शब्द छानेर लेख । शिक्षकले भनेको सुनेर शब्द उच्चारण गर । पाठको तेस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट (ने.पृ ११)
कार्यमूलक व्याकरण	पढ, बुझ र गर (ने.पृ १२) संकेतअनुसार विभक्ति चिह्न राख ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	दुई शब्द नघटाई तिमिलाई मने कुनै पर्वको बोरमा वर्ण गर । (ने.पृ १३)

प्रस्तुत तालिका अनुसार सांस्कृतिक एकताको पर्व छठ पाठमा निम्नानुसारका नमुना अभ्यासहरूको प्रयोग गरिएको छ । पालैपालो पढ र सुन, प्रश्नोत्तर भन, जोडा मिलाऊ, वस्तुगत प्रश्नहरू खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू प्रश्नोत्तर लेखन चर्चा सारांश लेखन शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे कार्यमूलक व्याकरण सिर्जनात्मक अभ्यासको चर्चाको रूपमा नमुना अभ्यास राखिएको छ ।

५.१.३ पाठ चारसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइस वटा पाठ मध्ये चौथो पाठमा आन्तरिक पर्यटन संवादलाई समावेश गरिएको छ । यस संवादमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका ५.३

पाठ : आन्तरिक पर्यटन

पाठ चारमा समावेश नमुना अभ्यास

पाठ्यपुस्तक	
संवाद वा कुराकानी	आन्तरिक पर्यटनका बारेमा संवाद गर (ने.पृ १७)
प्रश्नोत्तर भन	एक वाक्यमा उत्तर भन : आन्तरिक पर्यटन भनेको के हो ? (ने.पृ १७)
जोडा मिलाउ :	मिल्ने शब्दको बिचमा जोडा मिलाऊ (ने.पृ १७)
वस्तुगत प्रश्न	ठिक उत्तरमा ठिक चिह्न लगाऊ : १) प्राकृतिक सुन्दरताका दृष्टिले खप्तड सुन्दर ठाउँ : हो २) शीलाको घर सुदूरपश्चिमको अछाम हो । ३) संवादको थालनी कसरी भयो ?
खाली ठाउँ भर	शीलाको घरहो । (ने.पृ १७) - अछाम, डोटी, धरान, पोखरा
प्रश्नोत्तर लेखन	उत्तर लेख : संवादमा तिमिलाई कसको कुरा मन प्यो ? (ने.पृ १८)
चर्चा गर	आन्तरिक पर्यटनको मुख्य उद्देश्य के हो ? (ने.पृ १८)
सारांश	पाठको पहिलो अनुच्छेद पढी तीनवटा बुँदाहरू पढेर सारांश लेख । (ने.पृ १८)
शब्दभण्डार	विपरीतार्थक शब्दसँग मिल्ने गरी जोडा मिलाऊ । शब्दको अर्थ बताउ । (ने.पृ १८)
उच्चारण र हिज्जे	शुद्ध उच्चारण गर : पर्यटकीय, दृश्यावली, शैलेश्वरी (ने.पृ १९)
कार्यमूलक व्याकरण	पठ र बुझ : सङ्केत अनुसार विभक्ति चिह्न राखी रेखाङ्कीत शब्दको कारक छुट्याऊ । (ने.पृ १९)
सिर्जनात्मक अभ्यास	कुनै एक विषयमा कक्षामा साथी मिलेर संवाद गर

प्रस्तुत तालिका अनुसार आन्तरिक पर्यटन, संवाद विधामा रहेका पाठमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासहरू संवाद वा कुराकानी, वस्तुगत प्रश्न, प्रश्नोत्तर, खाली ठाउँ भर, संक्षिप्त उत्तर, लामो उत्तर, भाव प्रष्ट पार, शब्दभण्डार, उच्चारण हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यास राखिएको छ ।

५.१.४ पाठ पाँचसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठमध्ये पाँचौं पाठमा जीवनीलाई समावेश गरिएको छ । यस जीवनीमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या गरिएको छ ।

पाठ : निवेदन

तालिका ५.४

पाठ पाँचमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठ्यवस्तु	
पालैपालो पढ र सुन	पाठ पालैपालो पढ र साथीले पढेको पनि सुन । (ने.पृ.३३)
प्रश्नोत्तर भन	एक वाक्यमा उत्तर भन : जस्तै भ्रमकको जन्म कहाँ र कहिले भएको थियो ? (ने.पृ.३३)
जोडा मिलाउ :	मिल्ने शब्दमा जोडा मिलाऊ । (ने.पृ.३४)
वस्तुगत प्रश्न	ठिक उत्तरमा ठिक चिह्न लगाउ । भ्रमकलाई के रोग लागेको थियो ? १) मुटुरोग, २) क्यान्सर ३) अपांगता ४) क्षयरोग (ने.पृ.३४)
खाली ठाउँ भर	मिल्ने शब्द छानेर खाली ठाउँ भरी वाक्य पूरा गर । (ने.पृ.
प्रश्नोत्तर	उत्तर लेख भ्रमकले साहित्यका कुन-कुन विधामा कलम चलाएका छन् ? (ने.पृ.३४)
चर्चा गर	भ्रमकले साहित्यमा पुर्याएको योगदानको चर्चा गर । (ने.पृ.३४)
सारांश	पाठको पहिलो अनुच्छेद पढी चारवटा बुँदाहरू टिपेर सारांश लेख । (ने.पृ.३५)
शब्दभण्डार	विपरीतार्थ शब्दसँग मिल्ने गरी जोडा मिलाउ ।

	शब्दको अर्थ भन । अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर । (ने.पृ.३५)
उच्चारण र हिज्जे	शुद्ध उच्चारण गर : इच्छाशक्ति, क्रियाशील, सहानुभूति पाठको तेस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख । (ने.पृ.३५)
कार्यमूलक व्याकरण	पढ, बुझ र गर । संकेत अनुसार विभक्ति चिह्न राख । रेखाङ्कित शब्दको कारक छुट्याउ । (ने.पृ.
सिर्जनात्मक अभ्यास	बुँदाहरूका आधारमा छोटो जीवनी लेख । (ने.पृ.३५)

५.१.५ पाठ छसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठमध्ये छैठौं पाठमा एउटै मुटु एउटै मर्म गीत समावेश गरिएको छ । यस गीतमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

पाठ : एउटै मुटु एउटै गीत

तालिका ५.५

पाठ छ मा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठ्यवस्तु	
शुद्धसँग पढ	कक्षामा एउटै मुटु एउटै मर्म गीत पालैपालो पढेर सुनाउ । (ने.पृ.४२)
कसले कसलाई भनेको हो ?	कसले कसलाई भनेको हे लेख । जस्तै तिम्रो मनभित्र कहिले आउँला । (ने.पृ.४२)
पढ र भन	पाठको दोस्रो अनुच्छेद पढेर तल सोधिएका प्रश्नको उत्तर देउ । जस्तै : सबै मानिस उस्तै हुन भन्ने आधार के हो ?
प्रश्नोत्तर	तलका प्रश्नको उत्तर लेख । जस्तै : एउटै मुटु एउटै मर्म गीतबाट के शिक्षा पाइन्छ ? (ने.पृ.४२)
भाव प्रष्ट पार	सबैको एकै हाड र मासु रङ र रोगन देहमा दील दीलमा ईश्वर अछुत नभन । (ने.पृ.४४)
कारण प्रष्ट पार	गीतको अन्तिम हरफले के भनेको छ ? (ने.पृ.४२)
शब्दभण्डार	तलका शब्दको अर्थ लेख । ढोका, भेद, प्रेम

	अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर । भेद, निर्धनी, मर्म, सारङ्गी, अछुत
उच्चारण र हिज्जे	थल दिइएका शब्दहरू शब्दसँग उच्चारण गर : दील, ईश्वर, अधुत, गारैट, आगनी, भाइ, ढोका, मन्दिर, सबार्इ, प्रभु, दिल, संसार
कार्यमूलक व्याकरण	पढ र बुझ : माथिका जस्तै अन्य दशवटा क्रियापद लेख ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	पाठको गीतको लयमा एउटा गीत लेखेर कक्षामा सुनाउ ।

५.१.६ पाठ सातसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठ मध्ये सातौँ पाठमा सात दिने सभा कथालाई समावेश गरिएको छ । यस कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसारको तालिकामा प्रस्तुत गरि व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : सात दिने सभा (कथा)

तालिका ५.६

पाठ सातमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठ्यवस्तु	
शुद्धसँग पढ	कक्षामा सातदिने सभा पालैपालो पढेर सुनाऊ । (ने.पृ.४८)
प्रश्नोत्तर	उत्तर भन : पाटी किन चुहिन थालेको हो ? (ने.पृ.४८) तलका प्रश्नको उत्तर भन : गंगालाई किन ज्वरो आएको थियो ? (ने.पृ.४९)
वस्तुगत	पाठबाट ठिक-ठिक शब्द खोजेर खाली ठाउँ भर : हामी थाम्दा.....गछौँ । (काम, गृहकार्य, आराम) (ने.पृ.४९)
लेख्ने	तलका भनाइ कसले कसलाई किन भनेको हो ? हुन त हो तर अब नबसौँला भएन र ?
भाव प्रष्ट पार	भाव प्रष्ट पार : हामीले पाटी, पधैरो, बाटो, पाठशाला आदि जोगाउनुपर्छ । (ने.पृ.४९)
शब्दभण्डार	तलका शब्दको अर्थ भन :

	पाठशाला, विसर्जन, प्रारम्भ, श्रोता (ने.पृ.५०)
वाक्य निर्माण	अर्थ स्पष्ट हुनेगरी वाक्यमा प्रयोग गर । (ने.पृ.५१)
उच्चारण र हिज्जे	शुद्ध गरी सार : पाठको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख । (ने.पृ...) शुद्ध उच्चारण गर : भाकेको, भताभुङ्ग, ज्वरो, मुसलधारे (ने.पृ.५१)
कार्यमूलक व्याकरण	पठ र बुझ : पूर्णविराम(!) प्रश्न चिह्न (?) अल्पविराम (,) अर्धविराम (;) उद्गार चिह्न(!) योजक चिह्न(-) पाठको पहिलो अनुच्छेद पठ र पूर्णविराम चिह्न लागेका पाँचवटा वाक्य लेख । (ने.पृ.५१)
सिर्जनात्मक अभ्यास	तलका बुँदाहरूका आधारमा छोटो कथा लेख र शीर्षक पनि देउ । (ने.पृ.५१)

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको सातौँ पाठमा सातदिने सभा भन्ने कथा रहेको छ र यसपाठमा कार्यमूलक व्याकरण, शब्दभण्डार, वस्तुगत प्रश्न, उच्चारण र हिज्जे, खाली ठाउँ भर्ने सिर्जनात्मक अभ्यास सम्बन्धी अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् ।

५.१.७ पाठ आठसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठहरू मध्ये आठौँ पाठमा प्रकृतिको सुन्दर स्थल **खप्तड** प्रबन्धलाई समावेश गरिएको छ । यस प्रबन्धमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : प्रकृतिको सुन्दर स्थल खप्तड प्रबन्ध

तालिका ५.७

पाठ आठमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठ्यवस्तु	कक्षामा माथिको पाठ आलोपालो गरी पढ । (ने.पृ
उत्तर भन र लेख	उत्तर भन : जस्तै : नेपालको भूगोलको विशेषता के हो ? तलका प्रश्नको उत्तर लेख : जैविक विविधता भनेको के हो ? (ने.पृ
वस्तुगत	उपयुक्त शब्द छानेर खाली ठाउँ भर : खप्तड क्षेत्रका धार्मिक स्थलहरूहुन । (ने.पृ
भाव स्पष्ट	भाव स्पष्ट पार : खप्तड प्रकृतिको अनुपम भण्डार हो । (ने.पृ
बुँदा टिपोट	पाठको पहिलो अनुच्छेद पढी चारवटा मुख्य बुँदाहरूको साराशं लेख । (ने.पृ
शब्दभण्डार	मिल्दो अर्थ छानेर जोडा मिलाऊ : थुम्को, सुन्दर, पुण्य, प्राकृतिक, हिउँद, पाप, कृत्तम, वर्खा, उपत्यका, कुरूप (ने.पृ तलका शब्दको अर्थ भन : महत्त्वपूर्ण, वथान, कुन्ड, पातन, भण्डार, उर्वर, विपरीतार्थ शब्द छानेर जोडा मिलाऊ : : पाप, कृत्तम, वर्खा, उपत्यका, कुरूप, अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर : सदावहार, दृश्यावली, घोषणा, पुरातात्वीक, स्तनधारी (ने.पृ. अर्थ बुझ लेख : कुशल, सङ्गम, पुतली, निकुञ्ज
उच्चारण र हिज्जे	पाठको दोस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख : तलदिइएका शब्द समूहबाट शुद्ध शब्द छानेर लेख : जस्तै : स्वर्णगङ्गा, सिद्धाश्रम, पूर्णिमा, कीटपतङ्ग
कार्यमूलक व्याकरण	तलका वाक्यहरू पढी करण भए अकरणमा अकरण भए करणमा बदल यहाँबाट हिमालको सुन्दर दृश्यावली देखिन्छ । (ने.पृ
सिर्जनात्मक अभ्यास	तिमीले देखेको कुनै एक रमणिय ठाउँको वर्णन लेखेर कक्षामा सुनाऊ । (ने.पृ.)

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको आठौँ पाठमा सुन्दर स्थल खप्तड भन्ने प्रबन्ध रहेको छ । यस पाठमा प्रश्नोत्तर, ठिक-बेठिक, सुन्तर भन्त, बुँदा टिपोट, भाव प्रष्ट, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यास सम्बन्धी नमुना अभ्यास समावेश गरिएको छ ।

५.१.८ पाठ नौसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एक्काइसवटा पाठ मध्ये नवौँ पाठमा सुन उगेले भाले कथालाई समावेश गरिएको छ । यस कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : सुन उगेले भाले (कथा)

तालिका ५.८

पाठ नौमा सम्बन्धित नमुना अभ्यास

प्रश्नोत्तर	उत्तर भन : स-साना राज्यका राज्यलाई के भनिन्छ ? (ने.पृ तलका प्रश्नको उत्तर भन : तेस्रो व्यक्तिले कसरी भाले ल्योयो ? (ने.पृ
वस्तुगत	ठिक उत्तरमा ठिक चिह्न लगाऊ : व र ब लेखिने शब्द चिन पाठको पाचौँ अनुच्छेद शिक्षकबाट पढेर सुनेर लेख । तलका शब्दहरूलाई शुद्ध पारेर लेख : उपत्यका, आपुङ्गी, महत्वकाङ्क्षी, वन्दोवस्त
कार्यमूलक व्याकरण	ठेको, गाग्रो, कोदालो, डालो, गडो, ताउलो तलका गाढा अक्षरका क्रियापद हेर र अपूर्ण पक्ष बारे बुझ अपूर्णपक्ष जनाउने तिनै कालका क्रियापद बनाएर आफ्नो भनाइको वर्णन गर
सिर्जनात्मक अभ्यास	दिइएका बुँदाहरूका आधारमा एउटा छोटो कथा तयार पार ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको नवौँ पाठमा सुन उगेले भाले कथा रहेको छ । यस पाठमा पढन बोध सम्बन्धी विभिन्न किसिमको लामा तथा छोटो प्रश्नोत्तरहरू समावेश गरिएको छ । वस्तुगत सम्बन्धी प्रश्नहरू,, ठिक-बैठिक छुट्याउने, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, उच्चारण र हिज्जे, शुद्ध उच्चारण आदि अभ्यासात्मक कार्यकलापहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१.९ पाठ दससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको एक्काइसवटा पाठमध्ये दसौँ पाठमा उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड वादविवादलाई समावेश गरिएको छ । यस वादविवाद विधामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.९

पाठ दसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठ्यवस्तु	
पढेर सुनाउ :	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड भन्ने पाठलाई उद्घोषक सहित अरू चारजना पात्रले हाउभाउ सहित पालैपालो पढेर सुनाउ । (ने.पृ. ७१)
प्रश्नोत्तर	तलका प्रश्नको उत्तर लेख : वादविवाद कसरी सञ्चालन गरिन्छ ? (ने.पृ. ७१) तलका प्रश्नको उत्तर देऊ : पाठमा उद्योगलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ भन्नेहरूमा कसका भनाई राम्रा छन् ? (ने.पृ. ७२)
बुँदा टिपोट र सरांश लेखन	उद्योगलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ भनेर बोल्ने दुबै वक्ताहरूका तर्फबाट राम्ररी पढेर पाँचवटा बुँदा टिप र सरांश लेख । (ने.पृ.)
शब्दभण्डार	उदाहरणमा दिएजस्तै गरी तलका शब्दबाट नयाँ शब्द बनाउ । (ने.पृ. ७२)
वाक्यमा प्रयोग	तलको उखान हेरी त्यस्तै अन्य पाँचवटा उखानको अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर । आकाशको फल आँखा तरी मर । (ने.पृ. ७२)

वस्तुगत	उस्तै-उस्तै अर्थका शब्दसँग जोडा मिलाऊ : कल्याण, वक्तव्य, पुजी, कामदार, ढोकुवा (ने.पृ. ७३)
उच्चारण र हिज्जे	शुद्धसँग उच्चारण गर र जोडा मिलाऊ । प्रविधि, उन्नति, बेवास्था, वैज्ञानिक, आदर्शिय, औद्योगिक, स्वभाविक, अनुशरण, राष्ट्र, बाली, विद्यार्थी (ने.पृ. ७३)
कार्यमूलक व्याकरण	तलका वाक्य पढ र साथीलाई सुनाउ : तलका वाक्य पढ र संयोजक चिह्न छुट्याउ । तलका कुन-कुन वाक्य करण हुन कुन-कुन वाक्य अकरण हुन साथीसँग छलफल गर । (ने.पृ. ७३)
सिर्जनात्मक अभ्यास	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड भन्ने शीर्षकमा एउटा वादविवाद तयार पार । (ने.पृ. ७४)

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको दसौं पाठमा उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड भन्ने पाठ रहेको छ । यस पाठमा समाविष्ट अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । उक्त पाठमा विभिन्न क्षेत्रका पाठहरू प्रस्तुत गरिएको छ । शब्दभण्डार, ठिक-बेठिक छुट्याऊ, शुद्ध उच्चारण, खाली ठाउँ भर्ने, आदि प्रश्नहरू समावेश गरिएका छन् ।

५.१.१० पाठ एघारसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठमध्ये सुनौलो भोली गीत समावेश गरिएको छ । यस गीतमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.१०

पाठ एघारमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पाठ्यवस्तु	
पढ र सुन	प्रस्तुत पाठ कक्षामा पालैपालो पढ र सुन । (ने.पृ.
प्रश्नोत्तर	तलका प्रश्नको उत्तर भन : देशमा कस्तो घाम उदाउँदै छ ? नयाँ नेपाल कस्ले बनाउँदै छ ?
वस्तुगत	जोडा मिलाऊ : (ने.पृ.) तलका शब्दको उल्टो अर्थ हुने शब्द पाठबाट खोज र भन : आँखी, सन्ध्या, हाँस्ने, पुरानो
पढनबोध	तलका शब्दबाट एकभन्दा बढी अर्थ भन र बुझ : मुर्चुङ्गा, वेदना, चेतना, हिमचुली, इन्द्रायणी, भलमल
वाक्यनिर्माण	वेदना, चेतना, हिमचुली, भलमल तलका शब्दको उल्टो अर्थ लेख : आँखी, सन्ध्या, हाँस्ने, पुरानो
उच्चारण र हिज्जे	शुद्ध उच्चारण गर : भ्याँउ-भ्याँउ, भ्याउकिरी, मुर्चुङ्गे, पूर्ण, (पूर्णमा) अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : मुर्चुङ्गा, वेदना, चेतना, हिमचुली, इन्द्रेणी, भलमल
कार्यमूलक व्याकरण	गीतका सबै क्रियापदहरूलाई उदाहरणमा देखाएजस्तै गरी पपरिवर्तन गरेर लेख र परिवर्तन गरेको क्रियाले कुन काल बुझाउँछ, छलफल गरी अन्य पाँचवटा वाक्य लेख । (ने.पृ.
सिर्जनात्मक अभ्यास	भविष्यमा के हुने विचार छ, आफ्नो विचार समेटि भोलीको शीर्षकमा कविता लेखेर सुनाऊ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा **सुनौलो भोली** गीत रहेको छ । यस गीतमा शब्दभण्डार, प्रश्नोत्तर, वाक्यगठन, व्याख्यान, शुद्ध उच्चारण आदि नमुना अभ्यास समावेश गरिएका छन् ।

५.१.११ पाठ बाह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठ मध्ये बाह्रौं पाठमा अलेकजेन्डर फ्लेमिङ कथा समावेश गरिएको छ । यस कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या गरिएको छ ।

पाठ : अलेकजेन्डर फ्लेमिङ (कथा)

तालिका ५.११

पाठ बाह्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

शुद्धसँग पढ	कथामा अलेकजेन्डर कथा पालैपालो पढेर सुनाऊ । (ने.पृ.)
कसले कसलाई भनेको हो	वन साङ्लाले घर साङ्लालाई खेदछ ।
पढ र बुझ	पाठको दोस्रो अनुच्छेद पढेर तल सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर भन ।
प्रश्नोत्तर	तलका प्रश्नहरूको उत्तर भन : जस्तै : मुसा र साङ्लालाई कसरी नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ?
भाव प्रष्ट पार	यदि तिमी अलेकजेन्डर कथाको पात्र भएको भए मथामा कस्तो भूमिका गर्थ्यौ ?
कारण स्पष्ट पार	अलेकजेन्डर कथाले सामाजिक परिवेशमा कस्तो सन्देश दिन्छ ?
शब्द भण्डार	- तलका शब्दको अर्थ लेख : गगनचुम्बी, हिसाब, हर्ष, विभोर, सङ्क्रमण - तलका शब्दको विपरीतार्थक शब्द लेख : महत्वपूर्ण, इच्छुक, नियमित - पर्यायवाची शब्द छानेर जोडा मिलाऊ : सखाप, मनसुसी, हुने काम, असर, पदवी, अनुसन्धान, इच्छागर्ने, ढकनी, अशुद्ध - अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर : गगनचुम्बी, हिसाब, विभोर, हृदयाघात
उच्चारण हिज्जे	- तलदिइएका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर : आविष्कार, अलेकजेन्डर, अपरिष्कृत, जीवाणुशास्त्री

	- तलका वाक्यमा प्रयोग भएको तँ को सट्टामा तपाईं प्रयोग गरेर वाक्य बनाउ ।
कार्यमूलक व्याकरण	पढ र बुझ कोष्ठमा दिइएका संकेतका आधारमा तलका वाक्यहरू परिवर्तन गर : जस्तै : म तिमीलाई नै दिन्छ । (तृतीय पुरुष (ने.पृ
सिर्जनात्मक अभ्यास	तिमीले चिनेको कुनै एक वैज्ञानिकको बारेमा जीवनी लेख ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको बाह्र पाठमा अलेकजेण्डर कथा रहेको छ । यस कथामा वस्तुगत प्रश्न, ठिक बेठिक, व्याख्या, शब्दभण्डार, पर्यायवाची, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यास सम्बन्धी अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१.१२ पाठ तेह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठ मध्ये तेह्रौं पाठमा बोधिसत्य कथालाई समावेश गरिएको छ । यस कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या गरिएको छ ।

पाठ : बोधिसत्यको कथा

तालिका ५.१२

पाठ तेह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पठन सिप	बोधिसत्यको कथा कक्षामा पालैपालो पढेर सुनाउ ।
प्रश्नोत्तर	- उत्तर भन : बोधिसत्य के चाहन्थे ? - तलका प्रश्नको संक्षिप्त उत्तर लेख : बालक कालमा बोधिसत्य कस्तो स्वभावका थिए ?
शब्दभण्डार	पाठ राम्ररी पढी ठिक शब्द खोजेर खाली ठाउँ भर : वनको गुफामा कस्तो दृश्यदेखिन्थ्यो ?
वस्तुगत	उल्टो अर्थ छानेर जोडा मिलाऊ ।

	कुपुत्र, मित्रता, कर, वैरभाव, दुरात्मा, रहर, नजर, दुखी, आँखा
वाक्यमा प्रयोग गर	अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर : ध्यान, दृष्टि, अन्यत्र, मर्यादा, कुपुत्र
उच्चारण र हिज्जे	शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार : - ण, श, ष, स, त्र, ज्ञ शुद्ध गरी सार : लप, गयल, मयल, जय, जय नभए, एउटा
कार्यमूलक व्याकरण	पाठको पहिलो अनुच्छेदबाट लेलाई देखि जस्ता विभक्ति लागेका शब्द खोजेर लेख : माथिको पाठमा नि त न जस्ता निपातहरू प्रयोग भएका छन् ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	आफुले जानेको कुनै शीर्षकमा एउटा कथा लेखेर ल्याई कक्षामा सुनाऊ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको तेह्रौँ पाठ बोधिसत्यको कथा राखिएको छ । यस पाठमा पढेर सुनाउने, प्रश्नोत्तर, शब्दभण्डार, वस्तुगत- ठिक बेठिक, जोडा मिलाउने, उच्चारण र हिज्जे, वाक्यमा प्रयोग, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यास जस्ता नमुना अभ्यासहरू दिइएको छ । कार्यमूलक व्याकरण अन्तर्गत पनि नमुना अभ्यासहरू पनि समावेश गरिएको छ ।

५.१.१३ पाठ चौधसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा बाइसवटा पाठमध्ये चौध पाठमा **म सौर्य उर्जा हुँ** नामक प्रबन्ध विधा समावेश गरिएको छ । यस प्रबन्धमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : म सौर्य उर्जा हूँ

तालिका ५.१३

पाठ चौधमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पठनबोध	कक्षामा पालैपालो गरी पाठ पढेर सुनाउ । (ने.पृ.११२)
प्रश्नोत्तर	- उत्तर भन : उर्जा भनेको के हो ? - तलका प्रश्नको उत्तर भन : उर्जा कति प्रकारका हुन्छन् ?
वस्तुगत प्रश्न	- ठिक बेठिक छुट्याऊ : - मिल्दो अर्थ छानेर जोडा मिलाऊ : सुक्ष्म अति धेरै सोलार हिटर हरियाली अत्याधिक हराभरा - ठिक बेठिक छुट्याऊ : उर्जाका प्रचलित स्रोतहरू के के हुन् ? दाउरा, सोलार, बत्ती, पानी
भाव	भाव विस्तार गर : (ने.पृ.)
शब्दभण्डार	- पाठका आधारमा तलका शब्दको अर्थ भन : वितरण, वातावरण, दियालो, ध्वासो, परम्परागत, सिमित - उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी तलका शब्दबाट नयाँ शब्द बनाउ : पहाड+ई= पहाडी हिमाल, परिश्रम - तलका शब्दका अगाडि अ जोडेर नयाँ शब्द बनाउ : सभ्यता, प्रचलित, क्षय, वैज्ञानिक, बेला, शक्त :
कार्यमूलक व्याकरण	पाठको दोस्रो अनुच्छेदबाट पाँचवटा नाम र विशेषण शब्द खोजेर लेख । कोष्ठमा दिएका सङ्केतका आधारमा पुरुष परिवर्तन गर ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	तलका शीर्षकमा १५० शब्दमा नघटाई निबन्ध लेख ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको चौधौँ पाठमा म सौर्य उर्जा हुँ प्रबन्ध रहेको छ । यस पाठमा पठनबोध सम्बन्धी अभ्यास, प्रश्नोत्तर, वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत ठिक बेठिक छुट्याउने, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ । भाव विस्तार गर, शब्दभण्डार सम्बन्धी प्रश्नहरू, उच्चारण र हिज्जे सम्बन्धी प्रश्नहरू, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यासलाई समावेश गरिएको छ ।

५.१.१४ पाठ पन्ध्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा बाइसवटा पाठहरू मध्ये पन्ध्र पाठमा रिस र राक्षस कथालाई समावेश गरिएको छ । यस कथमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : रिस र राक्षस कथा

तालिका ५.१४

पाठ पन्ध्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पठनसिप	रिस र राक्षस कथा कक्षामा पालैपालो पढ । (ने.पृ.)
प्रश्नोत्तर	- उत्तर भन : बलारामसँग लाडाईमा राक्षस कत्रो भयो ? फुच्चे राक्षस कसरी भीमकाव्य भयो ?
कसले कसलाई भन्यो	राक्षस भाइ तिमि धेरै बलिया भएछौ ।
शब्दभण्डार	तल्लो हरफका उही अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख । सिपाही, भयङ्कर, आश्चर्य, डरलाग्दो, घायल, प्रशंसा, घाइते
वस्तुगत	तल्लो हरफका उल्टो अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार । असहमति, निन्दा, सानो, सफल, सहमति, विफल
वाक्यमा प्रयोग	तलका वाक्यलाई भविष्यत्कालमा प्रयोग गर ।
उच्चारण र हिज्जे	शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार । राक्षस, अजङ्ग, बाजी, बुद्धिमानीपूर्ण
कार्यमूलक व्याकरण	तलका वाक्यलाई उदाहरणमा देखाएभैं अज्ञात र अभ्यस्त पक्षमा परिवर्तन गर ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	पाठमा भएको चित्रको वर्णन गर ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको पन्ध्र पाठमा रिस र राक्षस कथा समावेश गरिएको छ । यस पाठमा प्रश्नोत्तर लेखन सिप अन्तर्गत पर्ने अभ्यासात्मक क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ । शब्दभण्डारसम्बन्धी खाली ठाउँ भर्ने अभ्यास दिइएको छ । क्रम मिलाऊ, वस्तुगत प्रश्नहरू, वाक्यमा प्रयोग गर, उच्चारण र हिज्जे सम्बन्धी अभ्यासहरू दिइएको छ । कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यास नमुना अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१.१५ पाठ सोह्रसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठहरू मध्ये सोह्र पाठमा प्रधानाध्यापकलाई निवेदन समावेश गरिएको छ । यस निवेदनमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : निवेदन

तालिका ५.१५

पाठ सोह्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

सस्वर वाचन	पाठमा दिएको निवेदन सस्वर वाचन गर ।
उत्तर भन	निवेदनमा के कुराको माग गरिएको छ ?
निवेदन तयार पार	दिइएको ढाँचा अनुसार एउटा निवेदन तयार पार : खेलकुद सप्ताहमा आफूलाई मन परेको खेलमा भाग लिन खेलकुद शिक्षकलाई सम्बोधन गरेर निवेदन लेख ।
शब्दभण्डार	- जोडा मिलाऊ : - विपरीतार्थी शब्द लेख : महिला, जित, प्रथम, छात्रा, विश्वास - अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : सिफारिस, प्रतियोगिता, प्रतिस्पर्धा
कार्यमूलक व्याकरण	पढ, बुझ र प्रश्नको उत्तर देऊ ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	तिम्रो विद्यालयमा सुधार नगरी नहुने कुरा के छन्, विचार गरी कुराको सुधारका लागि प्रधानाध्यापकलाई निवेदन लेख ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको सोह्रौँ पाठमा प्रधानाध्यापकलाई निवेदन भन्ने पाठ समावेश गरिएको छ । यस पाठमा सस्वरवाचन, उत्रर भन, निवेदन तयार पार, शब्दभण्डार सम्बन्धी विभिन्न प्रश्नहरू उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यास सम्बन्धी नमुना अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१.१६ पाठ सत्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा बाइसवटा पाठहरू मध्ये सत्रौँ पाठमा आबाल ब्रह्मचारी जीवनीलाई समावेश गरिएको छ । यस जीवनीमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : जीवनी

तालिक ५.१६

पाठ सत्रमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

सस्वरवाचन	पाठको सातौँ अनुच्छेद पालैपालो गरी सबैले सस्वरवाचन गर ।
प्रश्नोत्तर	- उत्तर भन : उनको जन्म कहाँ र कहिले भएको थियो ? - तलका प्रश्नको उत्तर देऊ : षडानन्दले स्थापना गरेको विद्यालय कस्तो थियो ?
विचार प्रस्तुत	आबाल ब्रह्मचारी षडानन्दले मानव जीवनका लागि कस्तो योगदान गरेका थिए आफ्नो विचार प्रस्तुत गर ।
भाव स्पष्ट	भाव स्पष्ट पार : दुधै बालक छँदा षडानन्दको जीवनमा घटेका घटना के थियो ? यदि आबाल ब्रह्मचारी षडानन्दले पुनर्जन्म लिएको भए आबाल ब्रह्मचारी षडानन्दलाई नयाँ लेख रचना गर्न प्रोत्साहन गर्ने थियौ ? किन ?
शब्दभण्डार	तलका शब्दको अर्थ भन : अमर, गहन, अध्यापन, नित्य, कीर्ति, सशक्त :

वाक्यनिर्माण	अर्थ स्पष्ट हुनेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : धर्मशाला, रुद्राक्ष, दृष्टिकोण, दासप्रथा, अन्कन्टार
सुनेर लेख	शिक्षकले सुनेर लेख : खरिद्र, सत्रि :य, दुर्बल
शुद्धसंग पढ	शुद्धसंग पढेर कक्षामा सुनाऊ : दृष्टिकोण, ताम्रपत्र, धर्म, पत्रिका
उच्चारण र हिज्जे	सच्याएर कापीमा सार : राष्ट्रिय, राष्ट्रय, राष्ट्रिय, अनुकरणीय, अनुकरणीय
कार्यमूलक व्याकरण	पढ, बुझ र लेख : तलका वाक्यलाई उदाहरणमा देखाए जसरी दुई किसिमले लेख : सामान्य भूत : रुकमिनी थला परिन । अभ्यस्त पक्ष : रुकमिनी थला पर्थिन ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	तलका बुँदाहरूको आधारमा छोटो जीवनी तयार पार

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको सत्रौँ पाठमा आबाल ब्रह्मचारीको जीवनी रहेको छ । यस पाठमा सस्वरवाचनको लागि एउटा अभ्यास दिइएको छ । प्रश्नोत्तर सम्बन्धी अभ्यास, विचार प्रस्तुत, भाव स्पष्ट, वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत ठिक बेठिक छुट्याउने, खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरूको निर्माण गरिएको छ । शब्द भण्डार अन्तर्गत शब्दको अर्थ लेख्ने जस्ता अभ्यासको निर्माण गरिएको छ । अन्त्यमा कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यास समावेश गरिएको छ ।

५.१.१७ पाठ अठारमा समाविष्ट नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठहरू मध्ये अठारौँ पाठमा सभ्यता कवितालाई समावेश गरिएको छ । यस कवितामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : कविता

तालिका ५.१७

पाठ अठारमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

लयवाचन	पाठमा दिइएको कवितालाई लय मिलाई वाचन गरेर सबैलाई सुनाउ ।
प्रश्नोत्तर	- उत्तर भन : नेपाली मनमा गजलाई किन खोक्रो भनीएको हो ? सभ्यता कविताको मूल भाव के हो ?
व्याख्या	व्याख्या
वस्तुगत	- उल्टो अर्थदिने शब्द छानेर जोडा मिलाउ । - मिल्दो अर्थदिने शब्द छानेर जोडा मिलाउ ।
वाक्य निर्माण	- अर्थ स्पष्ट हुनेगरी वाक्यमा प्रयोग गर । खैँजडी, सेदी, खोले, सभ्यता, कमाल
शब्दभण्डार	- सभ्य बाट सभ्यता भएभँ तलका शब्दमा ता लगाएर नयाँ शब्द बनाउ । मित्र, शत्रु, दास, कवि, मूर्ख, विशेष, सुन्दर
उच्चारण र हिज्जे	- तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर । प्वाँख, खैँचडी, गुनिउँ, खोक्रो, भव्य - कविताको दोस्रो श्लोक कापीमा सार । - पाठबाट ब बोलेर व लेखिने, ब बोलेर व लेखिने, व बोलेर ब लेखिने शब्दहरू खोज ।
कार्यमूलक व्याकरण	कविताको दोस्रो अनुच्छेदबाट चार पाँचवटा विशेषण शब्द टिपेर कुनै दुई शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	आफ्नो संस्कृतिसम्बन्धी शीर्षकमा कविता लेखी कक्षामा सुनाउ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको अठारारौँ पाठमा सभ्यता कवितालाई राखिएको छ । यस कवितामा लयवाचन, प्रश्नोत्तर, व्याख्यान सम्बन्धी अभ्यास, विद्यार्थीले आफैँ लेख्ने भनेर नमुना अभ्यास निर्माण गरिएको छ । वाक्यनिर्माण अन्तर्गत वाक्यमा प्रयोग युक्त शब्दहरू दिइएको छ । वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत जोडा मिलाउने, खाली

ठाउँ भर्ने नमुना अभ्यास दिइएको छ । उच्चारण र हिज्जे सम्बन्धी कार्यमूलक व्याकरणका नमुनाअभ्यास पनि समावेश गरिएको छ । शब्दभण्डार सम्बन्धी नमुना अभ्यास पनि दिइएको छ ।

५.१.१८ पाठ उन्नाइससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठमध्ये उन्नाइस पाठमा नेपालको धार्मिक वास्तुकला निबन्धलाई समावेश गरिएको छ । यस निबन्धमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसारको तालिकामा प्रस्तुत गरि व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : नेपालको धार्मिक वास्तुकला निबन्ध

तालिका ५.१८

पाठ उन्नाइसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पढेर सुनाउने	कक्षामा पाठ पालैपालो पढेर सुनाऊ :
प्रश्नोत्तर	- एक वाक्यमा उत्तर भन । कला केलाई भनिन्छ ? - उत्तर लेख । कस्तो कलालाई मानवसिर्जित कला भनिन्छ ?
वस्तुगत प	- ठिक उत्तरमा ठिक चिह्न लगाउ । तल्लो हरफका विपरीतार्थक शब्दसँग जोडा मिलाउ । जोडी, शिखर, उत्कृष्ट, फेद, रङ्गीन
भाव विस्तार	- भाव विस्तार गर । धार्मिक विविधता नेपालको पहिचानको आधार हो ।
शब्दभण्डार	- तलका शब्दको अर्थ बताऊ । देवालय, प्रवेशद्वार, अनुपम, निर्माण, सामग्री, अराधाना - अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर । स्तुप, चैत्य, गुम्बा, मिनार, सल्लल, शैली
वर्णन	नेपालको धार्मिक स्थलको वर्णन गर ।

उच्चारण र हिज्जे	- शुद्धसँग उच्चारण गर । गुम्बा, प्राङ्गन, गिर्जाघर, मस्जिद, वर्गाकार - बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ । - पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
लेख्ने	पाठको दोस्रो अनुच्छेद कापीमा राम्रा पारेर सार ।
कार्यमूलक व्याकरण	पढ र बुझ । - तलका वाक्यलाई उदाहरणमा दिएभै गरी एक वचनमा बदल । - कोष्ठमा दिइएका सङ्केतका आधारमा एक वचनका वाक्यलाई वहुवचनमा बदल । रुखमा चरो बसेको थियो ।
सिर्जनात्मक अभ्यास	तिमीले देखेको मन्दिर, स्तुप, गुम्बा, मस्जिद, गिर्जाघरमध्ये कुनै एकको वर्णन गर ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको उन्नाइसौँ पाठमा नेपालको धार्मिक वास्तुकला निबन्ध रहेको छ । यस पाठमा पढेर सुनाऊ, प्रश्नोत्तर, वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत ठिक बेठिक प्रश्नहरू दिइएको छ । भाव विस्तार सम्बन्धी अभ्यास, शब्दभण्डार, वर्णन गर, उच्चारण र हिज्जेसम्बन्धी शुद्धसँग उच्चारण गर, लेखाइ र बोलाइका बिचमा फरक बुझ भनीएको छ । लेखन सिपमा आधारित रहेर पाठको पहिलो अनुच्छेद कापीमा सार भनिएको छ । कार्यमूलक व्याकरण अन्तर्गत व्याकरणीय पक्षका अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ । अन्त्यमा सिर्जनात्मक नमुना अभ्यासहरूलाई समावेश गरिएको छ ।

५.१.१९ पाठ बीससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठमध्ये विसौँ पाठमा बाक्लो दाल कथालाई समावेश गरिएको छ । यस कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : बाक्लो दाल (कथा)

तालिका ५.१९

पाठ बीसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

शुद्धसँग पढ	पालैपालो पढेर कक्षामा सुनाऊ ।
प्रश्नोत्तर	- उत्तर भन : बाक्लो दाल खानेकुरा कसले कोसँग भनेको हो ? - तलका प्रश्नको उत्तर लेख बाक्लो दाल कथाका मामाका मित्रको कथा आफ्ना शब्दमा लेख ।
वस्तुगत	- पाठबाट ठिक शब्द छानेर खाली ठाउँ भर । पत्रिकामा पढेको अपहरणको घटनाले मेरो. (मथिङ्गल/ रिङ्गाउनु)
भाव स्पष्ट पार	आकाङ्क्षा ठूलो भएपछि यस्तै हुँदो रहेछ ।
शब्दभण्डार	- तलका शब्दको अर्थ भन । आरोह, स्वादिलो, जायजेथा
वाक्यनिर्माण	अर्थ स्पष्ट हुनेगरी वाक्यमा प्रयोग गर ।
उच्चारण र हिज्जे	- शुद्ध गरी सार । पाठको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर सार - शुद्धसँग उच्चारण गर । सम्बोधन, स्वीकार्य, च्वास्स, विभन्नु, आकृष्ट
कार्यमूलक व्याकरण	पढ र बुझ - पाठको पहिलो र दोस्रो अनुच्छेदबाट विशेषण शब्द खोजेर लेख । - माथिको पाठको सातौँ अनुच्छेदबाट निपात शब्द खोजेर लेख । - पाठबाट अल्पविराम, प्रश्नवाचक, उद्गार र कोष्ठक चिह्न प्रयोग भएका एक-एक वाक्य खोजेर लेख
सिर्जनात्मक अभ्यास	तलका तोकिएका बुँदाका आधारमा एउटा कथा लेख ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको बिसौँ पाठमा बाक्लोदाल कथा रहेको छ । यस कथामा शुद्धसँग पढ, प्रश्नोत्तर, वस्तुगत प्रश्न अन्तर्गत खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू, लेखनसिप अन्तर्गत कसले कसलाई भनेको हो, भाव स्पष्ट गर, शब्दभण्डार सम्बन्धी अभ्यासहरू वाक्य निर्माण, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण, सिर्जनात्मक अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१.२० पाठ एकाइससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको अध्ययन

वर्तमान समयको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा एकाइसवटा पाठमध्ये एकाइस पाठमा साथीलाई चिठीलाई समावेश गरिएको छ । यस चिठीमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ : साथीलाई चिठी

तालिका ५.२०

पाठ एकाइसमा समाविष्ट नमुना अभ्यास

पढेर सुनाउने	कक्षामा चिठी पालैपालो पढेर सुनाऊ ।
प्रश्नोत्तर	- एक वाक्यमा उत्तर भन यो चिठी कसले कसलाई लेखेको हो ? सङ्ग्रहालयमा के-के राखिएका रहेछन् ?
वस्तुगत	ठिक उत्तरमा ठिक चिह्न लगाऊ :
भाव विस्तार गर	चिठी सामाजिक परिवेशका लागि कति महत्वपूर्ण छ ।
शब्दभण्डार	- तलका शब्दको अर्थ भन । प्वाँख, डाइनोसर - अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर । सङ्ग्रहालय, अवशेष, दुर्लभ, स्तनधारी
उच्चारण र हिज्जे	- शुद्धसँग उच्चारण गरेर कक्षामा सुनाउ । वैग्याँनिक, पन्छी, शैक्षिक, निकुञ्ज, घण्डार, संरक्षण - कोष्ठमा दिएको सङ्केतको आधारमा वाक्य परिवर्तन गर । - पाठबाट शिरविन्दु र चन्द्रविन्दु लागेका शब्द टिप ।

कार्यमूलक व्याकरण	- पठ र बुझ तलका वाक्यलाई अज्ञात पक्षमा परिवर्तन गर । विद्यार्थीहरू वनभोज गए वनभोजमा मिठा मिठा परिकार खाए उनिहरूले नाचगान गरे । चिट्टा तानेर खेल खेले । आँखामा पट्टी बाँधेर हाँडी फुटाए । साँढे पाँचवजे घर फर्के । सबै विद्यार्थीहरू समयमा नै घर आइपुगे
सिर्जनात्मक अभ्यास	माथिको शुभकामना पत्र हेरी तिहारको उपलक्षमा साथीलाई दिने शुभकामना पत्र तयार पार ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको एकाइसौं पाठमा साथीलाई चिठी समावेश गरिएको छ । यस पाठमा पठेर सुनाऊ, प्रश्नोत्तर, वस्तुगत प्रश्नहरू अन्तर्गत ठिक बेठिक प्रश्नहरू दिइएको छ । भावविस्तार, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासलाई यस पाठमा समावेश गरिएको छ । कार्यमूलक व्याकरण अन्तर्गत व्याकरणीय पक्षका अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ ।

अध्याय छ

भाषिक सिपका आधारमा अध्ययन विश्लेषण

६.१ भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषण

नेपाली भाषाको शिक्षण गराउनुको मूल अभिप्राय विद्यार्थीमा भाषिक क्षमताको विकास गराउनु हो । भाषाका चार सिप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ मध्ये सुनाइ र पढाइलाई आदानात्मक र बोलाइ र लेखाइलाई प्रदानात्मक प्राकृतिक भाषिक सिप भनिन्छ । निम्न माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमले कक्षा सातको नेपाली विषयका तहगत साधारण उद्देश्यहरू सुनाइ र बोलाइ, पढाइ र लेखाइलाई छुट्टा-छुट्टै गरी निर्धारण गरेको छ । यी उद्देश्यहरूले भाषा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन पश्चात भाषिक सिप हासिल हुने लक्ष्य राखेको पाइन्छ । यिनै पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू पूर्ति गर्नका निम्ति वर्तमान कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश नमुना अभ्यासलाई सिपगत अलग-अलग र एकीकृत रूपमा तालिकामा प्रस्तुत गरेर विश्लेषण गरिएको छ ।

६.१.१ सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चार सिप मध्ये पहिलो सिप सुनाइ हो । सुनाइ सिप आदानात्मक अन्तर्गत पर्दछ । यस पाठ्यपुस्तकमा समावेश एकाइसवटा पाठमा रहेका नमुना अभ्यास मध्ये सुनाइ सिप सम्बन्धी अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.१

सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

त्र :स.	पाठ शीर्षक	विधा	अभ्यास
१	मामालाई सुधाने भान्जो	कथा	माथिको पाठ पालैपालो एक-एक अनुच्छेद पढेर कक्षामा सुनाऊ ।
२	साँस्कृति एकताको पर्व छट	प्रबन्ध	उदाहरणमा दिएका वाक्यलाई भविष्य र सामान्य भूतमा परिवर्तन गर ।
३	सुन उगेले भाले	कथा	तिम्रा अभिभावकलाई सोधी एउटा कथा तयार

			पार र कक्षामा साथीलाई सुनाऊ ।
४	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड	वादविवाद	कक्षामा आलोपालो गरी पाठ पढेर सुनाउ ।
५	रिस र राक्षस	कथा	पाठ पालैपालौ पढेर कक्षामा सुनाउ ।
६	सभ्यता	कविता	पाठमा दिइएको कविता लय मिलाई वाचन गरेर सबैलाई सुनाऊ ।
७	सातदिने सभा	कथा	कक्षामा सातदिने कथा पालैपालो पढेर सुनाउ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका भाषिक सिपमध्ये यस सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास जम्मा ६ वटा पाठमा समावेश गरिएको छ । यस पुस्तकमा जम्मा एकाइसवटा पाठहरू रहेका छन् । यस सुनाइ सिपलाई चारवटा कथा, एउटा वादविवाद, एउटा कविता, एउटा प्रबन्धमा सिमित गरिएको छ । यो बोधात्मक सिप हो । यस सिपलाई सबै पाठमा समानुपातिक रूपले समावेश गरेको पाइँदैन । यसकारण यो सिपलाई बढी भन्दा बढी समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.१.२ बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चार सिप मध्ये दोस्रो सिप बोलाइ सिप हो । यो सुनाइ पछि क्रमशः आउने सिप हो । बोलाइ प्रदानात्मक सिप अन्तर्गत पर्दछ । यस पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट अभ्यासहरू मध्ये बोलाइ सिपसम्बन्धी नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.२

बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
१	परिचय	कविता	परिचय कविता साथीहरूसँग मिलेर लयवाचन गर ।
२	रिस र राक्षस	कथा	उत्तर देऊ : श्रीकृष्ण राक्षससँग लडे कि लडेनन्?

			फुच्चे राक्षस कसरी भीमकाय भयो ?
३	साहित्यकार भ्रमक	जीवनी	एक वाक्यमा उत्तर लेख : साहित्यकार भ्रमकको जन्म कहाँ भएको थियो ? अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : अभिनन्दन, पुरस्कृत, प्रतिभा, साधन
४	प्रकृतिको सुन्दर स्थल खप्तड	प्रबन्ध	तलका प्रश्नको संक्षिप्त उत्तर देउ : - खप्तड किन प्रसिद्ध छ ? - भूगोलका आधारमा खप्तडको परिचय देउ । शुद्ध उच्चारण गर : स्तनधारी भौगोलिक, सर्वोच्च
५	प्रधानाध्यापकलाई निवेदन	निवेदन	उत्तर भन : यो निवेदन कसले कसलाई भनेको हो ?
६	बाक्लो दाल कथा	कथा	बाक्लोदाल खानेकुरा कसले कोसँग गरेको छ ? मामाका मित्रको परिवारको स्थिति कस्तो छ ?
७	सभ्यता	कविता	नेपाली मनमा गजलाई किन खोक्रो भनीएको हो ? शुद्ध उच्चारण गर : प्वाँख, खैँचडी, गुनिउँ
८	आबाल ब्रह्मचारी	जीवनी	उत्तर भन : षडानन्दलाई किन युगपुरुष मानिएको हो ?
९	साथीलाई चिठी	चिठी	उत्तर भन : यो चिठी कसले कसलाई लेखेको हो ?
१०	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड	वादविवाद	तलका प्रश्नको मौखिक उत्तर भन : - वादविवाद भनेको के हो ? - रूपभन्दा गुण राम्रो भन्ने विषयमा पक्ष विपक्षमा आफ्ना तर्कहरू प्रस्तुत गर ।
११	अलेकजेन्डर फ्लेमिड	जीवनी	तलका प्रश्नको उत्तर भन : - अलेकजेन्डर फ्लेमिडको जन्म कहाँ र कहिले

			भएको थियो ? तलका शब्दको अर्थ भन : गगनचुम्बी, हिसाब, हर्ष विभोर
१२	सातदिने सभा	कथा	उत्तर भन : - पहिलो छानो के भएर भत्कियो ? - एउटा कथामा अहिलेका विद्यालय स्तरका विद्यार्थीहरूको कस्तो मनोविज्ञानको कस्तो विश्लेषण गर्न खोजिएको छ, वर्णन गर । - ठिक विभक्ति राखेर खाली ठाउँ भर ।
१३	सभ्यता	कविता	उत्तर भन : कवियत्रीले केलाई-केलाई नक्कली प्वाँख भनेकी छिन ?
१४	आन्तरिक पर्यटन	संवाद	तलका प्रश्नको उत्तर भन : - संवादको थालनी कसरी भयो ? तलका शब्दको अर्थ भन : अवलोकन, नक्सा, सुदूर, चिनारी
१५	बोधिसत्यको कथा	कथा	उत्तर भन : बोधिसत्यका गुरु किन छक्क परे ? तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर देउ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश भाषिक सिप मध्ये सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास जम्मा ६ वटा पाठमा समावेश गरिएको पाइन्छ । सुनाइ सिपको तुलनामा बोलाइ सिपको नमुना अभ्यासहरू बढी नै रहे पनि अबै अभ्यासहरूको सङ्ख्या बढाउदै विद्यार्थीहरूमा बोल्ने क्षमताको विकास र शिक्षक विद्यार्थीका बिच घनिष्ट सम्बन्ध रहन्छ । यो तह निम्नमाध्यमिक तहको कक्षा भएकाले विद्यार्थीको स्तर अनुसारको बोलाइ सिपमा ध्यान केन्द्रित गरेर नमुना अभ्यास निर्माण रहेको छ तर पनि बोलाइ सिपका नमुना अभ्यासहरू अबै बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।

६.१.३ पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

यो पढाइ सिप सुनाइ र बोलाइ पछि क्रमशः आउने सिप हो यो सिप आदानात्मक सिप अन्तर्गत पर्दछ । यस पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यास मध्ये पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.३

पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
१	सभ्यता	कविता	सभ्यता कविता साथीहरूसँग मिलि लयवाचन गर ।
२	नेपालको धार्मिक वास्तुकला	प्रबन्ध	पाठको दोस्रो अनुच्छेद पालैपालो सस्वरवाचन गर ।
३	प्रधानाध्यापकलाई निवेदन	निवेदन	पाठमा दिइएका निवेदन सस्वरवाचन गर ।
४	रिस र राक्षस	कथा	पढ र बुझ
५	परिचय	कविता	पाठमा दिइएको कविता लय हालेर पढ ।
६	आन्तरिक पर्यटन	संवाद	तलका प्रश्नको उत्तर भन : संवादको थालनी कसरी भयो ?
७	म सौर्य उर्जा हुँ	प्रबन्ध	तलका प्रश्नको संक्षिप्त उत्तर देउ : उर्जा भनेको के हो ?
८	साथीलाई चिठी	चिठी	पाठको चिठी पालैपालो पढ । तलका वाक्यमा भएका गाढाशब्द पढ र बुझ ।
९	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड	वादविवाद	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड भन्ने विषयमा समूह बनाइ कक्षामा वादविवाद सञ्चालन गर ।
१०	सातदिने सभा	कथा	सातदिने सभा कथा कक्षामा पालैपालो पढेर सुनाउ ।
११	साहित्यकार भ्रमक	जीवनी	पाठको सातौ अनुच्छेद कक्षामा पालैपालो पढेर सुनाउ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको नमुना अभ्यासमा पढाइ सिपलाई १२ वटा पाठमा समावेश गरिएको छ । यस पुस्तकमा जम्मा २१ वटा पाठहरू मध्ये आठवटा पाठमा पढाइ सिपलाई समावेश गरेको देखिँदैन । यो आदानात्मक सिप हो । त्यसैले यस सिपलाई अझ बढी समावेश गरिनुपर्ने देखिन्छ ।

६.१.४ लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

यो सिप भाषाका चार सिपमध्ये क्रमशः आउने अन्तिम सिप हो । यो सिप प्रदानात्मक सिपअन्तर्गत पर्दछ । यस पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासहरू मध्ये लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.४

लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
१	परिचय	कविता	तलका प्रश्नको उत्तर एक वाक्यमा लेख । - नेपाली के गर्न सिपालु छन् ? - परिचय कविताको मुख्य भाव के हो ? - तलका शब्दलाई अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर । - तिमिलाई मनपर्ने शीर्षकमा कविता लेखी शिक्षकलाई सुनाउ ।
२	मामालाई सुधाने भान्जो	कथा	- मामाले भान्जोलाई के सिकाउथ्यो ? उत्तर लेख - बोरामा हालिएको भान्जो कसरी उम्रियो ?
३	साहित्यकार भ्रमक	जीवनी	उत्तर लेख : - साहित्यकार भ्रमकको साहित्यमा कस्तो योगदान छ । अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : - अभिनन्दन, पुरस्कृत, प्रतिभा, साधना तलका बुँदाका आधारमा जीवनी लेख ।
४	नेपालको धार्मिक	प्रबन्ध	तल दिइएका बुँदाका आधारमा चित्रकला शीर्षकमा

	वास्तुकला		१५० शब्द नघटाई एउटा प्रबन्ध लेख ।
५	सातदिने सभा	कथा	तलका प्रश्नको उत्तर लेख : - पहिलो छानो के भएर भत्कियो ? तलका शब्दको अर्थ लेख : - गंगा, हप्ता, पाटीपौवा, विसर्जन
६	सभ्यता	कविता	- तलका प्रश्नको उत्तर देऊ : नेपाली मनमा गजलाई किन खोक्रो भनीएको हो ? - अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : रोदी, खैचडी, खोटो, सभ्यता, कमाल
७	आबाल ब्रह्मचारी षडानन्द	जीवनी	ठिक बेठिक छुट्याउ । - षडानन्दले गरेका समाजसेवाका कामहरू मध्ये मुख्य काम कुन हो ? तलका शब्दको अर्थ लेख : - अमर, गहन, अध्यापन, नित्य, केन्द्र, किर्ति तल दिइएका शब्दलाई सच्याएर लेख : - दृष्टिकोण, ताम्रापत्र, रुद्राक्ष, पर्यावरण अर्थखुल्नेगरी वाक्यमा प्रयोग गर : - रुद्राक्ष, धर्मशाला, दृष्टिकोण, दासप्रथा
८	साथीलाई चिठी	चिठी	ठिक उत्तर छानेर लेख : तलका प्रश्नको उत्तर लेख : आफ्नो विद्यालयमा आयोजना गरेको कार्यक्रमलाई आधार मानी साथीलाई चिठी लेख । तलका शब्दको अर्थ लेख : - अवशेष, वनस्पति, अमेरुदण्डीय
९	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड	वादविवाद	- तलका प्रश्नको उत्तर भन : वादविवाद भनेको के हो ? - तलका शब्दको अर्थ लेख स्रोत, कल्याण, ठोक्वा, उपलब्धि, खाद्यान्न

			<p>- तल दिइएका शब्द समूहबाट शुद्ध शब्द छानेर लेख । व्यवस्थापन, मध्यमवर्गीय, अर्थतन्त्र, -भविष्यतकालका क्रियापद भएका आफूले भोली गर्नुपर्ने कामका बारेमा पाँचवटा वाक्य लेख ।</p>
१०	साहित्यकार भ्रमक	जीवनी	<p>उत्तर लेख :</p> <p>- भ्रमकको बाल्यकाल कसरी बित्यो ? - विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाउ : जस्तै प्रबल=दुर्बल - अर्थखुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर : अभिनन्दन, पुरस्कृत, सहानुभूति, अतुलनीय - तलका विवरणका आधारमा आधारमा छोटो जीवनी लेख : - कुनै स्थानीय प्रेरक व्यक्तिको जीवनसम्बन्धी तथ्य सङ्कलन गरेर बुँदा तयार पारी जीवनी लेख ।</p>
११	सुन उगेले भाले	कथा	<p>उत्तर लेख :</p> <p>- राजा पारुहाँड किन कहाँ गए? - तल दिइएका कथालाई पाठका आधारमा क्रमशः लेख : - पाठको तेस्रो अनुच्छेद क्रमशः कापीमा सार : - पाठको पहलो अनुच्छेदबाट ले, लाई विभक्ति लागेका शब्द लेख :</p>
१२	अलेकजेन्डर फ्लेमिड	जीवनी	<p>- अलेकजेन्डर फ्लेमिडले गरेका कामले सामाजिक परिवेशमा कस्तो प्रभाव पारेको छ । - अर्थ खुल्नेगरी वाक्यमा लेख : गगनचम्बी, हिसाब, हर्षविभोर, सङ्क्रमण - पाठबाट श, ष, स प्रयोग भएका पाँचवटा शब्दहरू खोजेर लेख : पदसङ्गति मिलाई खोजेर लेख :</p>

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अभ्यास अन्तर्गत लेखाइ सिपलाई एकाइसौं पाठमा समावेश गरिएको पाइन्छ । सुनाइ, बोलाइ, पढाइ सिप अभ्यासहरू भन्दा लेखाइ सिपका अभ्यासहरू बढी रहेको पाइन्छ । लिखित अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गर्न हरेक अभ्यासमा यस सिपलाई समावेश गरिएको पाइन्छ ।

६.१.५ सुनाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चार सिपहरू मध्ये सुनाइ र पढाइ आदानात्मक सिप अन्तर्गत पर्दछन् । भाषाका चार सिपहरू एकअर्कामा परिपूरक अर्न्तसम्बन्धित रहेका हुन्छन् । त्यसैले सुनाइ र पढाइ सिपलाई एकाकालिक ढाँचामा अभ्यासमा समावेश गरिएको पाइन्छ । यी दुई सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.५

सुनाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
१	मामालाई सुधाने भान्जो		माथीको पाठ कक्षामा पालैपालो पढेर सुनाउ ।
२	साहित्यकार भ्रमक		पाठ पालैपालो पढ र साथीले पढेको सुन ।
३	सातदिने सभा		कक्षामा सातदिने सभा पालैपालो पढेर सुनाउ ।
४	सभ्यता		सभ्यता कविता कक्षामा शिक्षकले पढेको सुन र सामूहिक रूपमा लय हालेर पढ ।
५	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड		उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड भन्ने पाठलाई उद्घोषकसहित अरू चारजना पात्रले हाउभाउ सहित पालैपालो पढेर सुनाउ ।
६	अलेकजेन्डर फ्लेमिङ		प्रस्तुत पाठ कक्षामा पालैपालो पढ र बुझ
	म सौर्य उर्जा हुँ		कक्षामा पालैपालो गरी पाठ पढेर सुनाउ ।
	परिचय		पाठमा दिएको कविता लय मिलाई वाचन गरेर सबैलाई सुनाऊ :
	बाक्लोदाल		पाठ पालैपालो पढेर कक्षामा सुनाउ ।
	सँस्कृति एकताको छट पर्व		पाठ पालैपालो पढेर कक्षामा सुनाउ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको नमुना अभ्यासमा एकाइसवटा पाठमा सुनाइ र पढाइ सिपलाई एकीकृत गरेर पाठमा समावेश गरिएको पाइन्छ । यो दुई सिप बोधात्मक सिप अन्तर्गत पर्दछन् । यस बाहेक अन्य १० वटा पाठमा यी दुवै सिपलाई समावेश गरिएको पाइँदैन । त्यसकारण सुनाइ र पढाइ सम्बन्धी अभ्यास बाँकी पाठको नमुना अभ्यासमा पनि समावेश गरिनुपर्ने देखिन्छ ।

जस्तै : तलका शब्द शिक्षकले भनेको सुन र आफूले पनि त्यसैगरी पढ : साहै, छट्टु, कन्जुस आदि ।

६.१.६ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चार सिपमध्ये बोलाइ र लेखाइ प्रदानात्मक सिप अन्तर्गत पर्दछन् । यी सिप पनि एक आपसमा परिपूरक र अर्न्तसम्बन्धित रहेका हुन्छन् । त्यसैले बोलाइ र लेखाइ सिपलाई एककालिक नमुना अभ्यासमा समावेश गरेको पाइन्छ । यी दुवै सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.६

बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
	साहित्यकार भ्रमक		तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार
	परिचय		शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार : हर्दम, सदैव, दीक्षा, श्वास, मृत्यु
	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड		शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार : व्यवस्थापन, मध्यम वर्गीय, अर्थतन्त्र
	आबाल ब्रह्मचारी षडानन्द		शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सा : दृष्टिकोण, ताम्रपत्र, धर्म पत्रिका, रुद्राक्ष पर्यावरण
	नेपालको धार्मिक वास्तुकला		शिक्षकको सहयोग लिएर शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार ।
	बोधिसत्यको कथा		दृष्टि, कृपा जस्ता ऋ लागेका पाँचवटा शब्द साथीसँग छलफल गरी लेख र शुद्ध उच्चारण गर ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबको नमुना अभ्यासमा बोलाइ र लेखाइ सिपलाई जम्मा आठवटा पाठमा मात्र एकीकृत गरेर पाठमा समावेश गरिएको पाइन्छ । अन्य तेह्रवटा पाठमा बोलाइ र लेखाइ सिपका नमुना अभ्यासहरूलाई एकीकृत गरेर नमुना अभ्यासमा समावेश गरिएको देखिदैन । त्यसैकारण बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई बढी समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ । जस्तै : तिमिले जानेको कथा भन र त्यसलाई लेखेर शिक्षकलाई देखाउ ।

६.१.७ बोलाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चारवटै सिप एकअर्कामा परिपूरक र अर्न्तसम्बन्धित भएकाले बोलाइ र सुनाइ सिपलाई एकीकृत गरेर नमुना अभ्यासमा समावेश गरेको पाइन्छ । यी दुवै सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई नम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.७

बोलाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
	म सौर्य उर्जा हुँ		उर्जाका प्रचलित स्रोतहरू के-के हुन् कुनै एकको १०० शब्दमा नघटाइ वर्णन गर ।
	बाक्लो दाल		बाक्लोदाल कथामा कस्तो परिवेशको चित्रण गर्न खोजिएको छ वर्णन गर तिम्रो अभिभावकलाई सोधी एउटा कथा तयार पार र कक्षामा सुनाऊ ।
	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड		यो वादविवादमा कतिजना विद्यार्थी सहभागी छन् ? यो कथा पढेर तलका प्रश्नको उत्तर देऊ ।
	अलेकजेन्डर फ्लेमिङ		पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर तलका प्रश्नको उत्तर देऊ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासमा भाषाका चारवटै सिपमध्ये सुनाइ र बोलाइ सिपलाई एकीकृत गरेर प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

६.१.८ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चारवटै सिपहरू एकअर्कामा अन्तर्सम्बन्धित रहेका हुन्छन् । त्यसैले यस पाठ्यपुस्तकको नमुना अभ्यासमा पढाइ र लेखाइ सिपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ । यी दुई सिपसँग लेखाइलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ । यी दुवै सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.८

पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
	साहित्यकार भ्रमक		पाठको तेस्रो अनुच्छेद पढी चारवटा बुँदाहरू टिपेर सारांश लेख ।
	प्रकृतिको सुन्दर स्थल खप्तड		शिक्षकबाट सुनेर लेख : नेपालसरकार, कीटपतङ्ग, पाँचदशक
	अलेकजेन्डर फ्लेमिङ		पाठको सातौँ अनुच्छेद राम्ररी पढेर चावटा मुख्य बुँदा टिप र एक तृतीयांशमा सारांश लेख ।
	संस्कृति एकताको पर्व छट		पाठको तेस्रो अनुच्छेद पढी चारवटा मुख्य बुँदाहरू टिप र सारांश लेख ।
	साथिलाई चिठी		साथिलाई चिठी पाठ पढ प्रत्युत्तर दिँदै बहिनीलाई एउटा चिठी लेख ।
	नेपालको धार्मिक वास्तुकला		तलका वाक्यहरू पढ र संयोजक टिप
	सभ्यता		पाठमा दिइएको कविता राम्ररी पढी तालिकामा त्यस्तै शैलीमा एउटा कविता लेख ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा सातको नेपाली कवितामा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासमा भाषाका चारै सिपमध्ये पढाइ र लेखाइ सिपलाई एकीकृत गरेर प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । त्यसकारण पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास अन्य पाठमा पनि समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.१.९ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चारवटै सिपहरू एकअर्कामा अन्तर्सम्बन्धित रहेका हुन्छन् । त्यसैले यस पाठ्यपुस्तकको नमुना अभ्यासमा सुनाइ र लेखाइलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ । यी दुवै सिपसँग लेखाइलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरेको पाइन्छ । यी दुवै सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.९

सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
	परिचय		तिम्रो कक्षाकोठामा भएका दशवटा वस्तुका नाम शब्द लेखेर कक्षामा सुनाउ ।
	मामालाई सुधार्ने भान्जो		तिमीले सुनेको वा पढेको कुनै कथा लेखेर कक्षामा सुनाउ ।
	साहित्यकार भ्रमक		पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	प्रकृतिको सुन्दर स्थल खप्तड		शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	अलेकजेन्डर फ्लेमिङ		पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख । पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर तलका प्रश्नको उत्तर देऊ ।
	म सौर्य उर्जा हुँ		पाठको दोस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	सुन उगेले भाले		तिमीले सुनेको कथाको आधारमा कम्तीमा दशवटा बुँदाहरू टिप र छुट्टै शीर्षक राखेर एउटा कथा तयार पार ।

	साथीलाई चिठी		पाठको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	सभ्यता		कविताको पहिलो श्लोक शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड		विज्ञान वरदान हो भन्ने पक्षमा बोल्ने वक्ताका तर्कहरू राम्ररी पढेर पाँचवटा बुँदा टिप र सारांश लेख ।
	बोधिसत्यको कथा		पाठको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	बाक्लो दाल		पाठको अन्तिम अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख । तिमीले सुनेको कुनै एउटा लोककथा लेखेर कक्षामा साथीलाई सुनाउ :
	संस्कृति एकताको पर्व छट		पाठको चौथो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।
	आबाल ब्रह्मचारी षडानन्द		शिक्षकबाट सुनेर लेख ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार कक्षा आठको नेपाली किताबमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासमा भाषाका चारवटै सिपमध्ये सुनाइ र लेखाइ सिपलाई एकीकृत गरेर प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । १८ वटा पाठमा यी दुई सिपलाई एकीकृत गरेर अभ्यासमा समावेश गरेको देखिँदैन । त्यसकारण सुनाइ र लेखाइ सम्बन्धी नमुना अभ्यास पनि समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.१.१० पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यासको विश्लेषण

भाषाका चारवटै सिपहरू एकअर्कामा अर्न्तसम्बन्धित रहेका हुन्छन् । त्यसैले यस पाठ्यपुस्तकको नमुना अभ्यासमा पढाइ र लेखाइलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरेको पाइन्छ । यी दुवै सिपसँग सम्बन्धित अभ्यासलाई निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ६.१०

पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास

पाठ	पाठशीर्षक	विधा	अभ्यास
	सातदिने सभा		पाठको तेस्रो अनुच्छेद पढेर तल सोधिएका प्रश्नको उत्तर भन ।
	अलेकजेन्डर फ्लेमिङ		पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर तलका प्रश्नको उत्तर देउ :
	म सौर्य उर्जा हुँ		पढ बुझ र तल सोधिएका प्रश्नको उत्तर दउ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षा सातको नेपाली किताबमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासमा भाषाका चारै सिपमध्ये पढाइ र लेखाइ सिपलाई एकीकृत गरेर प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । माथि उल्लिखित पाठमा यी दुई सिपलाई एकीकृत गरेर नमुना अभ्यासमा समावेश गरेको देखिदैन । समग्रमा भन्नुपर्दा सिपगत आधारमा पाठ्यपुस्तकमा समावेश नमुना अभ्यासहरूले विद्यार्थीहरूमा सबै सिप गर्ने उद्देश्य राखिएको पाइन्छ । तर चारै सिपलाई सबै पाठमा समावेश गरिएको भने देखिदैन । त्यसकारण पढाइ र लेखाइ सम्बन्धित नमुना अभ्यासहरू अत्यन्तै थोरै मात्र राखिएको देखिन्छ । बोध र अभिव्यक्ति दुवै पक्षबाट नमुना अभ्यासमा समावेश भने गरिएको पाइन्छ ।

६.२ सुभावहरू

कुनै पनि काम गर्दा त्यसकामको सबल र दुर्बल दुवै पक्ष रहेका हुन्छन् । त्यस्ता सबल पक्षहरूलाई हामीले आत्मासाथ गर्दै दुर्बल पक्षलाई सुधार गर्दै जानु अत्यन्तै फलदायी हुन आउँछ । कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासहरूको विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा दुर्बल वा कमजोर पक्षलाई सुधार गर्न केहि सुभावहरू प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ । यी सुभावले अनुसन्धान पाठ्यपुस्तक निर्माण र पाठ्यक्रम निर्माता शिक्षक विद्यार्थी तथा सम्बद्ध सबै पक्षलाई सकारात्मक सहयोग पुऱ्याउने आशा गरिएको छ । सुभावहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- १) नमुना अभ्यासलाई क्रियाकलापमुखी र भाषिक सिप विकासमा केन्द्रित गराउनु उचित देखिन्छ ।

- २) भाषिक सिपसँगै सम्बन्धित नमुना अभ्यासलाई सबै पाठहरूमा सन्तुलन मिलाउन उपयुक्त देखिन्छ ।
- ३) भाषातत्वसम्बन्धी नमुना अभ्यासको प्रस्तुतिलाई क्रमबद्ध र उपयुक्त स्तरणमा प्रस्तुत गरिनु आवश्यक मानिन्छ ।
- ४) नमुना अभ्यासलाई सरलदेखि जटिलताको क्रममा सबै पाठमा समावेश गर्नु राम्रो हुने देखिन्छ ।
- ५) नमुना अभ्यास अभ्यास गराउँदा विद्यार्थी स्वएम्लाई संलग्न गर्ने खालका अभ्यास राख्नु प्रभावकारी मानिन्छ ।
- ६) पढाइ र लेखाइ सिप विकास गर्ने नमुना अभ्यास थप गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ७) विद्यार्थीमा समूह कार्य गर्ने खालका नमुना अभ्यासहरू पनि समेट्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ८) शब्दभण्डारका नमुना अभ्यासहरू पाठ अनुकूल समावेश गर्नुपर्दछ ।
- ९) नमुना अभ्यासमा उखान टुक्काको प्रयोगलाई पनि समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १०) सबै विद्यार्थीका पाठमा नमुना अभ्यासको सङ्ख्या समान रूपमा मिलाएर राख्नुपर्दछ । कुनैमा धेरै कुनैमा थोरै नमुना अभ्यास राख्ने पद्धतिलाई हटाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- ११) भाषिक सिप सम्बन्धी अभ्यासलाई समानुपातिक ढङ्गले समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १२) भाषा सम्बन्धी अभ्यास विद्यार्थीको स्तरानुरूप समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १३) सबैपाठमा सबैकिसिमका भाषिक सिपलाई समेट्ने अभ्यासहरू उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
- १४) दोस्रो भाषी विद्यार्थीलाई मध्यनजर गर्दै पाठ्यपुस्तकमा दोस्रो भाषा सिकाइ सम्बन्धी सामग्री राख्नु राम्रो देखिन्छ ।

कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा कमजोरीहरू मात्र नभएर कतिपय पक्षहरू राम्रा पनि देखिन्छन् । समस्या र कमजोरीलाई मनन गर्दै पाठ्यपुस्तक परिस्कृत र परिमार्जन गर्ने सङ्ख्या तथा व्यक्तिहरूले उक्त कुराको सुधार गर्ने र राम्रा कुरालाई यथावत राख्न सकेमा पाठ्यपुस्तक स्तरीय समसामयिक र उपयुक्त हुन्छ ।

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश

पाठ्यक्रमका निर्धारित उद्देश्यहरू पुरा गर्न तयार गरिएको एक उपयोगी शैक्षिक सामग्री नै पाठ्यपुस्तक हो । पाठ्यक्रमबाट शिक्षकले विद्यार्थीलाई कुन कक्षामा के सिकाउने कति सिकाउने किन सिकाउने र कसरी सिकाउने आदि कुराको उत्तर दिइन्छ । भने पाठ्यक्रमले तोकेको के र कति सिकाउने भन्ने विषयको विस्तृत सङ्कलन तथा प्रस्तुति भाषा पाठ्यपुस्तकमा गरिएको हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमको मुख्य उद्देश्य भाषिक सिपमा दक्ष बनाउनु हुन्छ । पाठ्यक्रमले उद्देश्यहरूको निर्धारण गरिसकेपछि ती उद्देश्यहरू पुरा गराउन विद्यार्थीको उमेर स्तर पूर्व ज्ञान रूची आदिलाई ख्याल गर्दै पाठ्यपुस्तकमा विषयवस्तुको छनोट गर्नुपर्दछ ।

नेपालसरकार शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरद्वारा २०७३ सालमा परिवर्तित तेस्रो संस्करणको रूपमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासका दृष्टिले कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य केन्द्रित गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यलाई पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो, पाचौँ, छैटौँ र सातौँ गरी जम्मा सातवटा अध्याय र प्रत्येक अध्यायलाई विभिन्न शीर्षक उपशीर्षकमा विभाजन गरिएको छ ।

यस अध्ययनको अध्याय एकमा शोध परिचय रहेको छ । जसअन्तर्गत पृष्ठ भूमी, समस्याकथन, शोधको उद्देश्य, शोधको औचित्य र सिमांकन जस्ता उपशीर्षकहरू रहेका छन् । अध्याय दुईमा सम्बद्ध कार्यको पूनारावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा रहेको छ । यस अन्तर्गत सम्बन्धित साहित्यका अध्ययन र सैद्धान्तिक अवधारणा भित्र अन्य विविध उपशीर्षकहरू रहेका छन् । अध्याय तीनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया शीर्षक रहेको छ । यस अन्तर्गत अध्ययन विधि, तथ्य सङ्कलन प्रक्रिया, व्याख्या विश्लेषण र शोधको रूपरेखा रहेका छन् । अध्याय चारमा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको पहिचान शीर्षक रहेको छ । यस अन्तर्गत भाषिक सिपका

आधारमा नमुना अभ्यासहरूलाई छुट्याइएको छ । त्यसका साथै पाठ्यक्रमले निर्धारण गरे बमोजिमका भाषिक सक्षमताका आधारमा नमुना अभ्यासलाई पाठमा राखिएको छ कि छैन भन्ने कुराको अध्ययन पनि गरिएको छ । अध्याय छ मा कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषण गरिएको छ । यसअन्तर्गत प्रत्येक पाठको नमुना अभ्यासमा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइका नमुना अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ कि छैन र सुनाइ र बोलाइ सुनाइ र पढाइ र लेखाइ र सुनाइ पढाइ र बोलाइ जस्ता भाषिक सिपका अभ्यासहरूलाई मिलाएर नमुना अभ्यास निर्माण गरिएका छ कि छैन त्यसको अध्ययन गरिएको छ । अध्याय छ मा कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको अध्ययन गरिएको छ । यस अन्तर्गत प्रत्येक पाठको नमुना अभ्यासमा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइका नमुना अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ कि छैन र सुनाइ र बोलाइ, सुनाइ र पढाइ, लेखाइ र सुनाइ पढाइ र बोलाइ जस्ता भाषिक सिपका अभ्यासहरूलाई मिलाएर नमुना अभ्यास निर्माण गरिएको छ कि छैन त्यसको अध्ययन गरिएको छ । अध्याय सातमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगितालाई प्रस्तुत गरिएको छ भने यसपछि अध्ययनका क्रममा प्रयोग भएका सन्दर्भ पुस्तक तथा शोधपत्रहरूको सूची राखिएको छ ।

७.२ निष्कर्ष

नेपालसरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा तयार गरिएको कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तक नेपालका विभिन्न विद्यालयमा लागु गरिएको छ । यो कित्ताव सरकारी विद्यालयमा अनिवार्य रूपमा लागु गरिएको छ । पाठ्यपुस्तक कक्षा सातको भाषा पाठ्यक्रम अनुरूप तयार छ/छैन ? पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासहरू पाठ्यक्रम अनुरूप छन् कि छैनन् ? भनी यो शोधकार्यमा अध्ययन गरियो ।

कुनै पनि पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम अनुरूप तयार गरिएको छ/छैन भनी अध्ययन गर्नु जटिल कार्य हो । वर्तमान समयमा सन्दर्भ परिवर्तित कक्षा सातको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको नमुना अभ्यासमा शुद्धोच्चारण र लयवाचन, भावबोध र पठनबोध मौखिक वर्णन र श्रुति वर्णन लिखित अभिव्यक्ति र अनुलेखन, शब्दभण्डार र व्याकरणलाई पाठ्यवस्तुको छनोटका पमा लिइएको छ । यो पाठ्यवस्तुले पाठ्यक्रमले राखेका उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्न सहयोग मिल्ने देखिन्छ । छनोट गरिएका पाठ्यवस्तु मध्ये सबै पाठमा

शुद्धोच्चारण र लिखित अभिव्यक्तिलाई प्रायः सबै पाठहरूमा समावेश गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै लयवाचन पनि सबै कवितामा राखेको पाइन्छ । बाँकी छनोट गरिएको पाठ्यवस्तु सबैपाठमा क्रमअनुसार समावेश गरिएको पाइँदैन । त्यसैले छनोट गरिएका पाठ्यवस्तुलाई क्रमअनुसार सबै पाठमा समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी यस वर्तमान कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा जम्मा बाइसवटा पाठहरू समावेश गरिएको पाइन्छ । जसमा दुईवटा कविता छ, छ वटा कथा तीनवटा जीवनी, चारवटा प्रबन्ध, एकवटा निवेदन, एकवटा वादविवाद, एकवटा संवाद, दुईवटा चिठी विधालाई समावेश गरिएको छ । यी प्रत्येक विधाको पछाडी नमुना अभ्यासलाई समान रूपमा प्रस्तुत गरिएको छैन । कुनै पाठमा अभ्यासहरूको सङ्ख्या उन्नाइस छ भने कुनैमा चौबीस/पच्चिस, कुनै पाठमा बिसवटा सम्म राखिएको छ ।

त्यसैगरी भाषा पाठ्यपुस्तकमा भाषिक सिप शिक्षणका निम्ति राखिएका नमुना अभ्यासमा भाषाका चारै सिपलाई समावेश गरिएको पाइन्छ । सबै पाठको नमुना अभ्यासमा भाषाका चारवटै सिपलाई ख्याल गरेर नमुना अभ्यासहरूको निर्माण गरिएको छैन । कुनै पाठको नमुना अभ्यासमा सुनाइ क्षमताको विकास हुने नमुना अभ्यास राखिएको छैन भने कुनैमा बोलाइ क्षमताको विकास हुने नमुना अभ्यास राखिएको छैन तर लेखाइ क्षमताका नमुना अभ्यासहरू प्रायः सम्पूर्ण पाठको नमुना अभ्यासमा समावेश गरिएको छ । यी चार सिप एकअर्कामा परिपूरक र अन्तरसम्बन्धित हुने हुनाले यी सिपहरूलाई प्रत्येक पाठको नमुना अभ्यासमा राख्न त राखिएको छ तर कुनै पाठमा पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी नमुना अभ्यास समावेश गरिएको छैन भने कुनैमा पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी नमुना अभ्यासहरूको समावेश गरिएको छैन । कुनै पाठको नमुना अभ्यासमा बोलाइ र सुनाइ सम्बन्धी सिपको नमुना अभ्यास निर्माण गरिएको छैन । त्यसैले यी सिपलाई एककालिकताको ढाँचा प्रयोग गरी नमुना अभ्यासमा समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ । समग्रमा यस पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासलाई पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा, पाठगत आधारमा र भाषिक सिपगत आधारमा नमुना अभ्यासहरूलाई व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । जुन निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

- नि.मा.वि. तहको पाठ्यक्रमले कक्षा सातको भाषिक सिप सुनाइ, बोलाइ अन्तर्गत मौखिक अभिव्यक्तिहरू सुन्ने क्रममा प्रयुक्त हाउभाउ र अभिनयमा ध्यान दिन सक्ने

उद्देश्य अनुरूप पाठ्यपुस्तकमा यससँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास राखिएको पाइँदैन ।

- पाठ्यक्रममा पढाइ सिप अन्तर्गत विभिन्न मुद्दित विद्युतिय सामग्री रूचीपूर्वक पढ्ने भन्ने परिपूर्तिको लागि कुनै नमुना अभ्यासमा राखिएको पाइँदैन ।
- विभिन्न प्रयोजनका सामग्रीको मौनवाचन गर्ने भन्ने उद्देश्य राखे पनि पाठ्यपुस्तकमा उद्देश्य अनुरूप नमुना अभ्यास राखिएको पाइँदैन ।
- पाठ्यक्रमले शब्दकोशको प्रयोग गर्ने उद्देश्य राखे पनि पाठ्यपुस्तकमा शब्दकोशको प्रयोजन सम्बन्धी नमुना अभ्यास राखिएको पाइँदैन ।
- पाठ्यपुस्तकभित्र जम्मा ४०० वटा नमुना अभ्यासहरू राखिएको पाइन्छ ।
- केहि विषयवस्तु विद्यार्थीको स्तर र रूचीअनुरूप भएको पाइयो ।
- पाठ्यपुस्तकमा सिपगत नमुना अभ्यासहरू समान रूपमा प्रस्तुत भएको पाइँदैन ।
- पाठ्यपुस्तकमा राखिएका सिपगत नमुना अभ्यासहरूमा स्पष्ट निवेदन नदिइएको अन्याैल गराउन सक्ने देखिन्छ ।
- भाषातत्व अन्तर्गत पाठहरूपछि राखिएका नमुना अभ्यास सामान्य नियम उदाहरण पाठअनुरूप नै राखिएका छन् यस्ता नमुना अभ्यासहरूको सङ्ख्या केहि तय गरेमा पाठ्यपुस्तक उपयोगी हुना सक्छ ।
- पाठ्यक्रमले कार्यमूलक व्याकरण भनी व्याकरणलाई कार्यमूलक दृष्टिबाट सिकाउने अपेक्षा गरे अनुरूप नै पाठ्यपुस्तकमा कार्यमूलक ढङ्गबाट नमुना अभ्यासहरू राखिएको पाइन्छ ।
- पाठ्यक्रम अनुरूप छनोट गरिएका नमुना अभ्यासहरू विद्यार्थीको स्तर अनुकुल नै देखिन्छ ।
- भाषिक सिपका दृष्टिले बोलाइ पढाइसँग सम्बन्धित नमुना कम समावेश भएको देखिन्छ ।
- पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप सबै अभ्यासमा योजनामा समावेश उत्तर लेखन भन्ने प्रश्न सबै पाठमा समावेश गरिएको पाइन्छ ।
- पाठ्यक्रमले लेखाइ उद्देश्य अनुरूप सबै अभ्यासमा शुद्ध गरी लेख्ने शब्दलाई सच्याएर लेख्ने जस्ता प्रश्नहरू समावेश गरिएको पाइन्छ ।

- सबै विधाका पाठमा अभ्यासको सङ्ख्या समानुपातिक रहेको पाइँदैन । कुनैमा धेरै र कुनैमा थोरै रहेको पाइन्छ ।
- सङ्ख्यात्मक दृष्टिले भाषिक सिपका आधारमा नमुना अभ्यासलाई हेर्दा बोधात्मक अभ्यास भन्दा अभिव्यक्ति अभ्यासको बाहुल्यता देखिन्छ ।
- व्याकरणात्मक नमुना अभ्यासमा बढी मात्रामा वस्तुगत प्रश्नलाई समावेश गरेको पाइन्छ ।
- व्याकरण खण्डमा दिइएका अभ्यासहरू सैद्धान्तिक भन्दा प्रयोगात्मक भएको देखिन्छ ।
- पाठ्यक्रममा समाविष्ट गरिएका कतिपय व्याकरणीक पक्षलाई पाठ्यपुस्तकमा सतही रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ ।
- पाठ्यक्रममा रहेका विभक्ति नियम विसर्गको पहिचान र प्रयोगलाई पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको पाइँदैन ।
- उच्चारण, वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको सहयोगले विद्यार्थीहरूमा भाषिक शुद्धतामा मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

७.३ अध्ययनको उपयोगिता

कुनै पनि विषय र क्षेत्रसँग सम्बन्धित रहेर त्यसपश्चात के विषयमा कुन कुन विषयमा कुन कुन विषय कुन कुन पक्षमा रहेर शोधकार्य सम्पन्न गर्न सकिन्छ जस्ता विषयवस्तुसँग सम्बन्धित रहेर गरिने कार्यलाई उपयोगिताभित्र समेट्ना सकिन्छ । शाघार्थीले शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा त्यसको उपोगिता महत्व आवश्यकता तथा सबल पक्षहरूमा प्रेरकका रूपमा सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ । नमुना अभ्यासका दृष्टिले कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रको अध्ययन अनुसन्धान पश्चात यसको उपयोगिता सहजै थाह पाउन सकिन्छ । शैक्षणिक प्रक्रियाको मार्गदर्शक भनेको पाठ्यक्रम हो । पाठ्यक्रमको कुनै पनि तह वा कक्षाको शैक्षणिक गतिविधिलाई व्यवस्थित ढङ्गबाट सञ्चालन र सम्पन्न गर्ने उचित व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ । यसै पाठ्यक्रमका आधारमा नै सम्बन्धित कक्षाका पाठ्यपुस्तकहरू निर्माण गरिएका हुन्छन् ।

नेपाली भाषा पाठ्यक्रम अन्तर्गत कक्षा सातको वर्तमान पाठ्यपुस्तक भित्र समाविष्ट नमुना अभ्यास पाठ्यक्रमले राखेका उद्देश्यहरू छन/छैनन् जस्ता कुराहरूमा केन्द्रित रही

अनुसन्धान अगाडि बढाइएको हुँदा पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुरूप पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिएको उद्देश्य प्राप्तमा पाठ्यपुस्तक सक्षम रहेको वा नरहेको जस्ता पक्षका बारेमा यस अनुसन्धानबाट थाह पाइने हुँदा भाषाका विषयवस्तुमा यस्ता अनुसन्धानात्मक शीर्षकको उपाद्वेयता रहने देखिन्छ । समाविष्ट नमुना अभ्यासहरूको अध्ययन शीर्षक यस शोधपत्रको उपयोगितालाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ ।

७.३.१ नीतिगत तह

प्रस्तुत अध्ययन अनुसन्धानात्मक विभिन्न किसिमका निति नियम एवम् कार्य विधिहरू निर्माणमा सहयोग पुग्दछ । त्यस कारण नमुना अभ्यासको अध्ययनबाट पाठ्यक्रम निर्मातालाई पाठ्यक्रम निर्माण एवम् परिमार्जन गर्नमा सहयोग पुग्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री निर्माण गर्ने उपयुक्त शिक्षण विधि विधिको छनोट गर्ने निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुको साथै मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्न पनि समाविष्ट नमुना अभ्यासको विश्लेषणले सहयोग पुऱ्याउँछ । पठन कौशल, रचना कौशल, शब्दभण्डार जस्ता पक्षमा जोड दिन, सक्षमतामा आधारित भाषिक सिपगत उद्देश्य निर्धारण गरी उपयुक्त पाठ्यवस्तुको छनोट एवम् सिमाङ्कन गर्ने पनि सहयोग पुऱ्याउँछ । यस शोधकार्यले भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्ने तर्फ अग्रसर शिक्षक, विद्यार्थी र भाषा साहित्यप्रेमीहरूलाई थप सामग्री प्रदान गर्दै अध्ययनका निमित्त हौसला प्रदान गर्दछ ।

७.३.२ प्रयोगात्मक तह

प्रस्तुत अध्ययनबाट नीतिगत रूपमा मात्र नभएर प्रयोगात्मक रूपमा पनि पुग्दछ । तसर्थ यस अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूलाई मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तिका माध्यमबाट के कस्ता त्रुटीहरू गर्दछन् भन्ने कुराको निक्यौलले समाविष्ट अभ्यासको क्षमता कमजोर छ, कि छैन सो कुराको जानकारी हुन्छ । लिखित अभिव्यक्तिका माध्यमबाट पनि भाषिक शुद्धता, वाक्यगठन क्षमता आदिका साथै विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कुराहरूको विकास गर्न भाषा शिक्षण गर्न विद्यार्थीलाई नमुना अभ्यास गराउन सहयोग पुग्दछ । प्रस्तुत अध्ययनले पाठ्यपुस्तकको अध्ययन विश्लेषण गर्ने इच्छुक शोधार्थीलाई केहि मात्रामा भएपनि सामग्री उपलब्ध गराउन सहयोग पुग्दछ । यस अध्ययनको नमुना अभ्यासको पहिचान गरी त्यसको निकारण गर्न सहयोग पुग्नेछ । विद्यार्थीहरूले कुन ठाउँमा कस्तो गल्ती गर्‍यो अथवा उसको बुझाइ कस्तो छ, भन्ने कुराको जानकारी हुनुका साथै शिक्षण विधि छनोटमा पनि सहयोग पुग्दछ ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६३), *समसामयिक नेपाली व्याकरण* (पाँ.स.) काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, विष्णुप्रसाद (२०७०), *निम्न माध्यमिक शिक्षण दिग्दर्शन*, काठमाडौँ : आशीष बुक्स हाउस प्रा.लि. ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई, बट्टी विशाल (२०७१), *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश* (द्वि.स.) काठमाडौँ : विद्यार्थी प्रकाशन ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), *प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण* (पाँ.स) काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अर्याल, पार्वती (२०५९), 'कक्षा नौ को नेपाली भाषाको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासहरूको अध्ययन', स्नातकोत्तर, शोधपत्र शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- कँडेल, रूपा (२०७०), 'कक्षा चार र पाँचको पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको तुलनात्मक विश्लेषण', स्नातकोत्तर, शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- के.सी., अञ्जना (२०७१), 'कक्षा साताको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट नमुना अभ्यासहरूको विश्लेषण', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- कोइराला, खेमबन्धु र अन्य (२०६७), *नेपाली भाषा शिक्षण*, ललितपुर : कृष्ण बुक्स स्टेसनरी, पाटन दरबार स्क्वायर ।
- कोइराला, यमुना (२०६९), 'कक्षा पाँचको पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

- खड्का, ईश्वरी कुमारी (२०७०), 'कक्षा छ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- खड्का, यशोदा (२०५९), 'कक्षा आठको नेपाली किताब र सजिलो नेपाली मालामा समाविष्ट नमुना अभ्यासहरूको तुलनात्मक अध्ययन शोधपत्र', शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- खनिया, बुद्धराज र अन्य (२०६८), *नेपाली भाषा शिक्षण* (दो.स.) काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन ।
- ज्ञवाली, विनोद (२०५८), 'कक्षा पाँचको मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०७०), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौँ : एक.क. पब्लिसिङ एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।
- तिवारी, बुद्धिनाथ (२०६८), 'कक्षा एघारको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरणत्मक अभ्यासको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- थापा, सारदा (२०७०), 'कक्षा सात र आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका अभ्यासहरूको तुलनात्मक अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय (२०७२), *नेपाली कक्षा आठ*, भक्तपुर : भक्तपुर पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- न्यौपाने, हिमाल (२०५६), 'कक्षा नौ र दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त व्याकरणका अभ्यासको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

- पाण्डे, गंगा (२०७२), 'कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण अभ्यासको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- पौडेल, उपेन्द्रप्रसाद (२०६२), 'कक्षा चारको मेरो नेपाली किताबमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासहरूको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९), *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका आयामहरू*, काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।
- प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६३), *नेपाल सरकार शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय*, भक्तपुर, सानोठिमी ।
- बस्नेत, उषा (२०७०), 'माध्यमिक तहमा नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको विश्लेषण', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि : परिचय र प्रयोग* (चौ.स.) काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि. ।
- लम्साल, रामचन्द्र र ज्ञवाली, रामप्रसाद (२०७२), *नेपाली कक्षा*, भक्तपुर : नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी ।
- शर्मा, केदार र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६८), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- श्रेष्ठ, शोभा (२०७२), 'कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरणको अध्ययन', स्नातकोत्तर शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

शोधार्थीको परिचय

नाम : गोपाल मल्ल
जन्ममिति : २०४७/०८/१३
जन्मस्थान : दार्मा गा.पा. भल्चौर - ४, सल्यान
पिता : पूर्ण बहादुर मल्ल
माता : प्रेम कुमारी मल्ल
श्रीमती : धन कुमारी चन्द
सम्पर्क नं. : ९८६४७४७५८६
शिक्षा :

-) एस.एल.सी. - २०६०, श्री बुद्धजन कल्याण मा.वि., वडागाउँ
-) आई.एड. - २०६२, श्री जनकल्याण उ.मा.वि., थारमारे
-) बी.एड. - २०६५, श्री शिवजन क्याम्पस, सितलपाटी
-) स्नातकोत्तर तह - २०७५, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर